

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE TARIMSAL
TİCARETİNİN SERBESTLEŞTİRİLMESİ:
BİR ARMINGTON MODELİ ÇALIŞMASI**

MERT ŞAKI

**İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI**

TEMMUZ 2019

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE TARIMSAL TİCARETİNİN
SERBESTLEŞTİRİLMESİ: BİR ARMINGTON MODELİ ÇALIŞMASI**

Mert ŞAKI

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

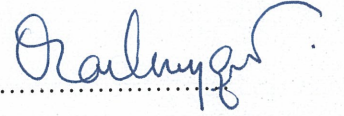
TEMMUZ 2019

Mert ŞAKI tarafından hazırlanan “Türkiye’nin Avrupa Birliği ile Tarımsal Ticaretinin Serbestleştirilmesi: Bir Armington Modeli Çalışması” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi İktisat Anabilim Dalında Uluslararası İktisat Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Hakkı Ozan ERUYGUR

İktisat Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

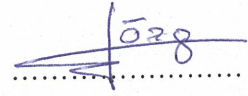
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan : Doç. Dr. Özgür TEOMAN

İktisat Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Doç. Dr. Cemil VARLIK

İktisat Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

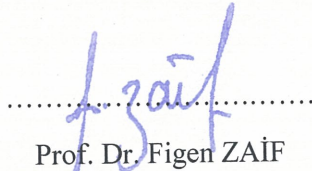

Tez Savunma Tarihi:26/07/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAFİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Mert Şakı

26/ 07 / 2019

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE TARIMSAL TİCARETİNİN
SERBESTLEŞTİRİLMESİ: BİR ARMINGTON MODELİ ÇALIŞMASI

(Yüksek Lisans Tezi)

Mert ŞAKI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2019

ÖZET

2. Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinde hızla başlayan serbestleşme arzusuyla yapılan girişimler sonucunda ülkeler arasında ekonomik entegrasyonlar başlamıştır. Bu entegrasyonların kapsamı ile ülkelerin oluşturduğu birleşmeler aşamalarla ifade edilmektedir. Bu aşamalardan biri olan gümrük birliği, 1996 yılı itibaren Türkiye ile Avrupa Birliği arasında sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerinin gümrüksüz şekilde dolaşımına izin veren bir yapıda günümüzde varlığını sürdürmektedir. Tarım sektörü, Ortak Tarım Politikasına uyumsuz olması nedeniyle kapsam içinde yer almamıştır. AB uyum süreci içerisinde Türkiye tarım sektöründe yaşanan gelişmelerle uyum sorununun görece azalmış olacağı düşünülmektedir. Serbest dolaşıma sahip olan ürünlere tarım ürünlerinin dahil edilmesinin gümrük birliğinin etkinliğini ve ekonomik boyutlarıyla etki alanını genişleteceği açıktır. Çalışmanın amacı gümrük birliğine tarım ürünlerinin dahil edilmesi sonucunda ortaya çıkacak olan potansiyel etkilerin hesaplanmasıdır. Bu amaçla çalışmada Armington modeli kullanılarak AB ile tarım ürünleri dış ticaretinde net ihracatçı olan Türkiye’nin dış ticaretinin değişimi analiz edilmiştir. Armington modelinin ürünlerin coğrafi bölgelere göre farklılaştığını varsaymaktadır. Bu varsayım nedeniyle gümrüksüz olarak pazara girecek olan AB ürünlerine yönelik olan talep net olarak görülebilecektir. Seçilen 30 tarım ürününün, 1995-2012 yılları arası verileri ele alınmıştır. Analiz Türkiye, AB ve diğer ülkeler olmak üzere 3 bölge için yapılmıştır. Yapılan kestirimler sonucunda Türkiye’nin tarımsal ithalatı seçili ürünlerde %25,4 artarken, AB’den yapılan tarım ürünleri ithalatının seçili ürünlerde %63 oranında artması tahmin edilmektedir.

Bilim Kodu : 1174

Anahtar Kelimeler : Armington Modeli, Gümrük Birliği, Statik Etkiler, Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri

Sayfa Adedi : 123

Tez Danışmanı : Prof. Dr. H. Ozan ERUYGUR

LIBERALIZATION OF AGRICULTURAL TRADE BETWEEN TURKEY AND
EUROPEAN UNION: AN ARMINGTON MODEL STUDY

(M.S. Thesis)

Mert ŞAKI

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

July 2019

ABSTRACT

After the World War II, economic integration between the countries started as a result of the initiatives that started with the desire of liberalization in the world. The scope of these integrations and the mergers formed by countries are expressed in stages. One of the stages, the customs union between Turkey and the European Union since 1996. It continues to exist in a structure that allows the duty-free circulation of industrial products and processed agricultural products. The agricultural sector was not included in the customs union because of the non-compliance with the Common Agricultural Policy at the time of the agreement. Turkey would be diminished by the problem of compliance with developments in the agricultural sector is considered in the EU integration process. It is clear that the inclusion of agricultural products in free circulation will broaden the effectiveness of the customs union and its economic dimension and influence. The aim of the study is to calculate the potential impacts of the inclusion of agricultural products in the customs union. For this purpose, using the Armington model, we analyzed the changes in Turkey by the EU's foreign trade. The Armington model assumes that products differ according to geographical regions. Due to this assumption, the demand for EU products which will enter the market without duty can be seen clearly. The data of the selected 30 agricultural products between 1995 and 2012 are discussed. 3 regions were examined in the study. These regions are Turkey, EU and rest of world. As a result of Turkey's estimates on selected agricultural imports increased by %25,4, imports of selected agricultural products from the EU is estimated to increase by %63.

Science Code : 1174
Key Words : Armington Model, Custom Union, Static Effects, EU-Turkey Relations
Page Number : 123
Supervisor : Prof. H. Ozan ERUYGUR

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	İV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	İX
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR	XII
1. GİRİŞ	1
2. ULUSLARARASI KURULUŞLAR İLE AVRUPA BİRLİĞİNİN KURULUŞU VE KISACA AB – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.....	5
3. TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ VE TARIM.....	11
3.1. Türkiye’nin Dış Ticareti	11
3.2. Türkiye Tarım Politikaları ve Tarımın Gelişimi	23
3.3. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Tarım Anlaşması	33
3.4. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP) Etkisinde Tarım.....	37
3.5. Türkiye’nin Tarımsal Dış Ticareti.....	43
4. LİTERATÜR ÖZETİ VE MODEL	61
4.1. Literatür Özeti	61
4.2. Hesaplama Adımları	65
5. ARMINGTON MODELİNİN TAHMİN EDİLMESİ.....	67
5.1. Yöntem	67
5.2. Veriler	68
5.3. Panel Veri Analizi Tahmin Sonuçları.....	70

5.4. Simülasyon Sonuçları.....	72
5.4.1. Arpa Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları.....	86
5.4.2. Ayçiçeği Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	87
5.4.3. Bal Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	88
5.4.4. Bezelye Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları.....	88
5.4.5. Buğday Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	89
5.4.6. Büyükbaş Hayvan Et Ürünlerine Ait Simülasyon Sonuçları	90
5.4.7. Çavdar Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	90
5.4.8. Çay Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	91
5.4.9. Darı Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları.....	92
5.4.10. Domates Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları.....	92
5.4.11. Elma Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	93
5.4.12. Fasulye Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	94
5.4.13. Greyfurt Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	94
5.4.14. Kümes Hayvanlarının Et Ürünlerine Ait Simülasyon Sonuçları.....	95
5.4.15. Limon Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	96
5.4.16. Mısır Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	96
5.4.17. Muz Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	97
5.4.18. Pamuk Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları.....	98
5.4.19. Patates Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	98
5.4.20. Pirinç Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	99
5.4.21. Portakal Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	100
5.4.22. Soğan Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları.....	101
5.4.23. Soya Fasulyesi Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları.....	101
5.4.24. Susam Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	102
5.4.25. Süt Ürünlerine Ait Simülasyon Sonuçları	103
5.4.26. Üzüm Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	104
5.4.27. Yerfıstığı Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	104
5.4.28. Yulaf Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları.....	105
5.4.29. Yumurta Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları.....	106
5.4.30. Zeytin Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları	107

5.5. Ampirik Yazın ile Karşılaştırma	107
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	109
KAYNAKÇA	115
EKLER	121
EK-1 ANALİZE DAHİL EDİLEN ÜRÜNLER	122
ÖZGEÇMİŞ.....	123

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Tercihli Ticaret Anlaşması Türleri	7
Çizelge 3.1. 1923-1929 Yılları Türkiye Dış Ticareti	12
Çizelge 3.2. 1930-1946 Yılları Türkiye Dış Ticareti	13
Çizelge 3.3. 1947-1959 Yılları Türkiye Dış Ticareti	15
Çizelge 3.4. 1960-1979 Yılları Türkiye Dış Ticareti	18
Çizelge 3.5. 1980-1995 Yılları Türkiye Dış Ticareti	19
Çizelge 3.6. 1996-2018 Yılları Türkiye Dış Ticareti	22
Çizelge 3.7. 2018 Yılı Türkiye'nin Tarım Ürünleri İthalatı	48
Çizelge 3.8. 2018 Yılı Türkiye'nin En Çok Dış Ticaretini Yaptığı Tarımsal Ürünler.....	52
Çizelge 3.9. 2018 Yılı Fasıllara Yaygın Türkiye'nin Tarımsal İthalat Ortakları	56
Çizelge 3.10. AB Ülkelerinden Yoğun Olarak İthalatı Yapılan Fasıllar İçindeki AB Oranı ...	58
Çizelge 5.1. Armington İkame Esneklikleri Sabit ve Tesadüfi Etkiler Model Çıktıları	70
Çizelge 5.2. Armington İkame Esneklikleri Kullanılan Katsayılar, İthalat Fiyat Esneklikleri ve Yapılan Testlerin Sonuçları	71
Çizelge 5.3. Benzetim Sonuçları	74
Çizelge 5.4. Benzetim Sonucu İthalattaki Değişimler.....	85
Çizelge 5.5. Türkiye'nin Arpa Ticaretindeki Değişimler.....	86
Çizelge 5.6. Türkiye'nin Ayçiçeği Ticaretindeki Değişimler	87
Çizelge 5.7. Türkiye'nin Bal Ticaretindeki Değişimler	88
Çizelge 5.8. Türkiye'nin Bezelye Ticaretindeki Değişimler	88
Çizelge 5.9. Türkiye'nin Buğday Ticaretindeki Değişimler	89
Çizelge 5.10. Türkiye'nin Büyükbaş Hayvan Eti Ticaretindeki Değişim.....	90
Çizelge 5.11. Türkiye'nin Çavdar Ticaretindeki Değişimler	90
Çizelge 5.12. Türkiye'nin Çay Ticaretindeki Değişim	91
Çizelge 5.13. Türkiye'nin Darı Ticaretindeki Değişim.....	92
Çizelge 5.14. Türkiye'nin Domates Ticaretindeki Değişim.....	92
Çizelge 5.15. Türkiye'nin Elma Ticaretindeki Değişim	93
Çizelge 5.16. Türkiye'nin Fasulye Ticaretindeki Değişim	94

Çizelge 5.17. Türkiye'nin Greyfurt Ticaretindeki Değişim	94
Çizelge 5.18. Türkiye'nin Kümes Hayvanları Etleri Ticaretindeki Değişim	95
Çizelge 5.19. Türkiye'nin Limon Ticaretindeki Değişim	96
Çizelge 5.20. Türkiye'nin Mısır Ticaretindeki Değişim	96
Çizelge 5.21. Türkiye'nin Muz Ticaretindeki Değişim.....	97
Çizelge 5.22. Türkiye'nin Pamuk Ticaretindeki Değişim.....	98
Çizelge 5.23. Türkiye'nin Patates Ticaretindeki Değişim.....	98
Çizelge 5.24. Türkiye'nin Pirinç Ticaretindeki Değişim	99
Çizelge 5.25. Türkiye'nin Portakal Ticaretindeki Değişim.....	100
Çizelge 5.26. Türkiye'nin Soğan Ticaretindeki Değişimler.....	101
Çizelge 5.27. Türkiye'nin Soya Fasulyesi Ticaretindeki Değişim.....	101
Çizelge 5.28. Türkiye'nin Susam Ticaretindeki Değişimler	102
Çizelge 5.29. Türkiye'nin Süt Ticaretindeki Değişimler	103
Çizelge 5.30. Türkiye'nin Üzüm Ticaretindeki Değişim	104
Çizelge 5.31. Türkiye'nin Yerfıstığı Ticaretindeki Değişim.....	104
Çizelge 5.32. Türkiye'nin Yulaf Ticaretindeki Değişim.....	105
Çizelge 5.33. Türkiye'nin Yumurta Ticaretindeki Değişim.....	106
Çizelge 5.34. Türkiye'nin Zeytin Ticaretindeki Değişim	107

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. Seçili Ülkelerin 2016 Yılı Tarımsal Destekler/ GSYİH Oranları	25
Şekil 3.2. Bazı Ülkelerin Tarım Ürünlerine Uyguladıkları Ortalama Gümrük Tarifeleri (%)..	27
Şekil 3.3. 1961 – 2016 Yılları Tarımsal Ürünler Dış Ticaret Hacimleri	28
Şekil 3.4. 1960 – 2017 Yılları Arasında Türkiye GSYİH ve Tarımın Ekonomideki Payı.....	29
Şekil 3.5. Kırsal Nüfus/ Toplam Nüfus (%)	30
Şekil 3.6. 2014 – 2018 Yılları AB Bütçesinde Gerçekleştirilen EAGF ve EAFRD Harcamaları (Milyon Euro)	38
Şekil 3.7. 2018 Yılı Türkiye İhracat Ortakları Payı (%)	44
Şekil 3.8. 2018 yılı Türkiye'nin ISIC Rev.3'e göre Sınıflandırılmış İhracatı (%)	45
Şekil 3.9. 2018 Yılı Türkiye'nin İthalat Ortakları Payı (%).....	46
Şekil 3.10. 2018 yılı Türkiye'nin ISIC Rev.3'e göre Sınıflandırılmış İthalatı (%).....	47
Şekil 3.11. Türkiye'nin 2005-2018 Yılları Arası Tarımsal Dış Ticareti (ABD Doları, %).....	50
Şekil 5.1. Benzetim Sonucu AB'den Yapılacak İthalat Miktar Değişimleri (%).....	76
Şekil 5.2. Benzetim Sonucu ROW'dan Yapılacak İthalattaki Miktar Değişimleri (%)	77
Şekil 5.3. Benzetim Sonucu Türkiye'nin İthalatındaki Miktar Değişimleri (%)	78
Şekil 5.4. Hububat Ürün Grubu Ticaret Yaratıcı ve Saptırıcı Etkiler	79
Şekil 5.5. Süt Ürünleri, Yumurta ve Bal Grubu Ticaret Yaratıcı ve Saptırıcı Etkiler	80
Şekil 5.6. Etler ve Yenilen Sakatatlar Grubu Ticaret Yaratıcı ve Saptırıcı Etkiler	81
Şekil 5.7. Çay ve Yağlı Tohumlar Grubu Ticaret Yaratıcı ve Saptırıcı Etkiler	82
Şekil 5.8. Yenilen Sebzeler Grubu Ticaret Yaratıcı ve Saptırıcı Etkiler	83
Şekil 5.9. Yenilen Meyveler Grubu Ticaret Yaratıcı ve Saptırıcı Etkiler	84

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamalarıyla birlikte sunulmaktadır.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomi Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
DB	Dünya Bankası
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EAFRD	Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarımsal Fonu
EAGF	Avrupa Tarımsal Garanti Fonu
EAGÖ	En Az Gelişmiş Ülkeler
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FEOGA	Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GÜ	Gelişmiş Ülkeler
HS	Harmonize Sistem
IMF	Uluslararası Para Fonu
ITO	Uluslararası Ticaret Örgütü
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OEEC	Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OTP	Ortak Tarım Politikası
SİE	Sabit İkame Esnekliği
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
TA	Tarım Anlaşması
TDÖ	Toplu Destek Ölçümü
TTA	Tercihli Ticaret Anlaşması
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü
UNSD	Birleşmiş Milletler İstatistik Birimi
WITS	Dünya Entegre Ticaret Çözümleri

1. GİRİŞ

Tarih boyunca ülkeler arasında ticaretin nasıl yapıldığı, geliştiği ve değişime uğradığı incelenerek teoriler üretilmiştir. Zaman içerisinde dünya gündemiyle, uygulanan ekonomik modellere paralel olarak dünyadaki ticaret akımlarının da değişime uğradığı açıkça görülebilir. Ticaret akımlarındaki değişimlerin, olumlu olduğu kadar olumsuz olduğu dönemlerde de net olarak gözlemlenebilen sosyoekonomik riskleri bulunmaktadır. İktisat yazınında dünya ticaretinin serbestleşmesiyle sosyoekonomik risklerden birisi olan dünya refahında artışın olabileceğine dair birçok görüş bulunmaktadır. Refahın artması için uygulanacak politikaların doğru belirlenmesi, uygun politika araçlarının seçilmesi, araçların yaratacağı etkinin hesaplanması için etki analizlerinin yapılması gerekmektedir.

Ülkeler arasında kurulacak olan serbestleşme türlerinden gümrük birliklerinin etkileri statik ve dinamik etkiler olmak üzere ikiye ayrılarak hesaplanmaktadır. Statik etki ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı olarak iki ayrı konuyu ele alır. Ticaret yaratıcı etki, kurulacak gümrük birliğine taraf olan ülkelere birliğin konusu olan bir ürünün verimli üretici tarafından üretilmesi olarak görülebilirken, ticaret saptırıcı etki ise ilgili malı daha verimli üretecek ülkenin birlik dışında kalarak görece daha az verimli bir ülke tarafından üretilmesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) arasında 1995 yılında imzalanmış olup 1996 yılında başlayan gümrük birliği, günümüzde varlığı sanayi ürünlerini ve işlenmiş bazı tarım ürünlerini kapsayan biçimde devam etmektedir. AB ile kurulan gümrük birliğine AB'nin ilk ortak kanunu olan Ortak Tarım Politikası (OTP) ile Türkiye tarım sektörünün uyumsuzluk içinde olması nedeniyle tarım ürünlerinin dahil edilmemesi kararı alınmıştır. 2006 yılında ilk Tarım Kanunu'nun kabulü ile büyük bir dönüşüme giren Türk tarım sektörü dış ticarete net tarım ihracatçısı konumundadır.

Tarım genel olarak ele alındığında tarihsel bir süreçte içinde toplumsal dönüşümü de bulunduran sosyal bir yapıyı temsil etmektedir. Ülkelerin gelişmişlikleri yanı sıra istihdam yapısı içinde büyükçe yer edinmiştir. Tarım sektörü, ülkeler geliştikçe yerini sanayi ve/veya hizmetler sektörüne bırakıyor gibi gözükse de ülkeler için stratejik öneme sahip konumdadır.

Ülke nüfusunun beslenmesi, gıda güvenliği, çevresel dönüşüm ve doğal kaynakların etkin ve güvenli kullanımı konuları sosyal olarak önemli olduğu kadar, ekonomiye olan katılımı da önemlidir. Ekonomiye istihdam ve dış ticaret olarak etki yaratan tarım sektörünün AB ile geçerli olan mevcut gümrük birliğine dahil edilmesi ekonomik açıdan tarım sektörünü daha değerli kılacaktır.

Tarım ürünlerinin dış ticaretinin daha net ölçülebilmesi adına ithal tarım ürünlerinin homojen olarak kabul edilmediği, coğrafi bölgelere göre farklılık göstereceği varsayımı altında Armington (1969) ürünlerin heterojen olduklarını ve ikamenin, ikame esneklikleriyle ölçüleceğini belirtmektedir. İkame esnekliklerine göre seçilen bir tercihli ticaret anlaşması türünde meydana gelecek ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler net olarak görülebilecektir.

Yapılan tercihli ticaret anlaşmalarının etki analizleri için analizlerin yapıldığı zamana göre ikiye ayrılmaktadır. Mevcutta gerçekleşmiş anlaşmanın yarattığı etkilerin analiz edildiği “ex-post” modeller ile gerçekleşmesi planlanan anlaşmaların potansiyel etkilerinin tahmin edildiği “ex-ante” modeller olarak ayırım yapılmaktadır. Modeller ayrıca kapsam bakımından genel ve kısmi denge modelleri olarak ayrılmaktadır. Armington modeli ise analizi yapılmak istenen piyasanın özelde detaylı şekilde analizine imkan vermektedir. İki aşamalı bir model olan Armington Modeli ilk aşamada yerli üretimden sağlanacak tüketimi, ikinci aşamada ise ithal edilecek miktarın hangi ticaret ortağından ne kadarlık olacağına karar verilmektedir.

Çalışmanın amacı AB ile Türkiye arasında bulunan gümrük birliği konusunun genişletilerek tarım ürünlerinin de dahil edilmesi sonucu ortaya çıkacak statik etkinin hesaplanmasıdır. Potansiyel bir etkinin hesaplanması söz konusu olması sebebiyle “ex-ante” bir model seçimi yapılması gerekmektedir. Harmonize sistem içersinden seçilmiş olan 30 tarım ürünü modelin kapsamını oluştururken analize dahil edilen veriler 1995-2012 yıllarını kapsamaktadır. Gümrük birliğinin genişlemesi neticesinde ortaya çıkacak tüm değişim yerine detaylı olarak ayrı ayrı birliğe taraf olan ülkelere ve taraf olmayan ülkelerle Türkiye arasında meydana gelecek olan ithalat değişimlerinin analizi için Armington Modeli seçilmiştir.

Analizin sonucunda ürünler özelinde meydana gelecek olan ithalat artışları gözlemlenecektir. HS-2, HS-4 ve bazı ürünler için HS-6 kodunda incelemeler yapılarak detaylı analizler yapılmıştır. Bu analizler sonucunda gümrük birliğinin söz konusu biçimde genişletilmesi durumunda ortaya çıkabilecek etkiler hakkında genel bir bilgi sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde savaş sonrası barış döneminde kurulan uluslararası kuruluşları kuruluşu ve değişimi, ardından Avrupa Birliğinin kuruluşu, değişimi ve son durumundan bahsedilecektir. Bölümde son olarak AB ile Türkiye'nin ilişkilerinden kısaca söz edilerek mevcut ilişkiler hakkından genel bilgi sağlanması amaçlanmıştır.

Üçüncü bölümde çalışmanın esas konusunu oluşturan Türkiye'nin dış ticareti, dış ticaret politikaları ve politikaların değişimi anlatılacaktır. Bölümde daha sonra Türk tarım politikaları, tarım politikalarının dönüşümü anlatılarak Türk tarım sektörünün durumu ortaya konmaya çalışılmıştır. Bölümün devamında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşması (TA) ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP) hakkında genel bilgiler yer almaktadır. Tarım Anlaşmasının kuruluşu, gelişimi, tarafları ve içeriği konu alınarak küresel anlamda tarımda başlayan serbestleşme akımı ve Türk tarım politikasına yapmış olduğu etki ifade edilmeye çalışılmıştır. OTP'nin AB için önemi, kapsamı ve kuruluşu anlatılarak birliğe üyelik sürecinde olan Türkiye'nin özellikle tarım sektörüne yapmış olduğu etkiler anlatılmıştır. Bölümün son kısmında ise Türkiye tarım sektörünün dış ticaretteki konumu, ortakları, ortaklarının payları ve dış ticaret konusu olan ürünleri ele alınarak tarım sektörünün dış ticaret kompozisyonu hakkında bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde ise araştırma konusu olan gümrük birliğinin etkileri, literatür, hesaplanma yöntemi ve simülasyon sonuçları bulunmaktadır. Gümrük birliğinin etkileri açıklanmış ve hesaplanma şekli gösterilmiştir. Daha sonra Armington modelinin tanımı, varsayımları ve hesaplanma adımları anlatılmıştır. Çalışmanın kapsamı hakkında verilen bilgilerin ardından yapılan benzetim sonuçları başlığı altında ifade edilmeye çalışılmıştır.

Son bölümde çalışmada ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesiyle birlikte tarım sektörünün karşılaşılabileceği tarım ürünlerinin gümrük birliği içinde serbestleşmesi durumundan nasıl kazanç sağlayabileceğine dair kısaca yorumda bulunulmuştur.

2. ULUSLARARASI KURULUŞLAR İLE AVRUPA BİRLİĞİNİN KURULUŞU VE KISACA AB – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

İkinci Dünya Savaşı sona ererken, ülkeler ekonomik düzende beliren istikrarsızlıkların ve belirsizliklerin azaltılması yönünde ortak fikirde buluşarak uluslararası kurumların oluşturulmaları yönünde girişimlerde bulunmuşlardır. 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında Bretton Woods Konferanslarıyla girişimler için ilk somut adımlar atılmıştır.

Bu konferanslarda Dünya Bankası'nın (DB) ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kurulması kararlaştırılmıştır. Bu iki organizasyonun hedefleri sırasıyla ülkelere kalkınmaları için yardımda bulunmak ve uluslararası para ve mali sistemlerin işleyişlerinin istikrarlı şekilde devam etmesini sağlamaktır (IMF, 2019). Adı geçen kuruluşların oluşturulması sonrasında, kuruluşlara üye ülkeler tarafından yapılan görüşmeler neticesinde uluslararası ticaretin serbestleşmesi yönünde tarife oranlarının azaltılması ve dünya ticaret hacminin artırılmasını amaçlayan istekler ortaya çıkmıştır. Bu isteklerin üyelerin çoğunluğu tarafından da kabul edilmesiyle bu isteklerin yerine getirilmesini amaçlayan başka kuruluşların kurulması fikri ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler ışığında 1947 yılında başlayan ve 1948 yılında sona eren görüşmeler neticesinde Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (ITO) kurulmasına karar verilmiştir.

Temel amacı, ülkeler tarafından uygulanan tarifeler ve kısıtlamalar gibi dış ticaretin serbestleşmesi karşılığı politika uygulamalarının kaldırılması olan organizasyon, başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere gelişmiş ülkelerin serbestleşme yönünde adımların atılacağını içeren sözleşmeyi kabul etmemelerinden dolayı etkin konuma gelememiştir.

Yaşanan bu gelişmelerin yanında serbestleşme yanlısı ülkeler kendi aralarında tarife indirimleri yoluyla ticaret yapma konusunda anlaşma sağlamışlardır. ITO sözleşmesi gibi organizasyona üye olan ülkelerin parlamentolarında onaylaması gerekmeyen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) yapılarak ITO sözleşmelerindeki anlaşmazlıkların giderilmesi öncesinde geçici bir çözüm yolu olarak bulundu ve uygulandı. Başlangıçta ITO olarak doğan, sonrasında GATT olarak dönüşüme uğrayan ve 1995 yılında değişime uğrayarak günümüzde

de halen adı Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) olan kuruluş, ülkelerin serbestleşme konusunda ne kadar kararlı olduğu konusunda açıklayıcı olacaktır.

Dünyadaki ticaretin serbestleştirilmesi üzerine ülkeler yıllar içinde adımlar atmışlar ve uzun yılları kapsayan görüşmeler yapmışlar ve yapmaya devam etmekte. Fakat bu görüşmelerin yıllara yaygın olarak devam etmesi sebebiyle serbestleşme olarak adlandırabileceğimiz anlaşmalar tüm ülkeleri kapsamamakta, bunun yerine genel olarak ülkeler kendileri aralarında oluşturdukları sözleşmeler ile serbestleşen dış ticaretin faydaların yararlanmaktadırlar. Ülkelerin kendi aralarında kurmuş oldukları bu anlaşmalara serbestleşmenin ilk adımı olarak görülebilir.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD) 2. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'ya yeniden yapılanması amacıyla ABD tarafından yapılan yardımların organize edildiği kuruluşun temellerini oluşturan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) 31 Ekim 1949 tarihinde yapılan toplantısında, Paul Hoffman yapmış olduğu konuşmasında ilk olarak Ekonomik Entegrasyon kavramını kullanmıştır (CVCE, 2019). Viner (1950) tarafından yapılan çalışma sonrasında ekonomik entegrasyon tanımı popülerlik kazanmıştır ve ardından bu alandaki çalışmalar artmıştır. Ülkelerin ve/ veya bölgelerin kendi aralarında serbestleşme bağlamında kurmuş oldukları anlaşmaların kapsamaları incelendiğinde birçok farklı içerik ve şartta anlaşmaların yapıldığı görülebilir. İncelenen anlaşmalar sadece mal ile hizmet ticaretlerini kapsamamakla beraber işbirliklerinin oluşturulması gibi ekonomiler arasına ek bir bağ oluşturan maddelere rastlanabilir. Anlaşmaların maddeler ile genişlemesi neticesinde tek tip bir anlaşmadan söz edilemeyecektir ve dolayısıyla yapılan anlaşmalar İktisadi Birleşmeler Teorisi ışığında beş farklı sınıfa ayrılabilir. Anlaşmalar kapsamlarına ve ekonomilerin birbirleriyle oluşturacağı entegrasyonun derecesine göre Tercihli Ticaret Anlaşmaları, Serbest Ticaret Bölgeleri, Gümrük Birliği, Ortak Pazar ve son olarak İktisadi Birlik olarak sıralanabilir (Şanlı, 2008). Bu teori kapsamındaki sınıflandırmaya bakıldığında ülkelerin kendi aralarında yapmış oldukları bu serbestleşmenin ve entegrasyonun ilk aşaması olarak karşımıza Tercihli Ticaret Anlaşmaları olarak çıkacaktır.

Çizelge 2.1. Tercihli Ticaret Anlaşması Türleri

Kapsamı	Anlaşma Türleri			
	Serbest Ticaret Bölgeleri	Gümrük Birlikleri	Ortak Pazar	İktisadi Birlik
Tarifelerin ve Dış Ticaretin Önündeki Engellerin Kaldırılması	X	X	X	X
Üçüncü Ülkelere Karşı Ortak Dış Tarife Uygulanması		X	X	X
Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı			X	X
Mali ve Para Politikalarının Birlikte Yürütülmesi				X

Kaynak: Bektaş (2016)

Serbestleşme temelinde gerçekleştirilen ekonomik entegrasyonların aşamalarının bir örnek ile görülebilmesi amacıyla Avrupa Birliğinin gelişimine ve tarihçesine bakılırsa yaklaşık olarak yukarıda bahsedilen entegrasyon aşamalarının tamamının yaşandığı görülebilir. 1870 yılında Prusya – Fransa Savaşı ile başlayan, 1. ve 2. Dünya Savaşlarıyla devam ederek 1900’lerin ilk yarısına kadar olan süreçte Almanya ve Fransa yaklaşık olarak yüzyıl kadar savaş içerisinde taraf konumunda olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşından sonraki süreçlerde savaşların yıkıcı etkisinin yaşanmaması adına ve süreklilik arz eden bir barış durumunu sağlamaya yönelik planlar yapılmaya başlanmıştır. Yapılmaya başlanan planlarda ilk olarak bu ülkelerin çatışmalarının ve savaşlarının genel kabul gören temelleri olan kömür ile çeliğin yönetiminin bağımsızlaştırılması düşünüldü. Bunun üzerine 18 Nisan 1951 günü Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg’un katılımıyla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kuruldu. Kurulan bu girişimin, ekonomik ve siyasi olarak daha da geliştirilmesi gerektiğini düşünen üye ülke hükümetlerinin çabaları sonucu 27 Mart 1957’de imzalanan Roma Anlaşmasıyla üye ülkeler arasındaki işbirliği ve kömür ile çelikte olan ekonomik entegrasyon bir üst aşamaya geçmiş oldu. Roma Anlaşmasının imzalanmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kuruldu. AET için ortak pazar kurulma amacı taşıdığı söylenebilir. Ortak pazara geçiş öncesinde 1 Temmuz 1968 tarihinde birlik içerisindeki gümrük vergilerinin kaldırılmasını ve birlik dışına Ortak Gümrük Tarifesinin (OGT) uygulanmasını içeren gümrük birliği süreci başladı. Gümrük birliği

süresinde topluluğun ilk genişlemesi gerçekleşmiştir. 1972 yılında gerçekleşen bu ilk genişleme ile topluluk bünyesine İngiltere, İrlanda ve Danimarka ülkeleri katılmıştır. İkinci genişleme ise Yunanistan'ın topluluğa katılmasıyla gerçekleşmiştir. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanmış olan, 1992 yılı sonuna kadar gerçekleştirilmek istenen iç pazarın, tanımlanması amacıyla yapılması gerekli düzenlemelere ilişkin bir program içeren Beyaz Kitap 14 Haziran 1985 tarihinde yayınlanmıştır (Karluk, 2014). Topluluğun üçüncü genişlemesi 1 Ocak 1986 tarihinde İspanya ve Portekiz'in katılımıyla olmuştur. 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan Maastricht Anlaşması'nın asıl adı Avrupa Birliği Anlaşması'dır ve birliğin adını Avrupa Birliği (AB) olarak değiştirmiştir (İKV, 2019).

Anlaşma kapsamında 1999 yılında ekonomik entegrasyonların son aşaması olan iktisadi birleşme aşamasına geçiş adına Avrupa Merkez Bankasının kurulması ve ortak para biriminin oluşturulması durumları aşamalı olarak planlanmıştır. 31 Aralık 1992 tarihine kadar ortak pazara geçiş için gerekli düzenlemeler gerçekleştirilmiş ve 1 Ocak 1993 tarihi itibarıyla Avrupa Ortak Pazarı kurulmuştur. 1 Kasım 1993 tarihinde Maastricht Anlaşması yürürlüğe girerek resmi olarak Avrupa Birliği kurulmuş oldu. Birliğin dördüncü genişlemesi 1995 yılına denk gelmektedir ve bu yılda Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımı olmuştur. 30 Haziran 1998 tarihinde Avrupa Merkez Bankası'nın kurulması ve 1 Ocak 1999'da Avrupa Para Birimi'nin EURO olarak değiştirilmesiyle entegrasyonun son aşamasına geçilmiştir. 1999 yılında başlayan Euro kullanımına ilk olarak 11 ülkede başlanmıştır. Daha sonra 2002 yılında Yunanistan'ın Maastricht kriterlerini karşılayarak tek para sistemine katılmasıyla Euro bölgesindeki ülke sayısı on ikiye çıktı (Seyidoğlu, 2009: 257). 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla 10 ülkenin AB üyesi olmasıyla birliğin genişlemesi devam etmiştir. Bu ülkeler Letonya, Litvanya, Polonya, Estonya, Macaristan, o zamanki adıyla Çek Cumhuriyeti olan fakat 2016 yılı itibarıyla ismi değişen Çekya, Slovenya, Malta, Slovakya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'dir. Diğer bir genişleme ise 1 Ocak 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın birliğe katılımıyla olmuştur. En son olarak 2013 yılında Hırvatistan birliğe katılmış olmakla AB üyesi ülke sayısı 28'e ulaşmıştır.

Türkiye ve AB ilişkilerine bakılırsa, ilişkilerin temelini 50 yıldan fazla süre önceye dayandığı görülmektedir. Türkiye ile o zamanki adı Avrupa Ekonomik Topluluğu olan daha sonrasında ise Avrupa Birliği adını alan AB arasındaki ilişkilerin temelini, 1 Ocak 1964 tarihinde yürürlüğe

girmiş olan 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması oluşturmaktadır. Bu anlaşmanın içeriğinde üyelik için hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem olmak üzere üç dönem öngörülmüştür.

Anlaşmada öngörülen hazırlık döneminin temel amacı Türkiye'nin gümrük birliğine hazırlanması olarak görülebilir. Bu dönemde Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihracatlar için gümrük vergilerinde indirimler uygulanmıştır. Tarım sektörü özünde başlangıçta kuru üzüm, kuru incir, tütün ve fındık gibi sürekli Türkiye'nin dış ticaretine konu olan ürünler için, daha sonraki yıllarda ise narenciye ürünleri, deniz ürünleri ve şarap için indirimler sağlanmıştır.

İkinci dönem olarak öngörülen geçiş dönemi, 1973 – 1995 yılları arasındaki 22 yıllık süreç içinde gerçekleşmiştir. Bu ikinci döneme geçmek için yapılan görüşmeler neticesinde imzalanan Katma Protokol kapsamında esasları belirlenmiş olan bu dönemde, tarım ürünleri gümrük birliği kapsamına alınmamış ve Türk tarım sektörünün yetersiz bulunması nedeniyle Ortak Tarım Politikasına (OTP) uyum sağlamasına yönelik tedbirlerin alması yolunda politikaların uygulanması öngörülmüştür (Aytüre, 2018). Hazırlık döneminde olduğu gibi bu dönem içinde de çeşitli tarım ürünlerine AB tarafından tarife indirimleri uygulanmaya devam etmiştir. Geçiş dönemini çerçevesini oluşturan Katma Protokol içindeki maddeler gereğince 1989 yılında Türkiye'den gümrük vergisi indirimi istenebilecek tarım ürünlerinin çalışması yapılarak AB tarafından indirim yapılması talep edilmiştir. Bu isteğe yönelik olarak 31 Aralık 1992 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 92/3902 Karar Sayılı İthalat Rejimi Kararı uygulanmaya başlamıştır.

1996 yılı itibariyle Türkiye'nin dahil olduğu Gümrük Birliği ile son döneme girilmiştir. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile oluşturulan Gümrük Birliği'ne Türk tarımının bir önceki dönemde belirtilen uyumsuzluk sorununun, bu yeni dönemde de giderilmemiş olması ve uyum için yapılan uygulamaların yeterli gelişmeyi sağlayamamasından dolayı tarım ürünleri kapsama alınmamış sadece işlenmiş tarım ürünleri gümrük birliği içinde gümrüksüz dolaşıma tabii sayılmıştır (Aytüre, 2018). 1993 yılında Türkiye'nin gümrük tarifelerinde AB'ye yönelik uygulamaya başladığı indirimler, 5 Ocak 1998 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan 97/10479 Karar Sayılı İthalat Rejimi Ek Kararı ile genişletilmiştir.

Türkiye ve AB ilişkileri tarihten günümüze sürekli yaşanan gelişmelerle ilerleme kaydetmiştir. İmzalanan Gümrük Birliği Anlaşmasıyla ekonomiler arasındaki entegrasyon bir üst aşamaya geçmiştir. Gümrük Birliği güncel olarak sanayi mallarını ve işlenmiş tarım ürünlerini içermektedir. Gümrük birliklerinin etkilerinin zaman içerisinde görülmesiyle birlikte Türkiye için çeşitli sorunlar da ortaya çıkmıştır. Gümrük birliğinin kurulması sonrasında özellikle AB'nin genişlemesiyle birlikte yeni katılan ülkelerin ve AB ile serbest ticaret anlaşmaları (STA) kurmuş olan bazı ülkelerin yaratmış olduğu ekonomik etkiler, Türkiye'de bazı sektörlerin verimlilik ve rekabet gibi sorunlarla karşılaşmasına neden olarak ve bu sektörlerin iktisadi açıdan olumsuz yönde etkilenmesi durumu söz konusu olmuştur. Ortaya çıkan bu olumsuz üzerine Gümrük Birliğinin güncellenmesi gerekliliğini olduğu düşünülerek girişimlerde bulunulmuştur. Yapılan girişimler sonunda, Gümrük Birliği'nin bu olumsuz etkilerine ilişkin olarak Dünya Bankası'na (DB) bir çalışma yaptırılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda Dünya Bankası tarafından Nisan 2014'te yayınlanan raporda, Gümrük Birliği'nin negatif ve pozitif etkilerine ilişkin tespitlerde bulunulmuş, gümrük birliği ile Türkiye'nin arasında oluşan olumsuz durumun var olan asimetrik yapısından kaynaklandığı belirtilmiştir (AB, 2019b). Gümrük birliğine dahil olmayan tarım ürünlerinin dahil edilmesinin fayda sağlayacağına dair yönetici notunun da bulunduğu raporda, AB'nin gümrük birliği dışındaki ülkeler ile yapmış olduğu STA'ların Türkiye'nin de taraf olacağı şekilde genişletilmesi neticesinde Türkiye'nin reel gelirinin artacağı yönünde çıktı veren bir simülasyon yorumu bulunmaktadır. Sonuç olarak gümrük birliğinin tam olarak potansiyelini yansıtmadığının belirtilirken, hizmetler sektörünün ve tarım sektörünün gümrük birliğine dahil edilmesi gerektiği önerilmiştir (DB, 2014).

3. TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ VE TARIM

Bu bölümde ilk olarak kronolojik olarak Türkiye’nin dış ticaretindeki gelişmelerden bahsedilecektir. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadarki dönem içinde gerçekleşen politik düzenlemelerin ışığında dış ticaretin verilere yansıyan durumu incelenerek anlatılmaya çalışılacaktır. Ardından tarım sektörü genel bir dille anlatılacaktır.

Tarım sektöründe uygulanmış olan politikalardan bahsedildikten sonra öncelikle DTÖ sonrasında AB tarafında yaşanan tarım sektörünü ilgilendiren gelişmelere odaklanılacaktır. Türk tarım sektörüne olan etkilerini anlatıldıktan sonra, tarımın Türkiye’nin dış ticaret kompozisyonundaki yeri verilerle açıklanacaktır. Dış ticaret ortaklıkları ve bu ticarete konu olan tarımsal ürünlerin ekonomi içindeki yeri, değeri ve ekonomiye olan katkıları tartışılacaktır.

3.1. Türkiye’nin Dış Ticareti

1. Dünya Savaşı’nın ardından gerçekleşen Kurtuluş Savaşı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin mevcut ekonomik yapıyı Osmanlı İmparatorluğundan miras olarak almasıyla ekonomiye hakim kesim olan tarım, cumhuriyetin de ekonomisinin hakimi olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun son yarım yüzyıllık dönemi içerisinde Avrupa kıtasında yaşanan sosyal bağlamdaki gelişmeler, imparatorluğun hakimiyet gücünü olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmelerle beraber imparatorluk tarafından verilen imtiyazlar neticesinde çoğunluğunu yabancıların ve azınlıkların sahip olduğu artan bir sermaye birikiminin ortaya çıkışı olarak görülebilir. Bu sermaye birikimi sanayi sektörü kaynaklı olmamakla birlikte değil bankacılık, ticaret ve ulaştırma sektörleri gibi hizmetler sektörü kaynaklı gerçekleşmiştir.

İmparatorluğun dış ticaret politikalarına bakılacak olursa Issawi (1981) tarafından Osmanlı’nın dış ticaret politikasının ihracatı kısıtlayıcı ve ithalatı teşvik edici olmasıyla geleneksel politikalara ters bir duruşu olduğu ve bu durumun iktisatçıları şaşırttığı belirtilmiş olarak farklı bir yapıda olduğu dile getirilmek istenmiştir. İzlenen bu ters politika ile amaçlananın, iç pazarda mal arzını artırarak fiyat istikrarının sağlanmak istenmesi olduğu söylenebilir (Kepenek ve Yentürk, 2014: 22). Yine Issawi (1981) tarafından yapılan çalışmada Osmanlıdaki ihracatın

ithalatı karşılama oranını 1840-1873 yılları arasında %75,3, 1873-1877 yılları arasında %73,3, 1877-1910 yılları arasındaki dönemde %58,6 ve 1910-1912 yıllarında %54,1 olarak hesaplanmıştır. İmparatorluğun son dönemlerine doğru ithalatın ihracata oranla daha da arttığı ve yukarıda adı geçen politikanın uygulandığı söylenebilir.

Çizelge 3.1. 1923-1929 Yılları Türkiye Dış Ticareti

Yıllar	İthalat (Bin ABD \$)	İhracat (Bin ABD \$)	Dış Ticaret Dengesi (Bin ABD \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1923	50 790	86 872	- 36 082	58,5
1924	82 435	100 462	- 18 027	82,1
1925	102 700	128 953	- 26 253	79,6
1926	96 437	121 411	- 24 974	79,4
1927	80 749	107 752	- 27 003	74,9
1928	88 278	113 710	- 25 432	77,6
1929	74 827	123 558	- 48 731	60,6

Kaynak: TUIK (2019)

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yaşanan savaş yıllarında verilen eğitimli ve işgücü sağlayacak nüfusun büyük oranda azalması gibi ağır kayıpların mevcut olmasından dolayı üretimde minimuma yakın üretim rakamları görülmekteydi. Bunun yanı sıra imzalanan Lozan Antlaşması'nın kapsamında bulunan ekonomik hükümlerine bağlı kalma zorunluluğu hem bütçe üzerinde hem de uygulanmak istenen politikalar konusunda engeller oluşturmaktaydı. Dış ticaret için en temelde politika uygulayamama zorluğu Lozan Antlaşmasının, Osmanlı İmparatorluğunun 1 Eylül 1916 tarihinde geçerli olan gümrük tarifelerinin 5 yıl boyunca uygulanmasını zorunlu kılan maddesi ile gerçekleşmiştir. Bu sebepten dolayı 1929 yılına kadar hükümet olağandışı durumlar olmadıkça gümrük tarifelerinde çok büyük değişiklikler gerçekleştirememiştir (Kurnaz Şahin, 2018).

1929 yılı itibariyle gümrük tarifelerinin düzenleme yetkisini elde eden hükümet ithalat tarifelerini yükseltmiştir. Gümrük tarifeleri oranlarının yükseltilmesi yoluyla yerli üretimin dış rekabetten korunarak üretime teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Hem artan tarifelerin ithalata olan

talebi azaltmasıyla hem de mevcut dönem içinde gerçekleşen Büyük Bunalımın etkisiyle dış ticarete daralmanın yaşandığı söylenebilir. İthalatın azalmasına yol açan tarife oranlarındaki artışla birlikte ithalat talebi dış fazla verecek kadar azalış göstermiştir. Cumhuriyet öncesi dönem ile incelenen yıllarda yapılan dış ticaret hacmini oluşturan ürünlere bakıldığında köklü bir değişimin olmadığı söylenebilir. İthalatın çoğunluğu sanayi ürünleri için yapılırken, ihracata konu ürünler ise pamuk, fındık, kuru üzüm gibi geleneksel tarım ürünlerdir (Boratav, 2013: 50).

Çizelge 3.2. 1930-1946 Yılları Türkiye Dış Ticareti

Yıllar	İhracat (Bin ABD \$)	İthalat (Bin ABD \$)	Dış Ticaret Dengesi (Bin ABD \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1930	71 380	69 540	1 840	102,6
1931	60 226	59 935	291	100,5
1932	47 972	40 718	7 254	117,8
1933	58 065	45 091	12 974	128,8
1934	73 007	68 761	4 246	106,2
1935	76 232	70 635	5 597	107,9
1936	93 670	73 619	20 051	127,2
1937	109 225	90 540	18 685	120,6
1938	115 019	118 899	- 3 880	96,7
1939	99 647	92 498	7 149	107,7
1940	80 904	50 035	30 869	161,7
1941	91 056	55 349	35 707	164,5
1942	126 115	112 879	13 236	111,7
1943	196 734	155 340	41 394	126,6
1944	177 952	126 230	51 722	141,0
1945	168 264	96 969	71 295	173,5
1946	214 580	118 889	95 691	180,5

Kaynak: TUIK (2019)

Cumhuriyetin ilk 10 yılı kuruluş yılları olarak ele alındıktan sonra 1933 yılından 1945 yılına kadar olan sürede devletçilik akımlarının yaşanmasından dolayı dış ticaret hacminde, ekonominin büyümesinden daha düşük bir büyüme görülmektedir. Bu durum izlenen politikalar

ile bağlantılı olarak ekonominin kendi kendine yeterli olabilmesi yolunda ilerlediği olarak düşünülebilir. Bu dönem içinde dış ticaret açığı verilmemesi adına bazı uygulamalara geçilmiştir. Bu uygulamaların en belirgin göstergesi bu dönemde yapılan ikili anlaşmalardaki artıştır. Yerli üretimi korumak adına girişilen politikalar temelinde dış ticarete bulunan ülkeler ile kliring anlaşmaları¹ yapılmıştır. Yapılan bu anlaşmalar 1934 yılında kurulan Dış Ticaret Ofisi tarafından yönetilmiştir (Kurnaz Şahin, 2018). 1930 yılından başlayarak 1945 yılına kadar olan bu dönem içerisinde 1938 yılında dış açık verilmiştir. Açık verilen 1938 yılında dahi ihracatın ithalatı karşılama oranı %96,7 gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. Bu dönem içinde yaşanan 2. Dünya Savaşı yaratmış olduğu etki ile artan dünyada artan tarım talebi sebebiyle hem fiyatlar yüksek seviyede gerçekleşmiş hem de ihracat içindeki tarım ürünlerinin payında artışlar gerçekleşmiştir.

1939-1945 yılları arasında gerçekleşen 2. Dünya Savaşının sonrasında yaşanan gelişmeler ve izlenen politikalar Türkiye ekonomisinde de değişime yol açmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan döneminden başlayarak sıkıntısı çekilen yetersiz özel sermaye birikimi olgusu, 1946-1960 yılları arasında yaşanan ekonominin dış yardımlara açılması, yabancı sermayenin ülke içine girişinin önünün açılması ile tüketici tercihlerinin yeni kalıplara kavuşması gibi gerçekleşen dönüşümlerle yeterli olma durumuna doğru yol almıştır. Tarımda makineleşmenin artmasıyla sadece kendine yeterli olma durumundan pazar için üretim dönüşümünün kırsal kesimde yaşandığı, özel sermayenin de sanayi içindeki payının artmaya başladığı bu dönemde ekonomi içinde önemli değişimler gerçekleşmiştir. Tarımsal üretimin dönüşümünü tetikleyen unsurların başında tarımsal girdi kullanan sanayi kesiminin genişlemesi ve artan ihracat talebinin olduğu görülebilir.

Bu 1946-1960 yılları arasındaki dönem içinde Türkiye dış yardımlar sayesinde büyüme ve kalkınma odaklı planlar hazırlamaya ve uygulamaya girişmiştir. Bu planların bir örneği olarak

¹ Genellikle denkleştirme olarak kullanılan kliring, takas yönetimin bir çeşit geliştirilmiş halidir. Bu ticaret biçimde ticareti yapacak olan yani ithalatçı ve ihracatçı taraflar birbirlerini malın mal ile değişimini sağlamak için öncelikle bulmalılar ve ürünlerini denkliği konusu anlaşmalılardır. Bu zor olan eşleşme durumu bu kliring sistemi içinde mal değişimi denkleştirmekle görevlendirilen kurumlar sayesinde çözümlenmektedir (Ersun ve Arslan, 2010).

hükümetin hazırlatmış olduğu ve 1947 Şubatı'nda oluşan daha çok özel kesim yanlısı bürokratlardan oluşan bir komisyona, sonrasında komisyon başkanının adıyla Vaner Planı diye anılan 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'dır. Hazırlanan bu planların oluşumunda yardım edecek iç kesimin ve özellikle yardım verecek olan dış sermaye kesimlerinin etkisi oldu (Kepenek ve Yentürk, 2014: 74). Önceki dönemde etkili olan devletçi-korumacı politikalar bu yeni dönem içerisinde yerini dünya ekonomisine biraz daha bağlı ve korumacılığın gevşetildiği politikalara bırakmıştır. Dönem içinde 1946 yılında yapılan devalüasyonun yanında ithalat üzerindeki bulunan miktar kontrollerin azaltılması ile bu politikalar uygulanmaya başlamıştır.

Çizelge 3.3. 1947-1959 Yılları Türkiye Dış Ticareti

Yıllar	İhracat (Bin ABD \$)	İthalat (Bin ABD \$)	Dış Ticaret Dengesi (Bin ABD \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1947	223 301	244 644	- 21 343	91,3
1948	196 799	275 053	- 78 254	71,5
1949	247 825	290 220	- 42 395	85,4
1950	263 424	285 664	- 22 240	92,2
1951	314 082	402 086	- 88 004	78,1
1952	362 914	555 920	- 193 006	65,3
1953	396 061	532 533	- 136 472	74,4
1954	334 924	478 359	- 143 435	70,0
1955	313 346	497 637	- 184 291	63,0
1956	304 990	407 340	- 102 350	74,9
1957	345 217	397 125	- 51 908	86,9
1958	247 271	315 098	- 67 827	78,5
1959	353 799	469 982	- 116 183	75,3

Kaynak: TUIK (2019)

1946 yılı itibariyle Türkiye ekonomisi günümüzde de olduğu gibi dış ticarete sürekli olarak açık vermeye başlamıştır. 2. Dünya Savaşı sonrasındaki barış döneminde serbestleştirilmeye çalışılan dünyadaki dış ticaretle birlikte ithalat talebinde bir artış olacağı öngörülmüştür. İhraç mallarında herhangi bir talep sorunu ile karşılaşmayan Türkiye, alınmış olunan dış yardımların

neticesinde sermaye yapısı ile tüketim kalıpları değişerek tüketim mallarına olan talebi artan bir toplumu oluşmaya başlamıştır. Dış açık sorununun açıkça görünüyör olmasıyla beraber ithalat talebinde meydana gelecek herhangi bir artışın mevcut durumu daha da olumsuz etkilemesinin önüne geçebilmek için yapılan devalüasyon, ihracatı artırma konusunda başarısız olmuştur ve yapılan bu devalüasyon uygulaması başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Çelebi, 2001). Bu başarısız sonucun da katkısı olarak 1947 yılından günümüze kadar devam eden dış açık sorunu ile yüzleşme durumu başlamıştır. Tüketim kalıplarındaki değişimler sonucunda ithalat ile karşılanan malların yerli üretimde de karşılığı bulunmaya başlanmıştır. Dönemin başında ithalat hacmi içinde yoğun olarak bulunan tüketim mallarının, 1960'lara doğru hacim içindeki oranı düşüş göstermiştir. Düşüşün nedeni olarak bu ürünlerin yerli üretiminin de yapılmaya başlanması olarak gösteriler. Üretimine başlanan bu tüketim mallarının ithalatı azalıyor olsa da bu ürünlerin üretimi için gerekli olan makine, teçhizat ve diğer girdilerin dışarıdan temin edilmesi nedeniyle başka bir ithalat kaleminin artışı söz konusu hale gelmiştir. Dış ticaretin diğer yüzü olan ihracat açısından bu döneme bakılırsa ticarete konu olan mallar genellikle geleneksel tarım ürünleridir. Bu ürünlerin talep esnekliğinin göreceli olarak düşük olduğu bilinmektedir ve bu sebeple ithalata yönelik talebinin artmasına karşılık ve devalüasyona rağmen ihracat yeterli oranda artmamıştır. Bu dönemde son yıllarında gerçekleşmekle birlikte günümüzde de etkisini görebilecek olduğumuz o dönemdeki adı AET olan Avrupa Birliği'ne 1959 yılında başvuruda bulunulmuştur.

1960-1980 yılları arasında ülke ekonomisinde temelden değişimlerin yaşandığı söylenebilir. 1954 yılından itibaren başlayan dış tıkanıklık sürecinin ardından, bu dönemde uygulanan politikalar değişime uğramıştır. Boratav (2013) tarafından ana özelliği göreceli açık pazar koşullarında tarıma dayalı büyüme olarak tanımlanan 1946-1953 döneminden farklı uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından başlayarak 1930'lu yıllarda devam eden korumacılık anlayışı bu dönemde biraz değişime uğramış olsa da benzerlikler göstermektedir. Sanayi üretiminin dağılımı ve yapısı gibi temel göstergelerde değişimlere gidilmiştir. İlk olarak tüketim mallarına dayalı ithal ikameci sanayileşme uygulamalarından dayanaklı tüketim mallarının üretimine yönelik geçiş eğilimleri görülmektedir. Bu durum sektörlerin önceliklerini belirlemekte ve toplumdaki gelir dağılımında bir değişime yol açmaktadır (Boratav, 2013: 117-125). Dayanaklı tüketim mallarının sürekli olarak doğrudan ve

dolaylı olarak ithalata bağılı olması, yatırım malları üretiminin ara malları üretiminden geri kalması ve dönemin başında ucuz petrolden kaynaklı olarak sanayi tesislerinin ithal edilen enerjiye bağılı olarak kurulması nedenlerine bağılı olarak ithalat hacminde artışlar görülmektedir. İhracat açısından bu dönem incelendiğinde ise ülke içinde gelişen sanayinin dış ticarete rekabeti sağlayacak ölçeklerde ve teknolojik olarak yetersiz olması temelinde 1970'lere kadar ihracat içindeki payı yeterli olmamaktadır. Diğer yandan Türkiye'nin ihracat için sanayi gereksinimi temel bir hammaddeye sahip olmaması da yine bu dönemin başından itibaren ihracatı tarımın tekelinde bıraktığı görülmektedir.

Milli gelir içinde tarımın payı azalırken, sanayinin payı artmaktadır fakat sanayi üretimi daha çok bu dönem içinde iç pazara yöneliktir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında tarım sektörünün öncülüğünde ilerleyen ekonomi, bu dönem içinde sanayi kesiminin yaptığı atakla geriye düşmüştür. Sanayi sektörünün tarımı geçmesine rağmen hizmetler sektörü gibi dış ticarete katılmayan bir sektör artık ekonominin %50 gibi büyük bir kısmını oluşturmaktaydı. Bu dönem itibariyle hizmetler sektörü ekonominin ana lokomotif olmuştur denilebilir.

Çizelge 3.4. 1960-1979 Yılları Türkiye Dış Ticareti

Yıllar	İhracat (Bin ABD \$)	İthalat (Bin ABD \$)	Dış Ticaret Dengesi (Bin ABD \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1960	320 731	468 186	- 147 455	68,5
1961	346 740	507 205	- 160 465	68,4
1962	381 197	619 447	- 238 250	61,5
1963	368 087	687 616	- 319 529	53,5
1964	410 771	537 229	- 126 458	76,5
1965	463 738	571 953	- 108 215	81,1
1966	490 508	718 269	- 227 761	68,3
1967	522 334	684 669	- 162 335	76,3
1968	496 419	763 659	- 267 240	65,0
1969	536 834	801 236	- 264 403	67,0
1970	588 476	947 604	- 359 128	62,1
1971	676 602	1 170 840	- 494 239	57,8
1972	884 969	1 562 550	- 677 581	56,6
1973	1 317 083	2 086 216	- 769 133	63,1
1974	1 532 182	3 777 501	-2 245 319	40,6
1975	1 401 075	4 738 558	-3 337 483	29,6
1976	1 960 214	5 128 647	-3 168 433	38,2
1977	1 753 026	5 796 278	-4 043 252	30,2
1978	2 288 163	4 599 025	-2 310 862	49,8
1979	2 261 195	5 069 432	-2 808 236	44,6

Kaynak: TUIK (2019)

Dönem içinde yaşanan krizlerle birlikte konjonktürdeki durgunlukların etkisi ve dış açık boyutlarının daha da artması neticesiyle dönemin hükümetleri tarafından dış kaynak arayışları artmıştır. Kaynak sağlamak isteyen tarafların, yine IMF şartlarına uyum sağlanması şart olarak öne sürmeleri sonucunda bazı tavizler verilmek zorunda kalarak 1946, 1958, 1970 yıllarında yapılan istisnayı devalüasyonlar artık 1977 yılından itibaren gerektiğinde başvurulabilecek sıradan bir uygulama haline gelmiştir (Boratav, 2013: 141). Genel olarak 1960 sonrasında

1980 yılına kadar geçen süre içinde dış ticarete ilişkin veriler incelendiğinde ithalatın milli hasıla içindeki payı giderek artmıştır. Genel itibariyle ihracat payının gelişmemesinden kaynaklı olarak da ihracatın ithalatı karşılama oranlarında düşüşler gözlemlenmektedir.

Çizelge 3.5. 1980-1995 Yılları Türkiye Dış Ticareti

Yıllar	İhracat (Bin ABD \$)	İthalat (Bin ABD \$)	Dış Ticaret Dengesi (Bin ABD \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1980	2 910 122	7 909 364	-4 999 242	36,8
1981	4 702 934	8 933 374	-4 230 439	52,6
1982	5 745 973	8 842 665	-3 096 692	65,0
1983	5 727 834	9 235 002	-3 507 168	62,0
1984	7 133 604	10 757 032	-3 623 429	66,3
1985	7 958 010	11 343 376	-3 385 367	70,2
1986	7 456 726	11 104 771	-3 648 046	67,1
1987	10 190 049	14 157 807	-3 967 757	72,0
1988	11 662 024	14 335 398	-2 673 374	81,4
1989	11 624 692	15 792 143	-4 167 451	73,6
1990	12 959 288	22 302 126	-9 342 838	58,1
1991	13 593 462	21 047 014	-7 453 552	64,6
1992	14 714 629	22 871 055	-8 156 426	64,3
1993	15 345 067	29 428 370	-14 083 303	52,1
1994	18 105 872	23 270 019	-5 164 147	77,8
1995	21 637 041	35 709 011	-14 071 970	60,6

Kaynak: TUIK (2019)

1980 yılından günümüze kadar uzanan süreçte incelendiğinde, Türkiye ekonomisi için gerçekleşecek büyük değişimlerin ve ekonominin küreselleşmeye tam olarak dahil olmasının ilk adımlarının 24 Ocak 1980’de alınan kararlarla atıldığını belirtmek doğru olacaktır. Ş. Öztürk, Nas ve İçöz (2008) tarafından yapılan çalışmada 24 Ocak Kararları, dünya ile daha entegre olarak çağı yakalama amacıyla yapılmış bir devrim olmak ile Türkiye’nin açıkça tarım, sanayi, ticaret sektörlerinde ulusal hedeflerine ulaşma çabasından uzaklaşarak ülkenin

yabancılaştırılmasının amaçlandığı politika düzenlemeleri şekilde iki ayrı zıt görüş bağlamında ayrılmıştır.

24 Ocak'ta alınan kararlara genel olarak bakılırsa ekonomi için iç ve dış piyasalara yönelik serbestleşmeler yer alırken, döviz piyasalarının da serbestleşmesinin de önü açılmıştır. Yine bu kararlar ile ekonomi içindeki özel kesim payının büyümesine yönelik atılımların yapılması ve para piyasalarında daha sonraki dönemde gerçekleşecek olan tam serbestleşmenin ön şartlarının sağlanması olarak görülebilir. 24 Ocak Kararlarından önceki dönemler içinde gerçekleşen, petrol fiyatlarının Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC: Organization of Petroleum Exporting Countries) tarafından beş kattan fazla artırılması, Kıbrıs Adasında yaşanan gelişmeler ve ardından gelişen askeri müdahaleler, dış ticaret yapılan ülkelerde görülen genel ekonomik bunalımlar ve Bretton Woods sisteminden çıkışın yaşanması ülkenin yeni bir yapılanmaya yönelik adımlar atması için etkili olmuştur denilebilir. Bretton Woods sisteminden çıkılması dış ticarete belirsizliklere yol açmış olsa da günümüzde geçerli olan dalgalı döviz kurlarının başlamasının temelini atılmasına neden olmuştur.

Alınan kararlar öncesinde uygulanan planların ithal ikameci programlar çerçevesinde gelişmesi ve sanayileşme isteğinin etkin olmasından kaynaklı olarak kamu yatırımlarının artırılması sonucu SAN'lı kuruluşlar olarak bilinen kamu sermayeli özel şirketler kuruldu. Bu kuruluşların başarısız olma nedenleri altyapı, sermaye, finansman açısından yeterli çalışmaların yapılmamasından kaynaklı olduğu söylenebilir (Kepenek ve Yentürk, 2014: 194). Bu kuruluşların kuruluşu ve devamı için ekonomik konjonktür uygun değildi denilebilir. Küresel çaptaki bunalımdan kaynaklı olarak dış finansmanın zorluğu yanında IMF ve Dünya Bankasının ağır sanayi içerikli sanayileşmenin Türkiye'ye uygun olmadığına yönelik raporları, borç verecek tarafların da ekonomide köklü değişimleri şartlarının koşuyor olması ithal ikameci politikaların ileri aşamalarının uygulanması önünde engel teşkil etmedir denilebilir.

Alınan kararlar doğrultusunda ihracatın artırılması öncülünde önce %50'ye yakın oranda bir devalüasyon yapıldı ve sonrasında 1 Temmuz 1981 tarihi itibarıyla 1983 yılına kadar her gün belirlenmiştir (Aksu, 2007). Bu belirlenen günlük kurlar yine ihracata yönelik olarak devalüe edilme şeklinde gerçekleşmiştir. Her gün yapılan bu işlemlerle ihracatta ürünlerin yabancı para

cinsinden fiyatı düşürülerek rekabetçi olması amaçlanmaktadır. Tarım harici yapılan ihracat için üretime bakıldığından ithal girdi payının büyüklüğü ve devalüasyonla artan maliyetlerin sonucunda bu süreç kendi kendini tüketen bir şekle bürünmüştür. Devalüasyonlarla dış ticarete dengenin sağlanması durumu, fiyatlardan ziyade fiyat esnekliklerine bağlı olmaktadır. İhraç edilmek istenen sanayi ürünlerinin niteliğinin düşük olması ve yenilik için yine dışa bağımlı olunması durumu sonucu ihracatı teşvik etmek adına daha önceki dönemlerde yapılmakta olan teşvik önlemleri bu dönem içerisinde daha da artırıldı. Bu dönemde teşviklere bakıldığında genel olarak parasal desteklerin verildiği görülebilir. 1989 yılında dövize getirilen serbestleşmeye rağmen artan teşviklerin serbest piyasa ile uyumsuz şekilde işlemesinden kaynaklı olarak dış ticaret açığında ve bütçe açığında artışlar görülmektedir. Dövizdeki serbestleşmeyle beraber artan sanayi kesimi girdileri ve ara malı ithalatı sonrasında cari açık sorunu daha da belirgin hale gelmiştir. Serbestleşme sonrasında dış ticaretin ülke ekonomisi içindeki payı yıllar boyunca büyük oranlarda artmıştır. Bu artışların 1995 yılından sonraki dönem bakımından açıklaması 1996 yılı itibariyle AB ile başlamış olan gümrük birliği olarak görülebilir.

Çizelge 3.6. 1996-2018 Yılları Türkiye Dış Ticareti

Yıllar	İhracat (Bin ABD \$)	İthalat (Bin ABD \$)	Dış Ticaret Dengesi (Bin ABD \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1996	23 224 465	43 626 642	-20 402 178	53,2
1997	26 261 072	48 558 721	-22 297 649	54,1
1998	26 973 952	45 921 392	-18 947 440	58,7
1999	26 587 225	40 671 272	-14 084 047	65,4
2000	27 774 906	54 502 821	-26 727 914	51,0
2001	31 334 216	41 399 083	-10 064 867	75,7
2002	36 059 089	51 553 797	-15 494 708	69,9
2003	47 252 836	69 339 692	-22 086 856	68,1
2004	63 167 153	97 539 766	-34 372 613	64,8
2005	73 476 408	116 774 151	-43 297 743	62,9
2006	85 534 676	139 576 174	-54 041 499	61,3
2007	107 271 750	170 062 715	-62 790 965	63,1
2008	132 027 196	201 963 574	-69 936 378	65,4
2009	102 142 613	140 928 421	-38 785 809	72,5
2010	113 883 219	185 544 332	- 71 661 113	61,4
2011	134 906 869	240 841 676	- 105 934 807	56,0
2012	152 461 737	236 545 141	- 84 083 404	64,5
2013	151 802 637	251 661 250	- 99 858 613	60,3
2014	157 610 158	242 177 117	- 84 566 959	65,1
2015	143 838 871	207 234 359	- 63 395 487	69,4
2016	142 529 584	198 618 235	- 56 088 651	71,8
2017	156 992 940	233 799 651	- 76 806 711	67,1
2018	167 933 943	223 047 438	- 55 113 495	75,3

Kaynak: TUIK (2019)

1980 sonrası yaşanan gelişmelerden en önemlisi olan küreselleşme kavramı, soğuk savaş dönemi sonrasında dünya ekonomisinde köklü değişimler yaratacak olan bir dönüşüme yol açmaktadır. Dönüşüm gerçekleşirken ülkelerin meydana gelen gelişmeler çerçevesinde izledikleri politikalara bağlı olarak en iyi ortağı aradıkları göz önünde bulundurulacak olursa,

savaş sonrası dönem içinde görülebilecek olan tek kutuplaşma teriminin etkisini yitirmesiyle anlaşma çevrelerindeki değişimin önünün açıldığı görülebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında diğer ülkelerle başlayan yoğun ilişkilerin ABD ile başladığı söylenebilir. Daha sonraki yıllarda meydana gelen dış gelişmeler sonucunda Türkiye'nin yakın ilişkiler içerisinde bulunduğu ülke ve/veya ülke gruplarında da değişimler görülmüştür. 1959 sonrası Avrupa ülkelerine yaklaşan Türkiye daha sonra soğuk savaş döneminde özellikle sanayileşme bakımından Sovyetler Birliği ile işbirliği içerisinde bulunmuştur. 1970'lerin ikinci yarısında OPEC ülkelerinin aldıkları kararla beraber diğer ülkelere göre daha fazla zenginleşiyor olmalarıyla değişen konjonktüre Türkiye de ayak uydurmuştur. 70'lerin ikinci yarısı itibarıyla petrol zengini ülkeler ile kurulan ilişkiler sayesinde dış kredi ihtiyaçları bu ülkelerden sağlanırken, ülkelere altyapı hizmetleri için mühendislik, müteahhitlik ve işgücü sağlanmıştır (Demir, 2009). Ülkeler arasındaki etkileşimlerin artması sadece ticaret hacminde bir artışa olarak düşünülmemelidir. AB ile Türkiye arasındaki ilişkiler sadece ticaret olmakla kalmamakta geçmişte işçilerin yurtdışına gönderilmeleri, kalkınma ve sanayileşme programları gibi farklı alanlarda paylaşımlar yapılmıştır ve günümüzde hala sosyolojik gelişmeler sağlayacak paylaşımlar yapılmaktadır.

3.2. Türkiye Tarım Politikaları ve Tarımın Gelişimi

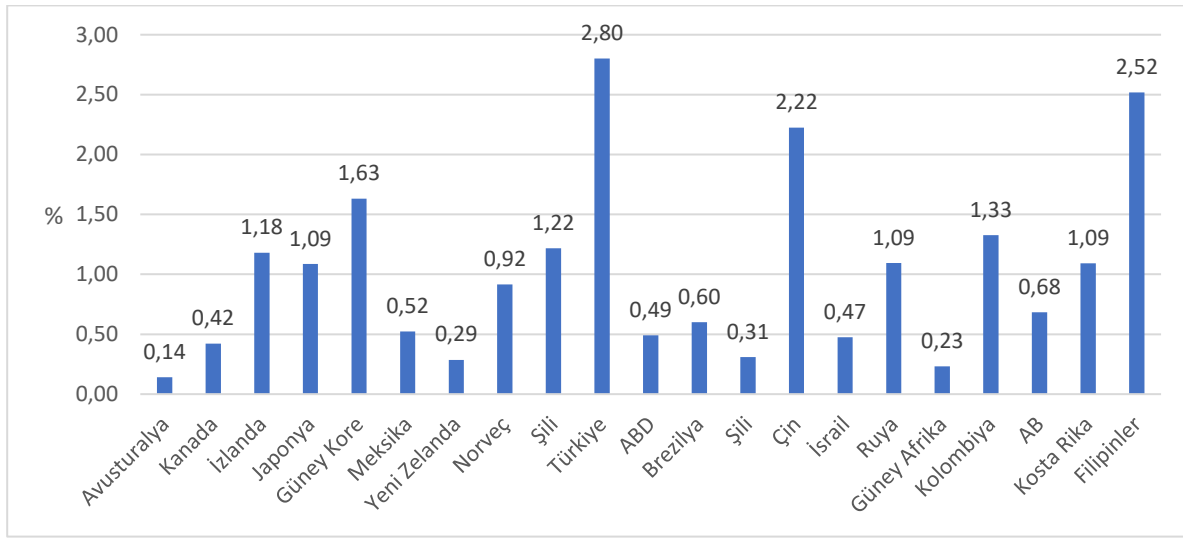
Tarım politikalarına genel bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, geçerli iktisadi sistemin içerisinde tarım kesiminin hem sermaye hem de işgücü çerçevesinde refahının artırılması yönünde alınan kararların uygulanması olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamaya bağlı olarak politika amaçları ve araçları gibi iki konu ortaya çıkmaktadır. Tarım politikasının amaçları, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ekonomik ve siyasi mevcut duruma bağlı olmakla birlikte, bu politikaların genel amaçları tarım kesimine adil ve yeterli bir yaşam standardı sağlama yanında tüketicilere de uygun fiyatla yeterli ürünün sağlanabilmesi olarak tanımlanabilir (Erkan, 2000: 22).

Türkiye'de uygulanan tarım politikası amaçları özetlenmek istenirse altı başlık altında toplanabilir. Bunlar halkın beslenmesi için olanlar, hammadde kullanımı için olanlar, ihracat politikası ile ilgili olanlar, gelir politikasına yönelik olanlar, pazar iç dengesinin sağlanmasına yönelik olanlar ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına uyum için olarak sayılabilir (Gürler, 2016: 293-295).

Alınan kararlara yönelik uygulanacak politikalar için son olarak seçilmesi gereken ise politika aracıdır. Politika aracı seçimi ile uygulanmak istenen kararın ne şekilde ve hangi yol ile hayata geçirileceği tercihi yapılır. Politikalar için uygulamaya yönelik olan araçlar değişiklikler gösterecektir. Erkan (2000) tarafından bu araçlar pazar fiyatı desteği, doğrudan gelir desteği, dolaylı gelir desteği ve diğer destekler olmak üzere dört başlıkta özetlenmektedir.

Pazar fiyatı destekleri olarak Türkiye’de uygulanan politikaların, destekleme alımları şeklinde uygulanmış olduğu görülmektedir. Devlet bu politika uygulamasıyla, pazar içinde arz ve talebi sağlamaya çalışırken diğer yandan ise yurtiçi üretimi destekleyerek hem gıda güvenliği hem de ithal tarım ürünleri ile rekabet açısından koruyucu rol oynamaktadır. Üreticilerin destekleme fiyatları ile üretime yönelmelerini sağlanırken, tüketiciler için de taleplerini uygun fiyatlardan piyasada bularak tüketmeleri sağlanmaktadır. Destekleme politikaları bazı yıllarda yanlış kararlara alınması sonucuyla genel ekonomi politikalarıyla ters yönde sonuçlar elde edilmesine neden olmuştur. 1991/1992 yıllarında pamuk için karar alınan destekleme fiyatları göreceli olarak dünya fiyatlarından yüksek belirlenmiştir. Bunun sonucunda tarım kesimindeki üreticilerin hemen hepsi ürünlerini Tarım Satış Kooperatifler Birliği’ne satmıştır. Yüksek belirlenen fiyatlardan satılan pamuğu girdi kullanan sanayi kesimi ithalat yoluyla daha ucuza pamuğu alabilmesi nedeniyle devlet zarara uğramıştır (Erkan, 2000). Bunun gibi alınan kararlar sonucunda tarım üzerinde istenen etki yapılamamıştır.

Tarihsel olarak Türkiye’de tarım sektörüne yapılan destek ödemelerine bakıldığında 1986 – 2016 yılları arasında ortalama olarak GSYİH’nin %3,8’i kadar ödeme yapıldığı görülmektedir. 31 yıllık bu süreç içinde dalgalı bir seyir izlemiş olsa da çoğu ülkelere göre destekleme oranı yüksektir. 2016 yılında bazı ülkeler tarafından tarım sektörüne yapılan destekleme miktarlarının ülkelerin GSYİH’sine oranı Şekil 3.1’de görülmektedir. Ortalama olarak %1 destekleme oranı görülürken Türkiye’de bu oran %2,8 olarak gerçekleşmektedir.

Şekil 3.1. Seçili Ülkelerin 2016 Yılı Tarımsal Destekler/ GSYİH Oranları

Kaynak: OECD (2019).

Destekleme kapsamına giren tarım ürünlerinin sayısı tarihsel olarak incelendiğinde sürekli olarak değişmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan başlayan dönem itibariyle 10 ürün destekleme kapsamında bulunurken, planlı dönemle birlikte 1975 yılında 18'e, 1980 yılında 22'ye yükselmiştir. 1980 sonrasında ülkede gerçekleşen değişimle birlikte desteklenen ürün sayısı yine 10'a düşmüştür. Ülkede yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelere neticesinde desteklenen ürün kapsamı ve destekleme miktarları değişim göstermiştir.

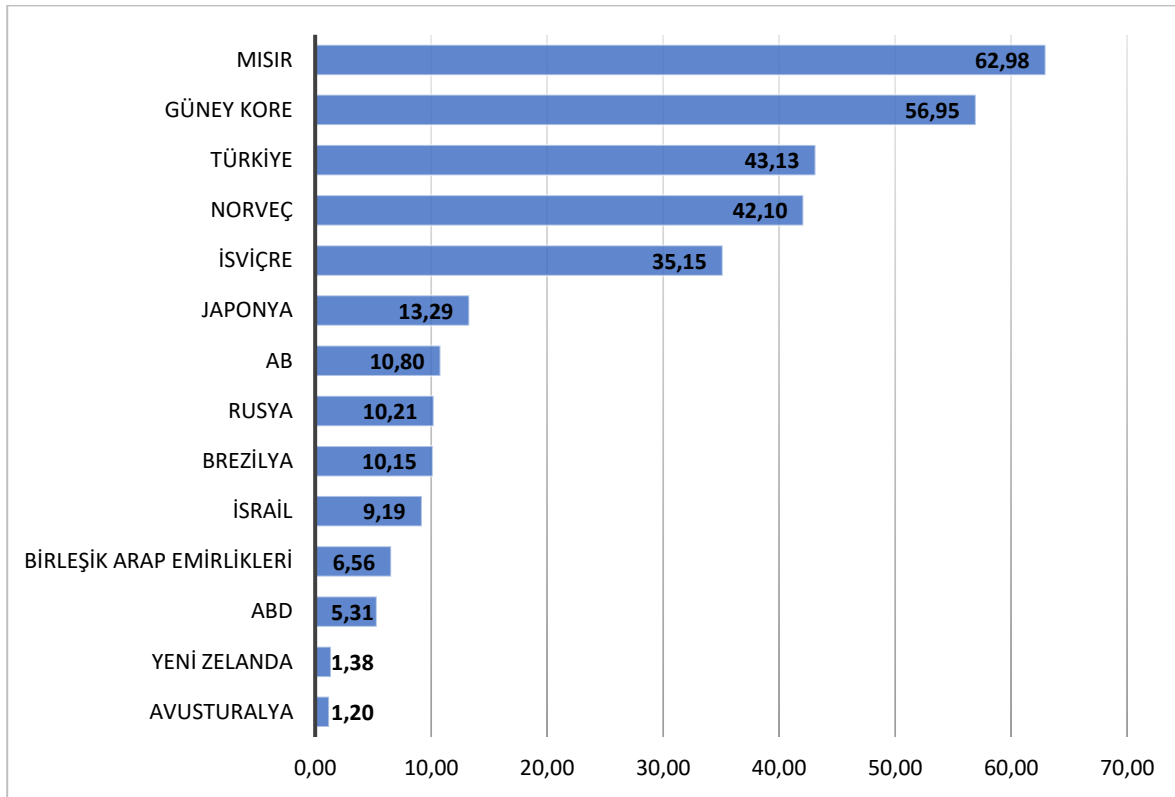
Doğrudan gelir desteği uygulaması günümüzde devam etmektedir. Girdi destekleri olarak alan başına gübre ve yakıt desteği uygulaması tarım sektörüne uygulanmaktadır. Destek kapsamı buğday, arpa, çavdar, yulaf, tritikale, çeltik, nohut, pamuk, mercimek, kuru fasulye, aspir, yağlık ayçiçeği, soya fasulyesi, dane mısır, patates, kanola, yaş çay, soğan, fındık ve yem bitkileri olmak üzere sınırlandırılmıştır (TOB, 2019).

Türkiye'de uygulanan diğer politika araçlarından olan doğrudan gelir desteklerinin alan başına ve hayvan başına ödemeler, negatif dışsallıklara karşı yapılan ödemeler, zarar ödemeleri ve depolama yardımları olarak da uygulandığı söylenebilir. Dolaylı gelir desteklerinde gübre, yakıt gibi girdiler için birim alan başına destek sağlanması, uygun faizli kredi desteği verilmesi ve sigortalama olarak örneklendirilebilir. Kredi desteği ile tarım kesimindeki finansman

sorunlarının çözülmesi için Türkiye’de ve dünyada krediler çoğunlukla tarım konusunda uzmanlaşmış ve/ veya devlet tarafından desteklenen kredi kurumları tarafından sağlanmaktadır (Taşkiran ve Özüdoğru, 2010). Türkiye’de bu kredi kurumları olarak tarımsal kesimin dış kaynaktan finansmanı büyük çoğunlukla Ziraat Bankası Anonim Şirketi ve Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından yapılmaktadır.

Erkan (2000) ve Ören (1994)’in de belirttiği üzere uygulanan tarım politikalarında istikrarlı olmayan ve bazen de makroekonomik politikalarla çelişen uygulamalar görmekte birlikte tarım sektörü çoğunlukla pazar fiyat destekleri, finansman yardımları ve girdi destekleri gibi araçlarla desteklenmektedir.

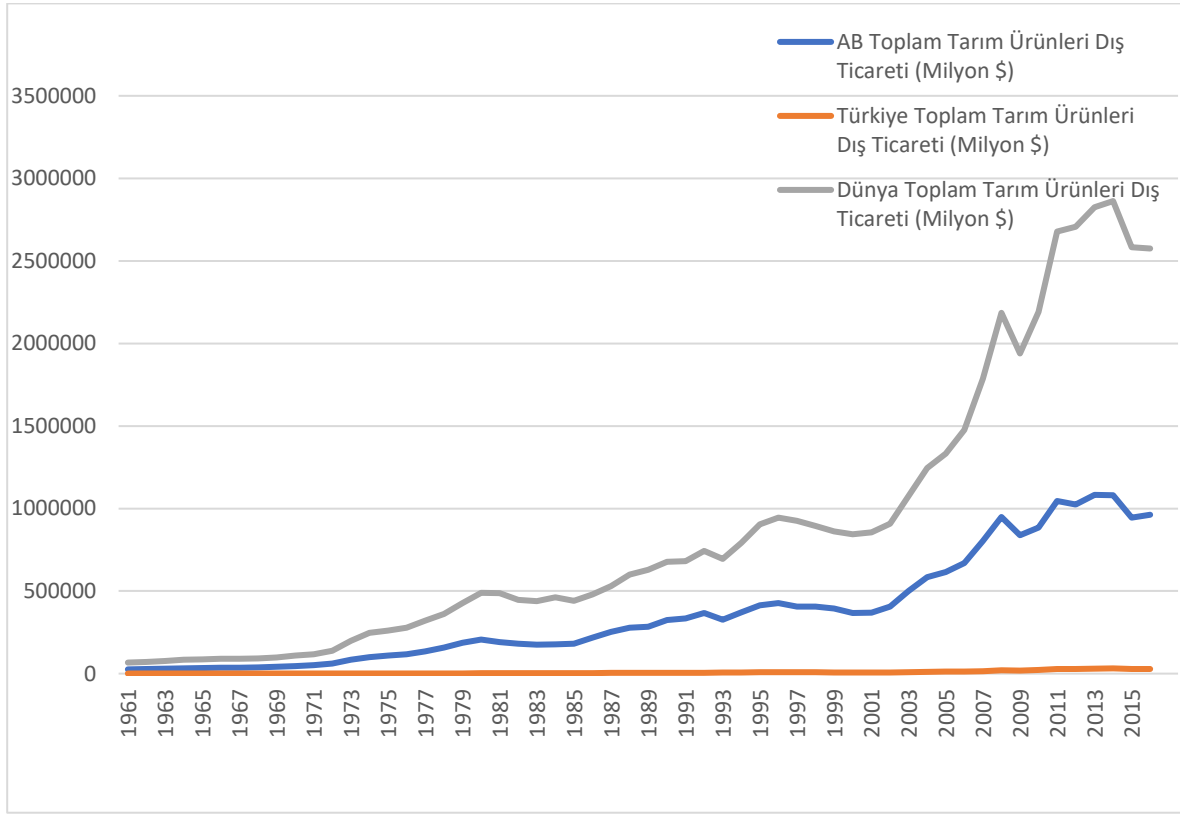
Dünyada destekleme uygulaması olarak görülebilecek olan gümrük tarifesi uygulamaları iç üreticiyi dış rekabete karşı koruma, iç kaynakların korunması gibi faydalar sağlarken gıda güvenliği gibi stratejik öneme sahip bir konuda da gerekli önemlerin alınmasına yardımcı olur. Dünyada tarım ürünlerine uygulanan tarife ve tarife dışı birçok önem bulunmaktadır. DTÖ verilerine bakıldığında tarife dışı önlemler göz ardı edilirse gümrük vergisi olarak tarım ürünlerinde ithalata ülkelerin ortalama %15,2 vergi uygulandıkları görülmektedir. Şekil 3.2’de bazı ülkelerin tarım ürünlerine uyguladıkları ortalama gümrük tarifeleri görülmektedir. Uygulanan ortalama orana göre Türkiye’nin %43 oranında ortalama tarife uygulaması onun dünyadaki diğer ülkelere göre tarım sektörüne ne kadar fazla korumacı yaklaştığı düşünülebilir.

Şekil 3.2. Bazı Ülkelerin Tarım Ürünlerine Uyguladıkları Ortalama Gümrük Tarifeleri (%)

Kaynak: DTÖ (2019).

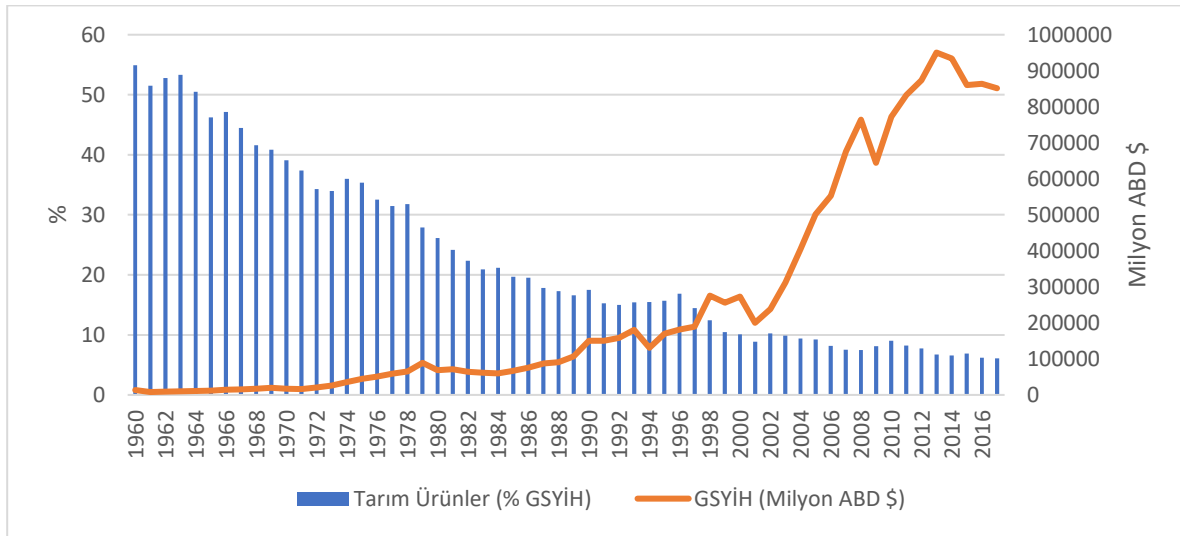
Dünya genelindeki tarımsal dış ticaret hacmi incelendiğinde 1961 – 2016 yılları arasında artış yönlü olmak üzere inişli çıkışlı bir yapı gözlemlenebilir. Aynı dönem içinde AB ülkeleri ile dünyadaki ticaret hacmi arasında eş hareketler görülebilirken Türkiye'nin tarımsal ürünlerde dünya dış ticaret hacmine %1 oranından daha az kısmına katkı sağlamaktayken bu durum 1997 yılında önce %1, sonraki senelerde ise bu orandan fazlası şeklinde değişmiştir. Şekil 3.3'de tarımsal ürünler dış ticaretindeki eğilimler görülmektedir. Dünya üzerindeki nüfus arttıkça ve tarihten günümüze geldikçe ithalat ve ihracatın toplamı şeklinde dış ticaret hacmi artış eğilimdedir. 2016 yılı itibariyle dünyada gerçekleşen tarımsal ürünlerin dış ticaret hacmi 2,6 Trilyon \$ olarak gerçekleşmişken aynı dönemde AB ülkelerinde 963 Milyar \$ ve Türkiye'de 27 Milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. 1961'den 2016 yılına bakıldığında dünyada tarım açısından dış ticaret hacmi 39 kat artarken, AB ülkelerinde 37 kat, Türkiye'de ise 69 kat artmıştır. Bu artış oranı tarım sektörünün dış ticarete yönelik olarak istekli olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Şekil 3.3. 1961 – 2016 Yılları Tarımsal Ürünler Dış Ticaret Hacimleri

Kaynak: FAO (2019)

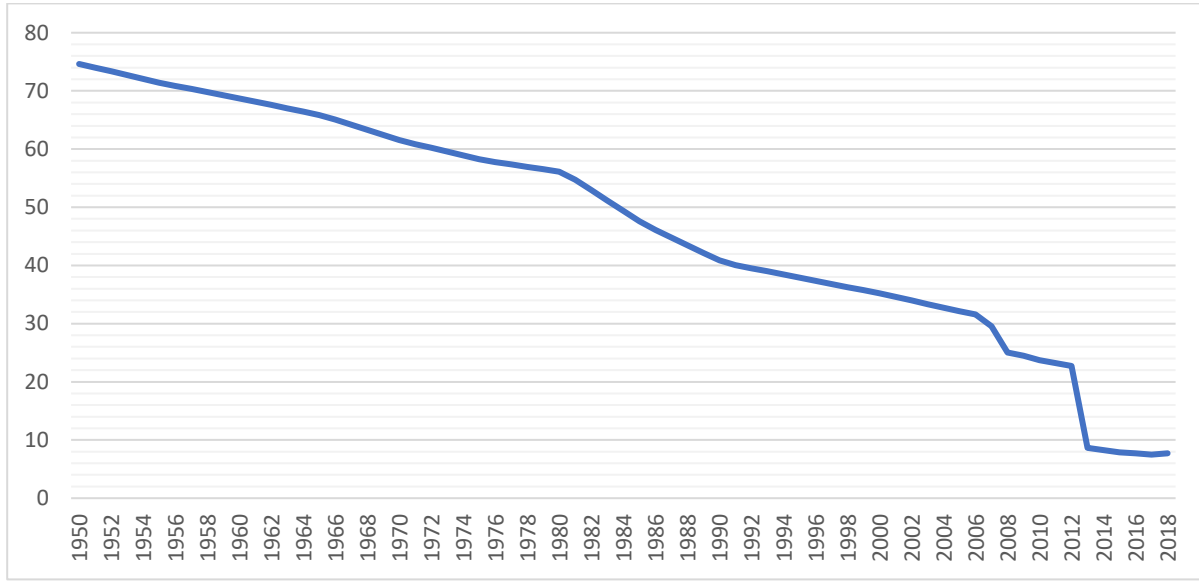
Türkiye'nin dış ticaret içinde tarım ürünlerinin hacmi artıyor olmasına rağmen tarım sektörünü ekonomiye katılım oranı göreceli olarak azalmaktadır. Cumhuriyetin kuruluş döneminde ülkenin savaştan çıkmış olması, özel sermayenin çok az olması, sanayileşme konusunda geri kalmış bir toplum olması gibi sebeplerden dolayı ekonomi çoğunlukla tarıma dayalıdır. Yaşanan gelişmelerle birlikte tarım sektörü ekonomideki hakimiyetini sanayi ve hizmetler sektörüne devretse de yine 2017 yılında gerçekleşen 851 Milyar \$ boyutunda Türkiye ekonomisinin %6,1'lik kısmını oluşturmaktadır. 1960 yılından günümüze GSYİH içindeki sektörlerin büyüklükleri incelendiğinde, tarım sektörü ekonominin yarısından fazlasını oluşturuyorken öncelikle sanayi kesimi tarafından hakimiyeti elinden alınmıştır. Kısa bir süre sonrada hizmetler sektörünün sanayi kesimini de geçerek ülke ekonomisinin yarısından fazlasını oluşturmaya başladığı görülecektir. Şekil 3.4'te 1960'tan 2017 yılına GSYİH artışı ve GSYİH içindeki tarım kesiminin payındaki azalış görülmektedir.

Şekil 3.4. 1960 – 2017 Yılları Arasında Türkiye GSYİH ve Tarımın Ekonomideki Payı

Kaynak: DB (2019)

Cumhuriyetin kuruluş döneminde ekonomiye hâkim sektör olan tarımın nüfus içindeki yeri de bu durumu açıklıyor denebilir. Kuruluş döneminde nüfusun çoğunluğu kırsal kesimlerde yaşamaktayken yaşanan gelişmeler, siyasi değişimler, ekonominin büyümesi ve üretim imkanlarının artmasıyla şehirlerde çalışacak nüfus için doğan ihtiyaçlar nedeniyle ülke içerisinde kırdan kente göçler yaşanmıştır. Kırsal kesimin nüfusu her geçen sayım içinde iç göçler ve tarımdaki makineleşme nedeniyle sayı olarak ve pay olarak azalmıştır. Şekil 3.5'te görüldüğü gibi 1950 yılı itibariyle günümüze kadar kırsal kesim nüfusunun kademeli olarak azaldığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın yeniden yapılanması adına ABD tarafından yapılan ekonomik yardımlar içindeki tarımsal makine payı ülke içinde nüfusun hareketlenmesine neden olmuştur denilebilir. İlgili şekilde görülen 2007 ve 2013 yıllarındaki kırılmalar ise bağlı bulunan yıl içinde yapılan yasa değişikliklerine bağlı olsa da kırsal kesim nüfusu kesin olarak toplam nüfus içindeki payını kaybetmektedir. Pay olarak azalışa ekonomi içindeki payının azalışı da destek vermekle birlikte cari üretim rakamlarının artıyor olması tarım sektöründeki makineleşmenin verimliliği pozitif yönlü etkilediği söylenebilir. Artan nüfus ile oluşan gıda talebi de tarımsal sektörünü stratejik ve vazgeçilmez kılmaktadır. Tarım sektörü için sürekli artan nüfusun yarattığı iç talebin yanında tarih boyunca mevcut olan dış talebin de söz konusu olması tarım sektörünün verimli üretim teknikleri kullanması ve ölçek ekonomisi için uygun şartları sağlamaktadır.

Şekil 3.5. Kırsal Nüfus/ Toplam Nüfus (%)

Kaynak: FAO (2019) ve TUIK (2019) verilerinden derlenmiştir.

Genel olarak Türkiye'nin tarım sektörünün cumhuriyetin kuruluş yılları itibariyle makroekonomik anlamda değişim gösterdiği görülebilmektedir. Ekonomiye hâkim konumda iken günümüzde bu sıfatını hizmetler sektörüne kaptırmış durumdadır. Tarihsel olarak tarımdaki bu dönüşüm ülkede sektöre yönelik gerçekleşen politikalar ve uygulamaların sonucudur. Son olarak tarihsel olarak tarım sektörü ele alınırsa sektördeki değişimlerin nedenleri daha iyi anlaşılabilir.

Cumhuriyetin kurulmasından önce çok uzun süreli savaş dönemi geçiren Türkiye'nin emek arzı konusunda yetersiz kalma gibi sorunları mevcuttu. Bu sorun özellikle tarım kesimi açısından emek kıtlığı olarak görülebilir. Bu şartlar altında ekonominin yarıya yakınına oluşturan tarım sektörü ekonomi için kilit rol oynamaktaydı. Çiftçinin eğitilmesi adına zorunlu askerlik görevinde bulunanlara tarım aletlerinin kullanımı gibi tarımı destekleyici girişimlerde bulunulmuştur. 2 Mayıs 1920 tarihinde İktisat Vekaleti altında yürütülen tarım hizmetlerinin yönetimi 6 Mart 1924 tarihinde Ziraat Vekaleti adıyla bağımsız bir bakanlık olmuştur (TOB, 2019). Bu bağımsızlaşma hareketiyle Tarım Bakanlığı yeniden yapılandırılarak tarım aletleri ve yeni tarımsal yöntemler bakımından güncel olarak düzenlenmiştir. Ziraat Bankasının da yine düzenlenmesi sonrasında tarım kesimine verilen kredi miktarlarında artışlar görülmüştür. 1925

yılında kaldırılan Aşar Vergisiyle tarım kesiminin üzerindeki vergi yükü azaltılmaya çalışılmıştır. Yine aynı dönemde kabul edilen Medeni Kanun ile mülkiyet haklarının benimsenmesi nedeniyle tarım alanlarında mülkiyet kavramı oluşmuş ve özel kesimin tarımla etkileşimin önü açılmış oldu. 1929 yılına gelindiğinde yaşanan ekonomik bunalımla birlikte ortaya çıkan devletçilik akımında tarım sektörü de etkilenmiştir. Sektörün desteklenmesi ve geliştirilmesi adına Tarım Kredi ve Satış Kooperatifleri kurulmuştur. Ekonomik buhran sebebiyle bazı tarımsal ürünlerin karne ile satışına başlanmıştır. Devletçilik akımının etkisiyle tarım sektörüne etkisi bulunan nerdeyse tüm kuruluşlarda düzenlemeler yapılmıştır. Dünya ekonomisindeki daralmayla eş olarak düşen ürün fiyatlarına karşı üreticiyi koruma amacıyla Ziraat Bankası buğday alımı için görevlendirilmiştir. Bu görev daha sonra 1938 yılında kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)'ne geçmiştir (TMO, 2019). 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Yasası çıkarılmıştır. Bu yasa ilk olarak toprağı olmayan aile başına ortalama 51,6 dekar kadar tarım arazisi dağıtımı sağlanmıştır.

2. Dünya Savaşı sonrasında Marshall yardımları tarım için makineleşmeyi hızlandırarak tarımsal üretimde itici bir güç olmuştur. Bu sayede ekili alanlar ve tarımdaki dönüm başına çıktı artmıştır. Makineleşmenin başlamasıyla beraber toprak reformunda yeterli yol alınamamasının da etkisiyle iç göçler başlamıştır. 1960 yılı itibariyle planlı döneme geçilmiştir. Her ne kadar planlar uygulanmaya çalışılsa da yaşanan olumsuz gelişmeler neticesinde istenen verim sağlanamamıştır. Yaşanan Kore Savaşı, ekonomik krizler ve iklimsel kuraklıklar sonucunda tarımda planlananların dışında gelişmeler de gerçekleşmiştir. 24 Ocak 1980'de alınan kararlar neticesinde bu tarihe kadar uygulanan kalkınma planları içerisinde genellikle artan desteklenen ürün sayısı, azaltılmıştır.

1980 – 1986 yılları arasında Dünya Bankası'ndan alınan Yapısal Uyum Kredileri kapsamında tarım sektöründe değişimler başlamıştır. 1984 yılında Türkiye ilk kez özelleştirme kavramı ile tanışmıştır. 29 Şubat 1984 tarihinde yürürlüğe giren kanun ile özelleştirme kavramı yasal çerçeveye kavuşmuştur. 1992 yılı itibariyle Yem Fabrikaları A.Ş., Süt Endüstrisi Kurumu (SEK), Et ve Balık Kurumu (EBK), Gübre Fabrikaları özelleştirme kapsamına alınmıştır (Kilci, 1994). 5 Nisan 1994 tarihinde yürürlüğe giren plan dahilinde destekleme alımları kapsamındaki ürün sayısı tekrar artmıştır. 1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü kapsamında yapılan

görüşmelerde ticaretin serbestleştirilmesi kapsamına, tarım ürünlerinin de alınmasıyla bu şartların Türkiye'yi de kapsıyor olması sebebiyle tarım sektörünün ithalata karşı korunma durumu olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu şartlar altında yurtiçinde tarım sektörü ithal ürünler ile rekabette daha korunmasız kalmıştır. 1995 yılında yapılan anlaşma ile Avrupa Birliği ile gümrük birliği anlaşması imzalanmıştır. 1996 yılı itibariyle yürürlüğe giren birliğin kapsamında Türkiye'nin OTP'ye hazır olmamasında dolayı tarım sektörü için sadece işlenmiş tarım ürünleri bulunmaktadır. 1999 yılında IMF ile yapılan görüşmeler sonucunda tarıma yönelik yapılan desteklemelerde yöntem değişikliği yapılmasıyla Doğrudan Gelir Desteği Sistemine geçilmesi ve Şeker Fabrikaları ve Tarım Satış Kooperatiflerinin özelleştirme kapsamına alınması gibi önlemlerin alınması gereken niyet mektubu imzalanmıştır (Dernek, 2006). Desteklemelerdeki yöntem değişimiyle Doğrudan Gelir Desteği tarımsal desteklemeler içindeki oranı 2002'den 2004 yılına kadar sırasıyla %7,6, %66,7 ve %70,5 olarak gerçekleşmiştir (Abay, Olhan, Uysal, Yavuz ve Türkeul, 2005). Politikada uygulama değişimi hızla uygulanmıştır.

2004 yılında 2006 – 2010 yılları arasında uygulanması planlanan, tarımın ekonomideki yerini güçlendirecek, verimliliği ve kaynakların etkin kullanımı arttıracak, tüm piyasalar ile rekabet edebilecek, örgütlenmiş ve sürdürülebilir bir tarım sektörünü oluşturacak bir dizi politikayı içeren Tarım Strateji Belgesi yayınlanmıştır (Erdinç ve Erdinç, 2018). 2009 yılında ise Türkiye Tarım Havzalarının Üretimi ve Desteleme Modeli ortaya çıkmıştır. Model kapsamında 30 havza belirlenmiş olup bu havzalar iklim, toprak yapısı gibi sınıflandırmalar sonucu oluşturulmuştur. Havzalar için desteklenecek ürünler model içerisinde belirlenmiştir. Üretilecek ürünler havza için belirlenen ürünler kapsamında ise destek kapsamına alınacaktır.

Güncel olarak T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından uygulanan tarımsal destekler şu şekildedir. Alan Bazlı Destekler başlığı altında Bitkisel Üretim Yapan Küçük Aile İşletmesi Desteği, Fındık Alan Bazlı Gelir ve Alternatif Ürün Desteği, İyi Tarım Uygulamaları Desteği, Mazot, Gübre ve Toprak Analizi Desteği ve Organik Tarım Desteği uygulamaları yapılmaktadır. Hayvancılık için ise Fark Ödemesi Destekleri sunulmaktadır (TOB, 2019).

T.C. Kalkınma Bakanlığının 6 Ekim 2016 tarihinde yayınlanmış olan 2017-2019 Orta Vadeli Program'da yer alan Makroekonomik Büyüklüklerdeki Gelişmeler Tablosunda tarım sektörü

için 2017, 2018 ve 2019 yılları için %3 büyüme oranı hedeflenmektedir. Yine aynı tabloya göre tarımın GSYH içindeki payı 2017 yılı için %7,9 olarak tahminen hesaplanırken 2018 ve 2019 yılları için bu oran %8 olarak öngörülmüştür.

3.3. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Tarım Anlaşması

Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1929 yılında meydana gelen Büyük Bunalımın ardından devletçilik esaslı politikalar uygulamaları ve bu politikaların derinleşmeye başlaması üzerine dünya ekonomisi genel olarak daralmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ise ortaya çıkan barış yanlısı isteklerle birlikte ülkelerin ortak çıkarlarını korumaları adına birçok uluslararası girişimlere başlamasına neden olmuştur. Bu girişimlerin amaçlarının yerine getirilmesi için temelleri atılan ve geçmişi 1948 yılına dayanan Dünya Ticaret Örgütü kuruluş 2016 yılı itibariyle 164 üyeye sahiptir. Kuruluş tarihi 1950 öncesine dayanan kuruluş, 1986 yılında başlanan Uruguay Turuna kadar sanayi ürünleri açısından dünya ticaretindeki kuralların belirlenmiş olup tarım sektörüne kapsayan bir adım atılmamıştır. Tarım sektörüne yönelik atılacak adımlar, tarımın arz katılığının olması, ülkeler tarafından çeşitli politika araçları ile destekleniyor olması ve gıda güvenliği gibi çeşitli stratejik konular bakımından liberalleşmesine yönelik görüşmeler istisnai olarak ertelenmiştir (Ay ve Yapar, 2005).

1986 – 1994 yıllarında DTÖ üyesi ülkeler arasında yapılan Uruguay Turlarında tarım sektörü ele alınmıştır. Tarım sektörünün tüm gelişmişlik seviyelerindeki ülkeler için sadece ekonomik ve ticari açılardan önemli olmaması sebebiyle görüşmelere sürekli olarak ara verilmiştir. 1994 yılında Uruguay Turu Marakeş'te yapılan son görüşmeler ile sonlandırılmış olup 124 ülke ve Avrupa Birliği tarafından Tarım Anlaşması 15 Nisan 1994 tarihinde imzalanmıştır.

DTÖ içerisinde ülkeler gelişmiş ülkeler (GÜ), gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) ve en az gelişmiş ülkeler (EAGÜ) olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke kategorisi seçime bağlı olarak ülkelerin kendi tercihlerine bırakılmıştır. Tarım Anlaşması (TA), Avrupa Birliği, ABD ve Cairns Grubu² arasındaki anlaşmazlıkların ortaya çıkmasından dolayı sürekli

² Cairns Grubu: Uruguay Görüşmeleri öncesinde ekonomilerinde tarım payı büyük olan, tarım ihracatçısı ülkelerin oluşturduğu gruptur. Avusturalya'nın Cairns şehrinde kurulmasından ismini alan grupta Arjantin, Avusturalya,

olarak gecikmiştir. Grup, karşılaştırmalı üstünlük teorisi temelinde ticaretin serbestleştirilmesini savunarak sanayisi gelişmiş ülkelerin tarım ürünlerine karşı uyguladıkları aşırı korumacı politikalardan vazgeçmelerini ve yine bu ülkelere yapılan desteklemelerin dünya fiyatlarında aşağı yönlü etki yapması sebebiyle gelişmekte olan ülkelerin tarımsal ürünlerini dış pazarlara yeteri kadar pazarlayamadıkları iddiasıyla, durumun adil hale getirilmesini talep etmektedirler (Çakmak, Kasnakoğlu ve Akder, 1999).

1994 yılında sonuçlanan ve kuruluşun bugünkü adının da kullanımı kapsayan anlaşmanın da imzalanmasıyla biten Uruguay Görüşmelerinde imzalanan TA incelendiğinde üç genel başlıkta ortak kararın alınarak ticarete serbestliğin geliştirilmesi üzerine ülkelerin ortak paydada bulunduğu görülmektedir. Bunlar pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç desteklerdir (Narin, 2008).

Pazara giriş başlığı altında ithalata tarife ve tarife dışı uygulanan korunma politikalarında koruma oranının azaltılarak serbestleşmeyi sağlamak temel amaç edinilmiştir. Tarife dışı uygulamaların tarifeleştirilmesi ve ortaya çıkan oran üzerinden indirim taahhüdünde bulunulmasını beklenmektedir. Yapılması taahhüdünde bulunulacak olan indirimler için GÜ'ler ve GOÜ'ler için farklı sürelerde ve oranlarda indirim taahhüt edilmesi planlanmıştır. GÜ'ler için 6 yıllık bir süreç içerisinde her ürün için en az %15'lik bir indirim yapılması yanında toplamda tüm tarifelerin %36 oranında azaltılmasını, GOÜ'ler ise 10 yıllık bir takvim içerisinde her bir ürün için en az %10 olmak üzere toplamda tarifelerini %24 oranında azaltacaklarını taahhüt etmişlerdir. Bu başlık altında gümrük tarifelerinin azaltılarak ve tarife dışı önlemlerin tarifeye dönüştürülerek ihracatçının ithalatçı pazara daha kolay girişi sağlanmak istenmiştir.

24 Ocak Kararları sonrasında Türkiye'nin liberalleşme sürecine girmiş olması ve TA kapsamında tarifelerinin tümünü DTÖ'ye bağlanmıştır. Tarifelerin bağlanmış olması sonucunun getirisi olarak Türkiye ürünlerine özel koruma önlemi alamamıştır. Yurt içi üreticiler göz önünde tutularak bazı ürünler için en düşük tarife indirimi yapılırken, net ithalatçı

Brezilya, Kanada, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Guatemala, Endonezya, Malezya, Yeni Zelanda, Pakistan, Paraguay, Peru, Filipinler, Güney Afrika, Tayland, Uruguay, Vietnam bulunmaktadır.

olarak dışa bağı olunan mallar için yüksek oranlı indirimler yapılmıştır (Çakmak ve diğerleri, 1999).

İhracat sübvansiyonları konusu ise ülkelerin tarım ürünlerinin ihracı için bütçelerinden ayırdıkları sübvansiyon oranının ve sübvansiyon edilen ürün miktarının düşürülmesini amaç edinmektedir. GÜ'ler için sübvansiyonların bütçe içindeki payı %36, toplamda ihracat sübvansiyonlarını %21 oranında, GOÜ'lerin bütçe içindeki paylarını %24 ve ihracata uygulanan toplam sübvansiyonun %14 oranında azaltmaları taahhüdünde bulunmaları kararlaştırılmıştır (Doğan, 2011). İhracatı için sübvansiyon uygulaması devam eden tek sektör konumunda olan tarım sektörünün Uruguay Görüşmeleri kapsamında TA ile anlaşma kapsamında indirimler kapsamına girmesi görüşmelerin en ciddi başarısı olarak görülebilir (Çakmak ve diğerleri, 1999).

Türkiye gibi her GOÜ'ler sübvansiyon oranlarını yıllara yaygın şekilde belirlenen miktarlarda azaltırken stratejik olarak hangi ürünlerin ihracında daha az veya daha fazla sübvansiyon edileceğinin seçimi önemlidir. Türkiye 44 ürün ve/ veya ürün grubunda sübvansiyonu kaldıracağının taahhüdünde bulunmuştur. Bu ürünler içinde bulunan buğday, arpa ve buğday unu ve tahıl ürünlerine yapılmış olan miktar kadar olmasa da margarin için önceden bindirme³ (front-loading) yapmayı tercih etmiştir. Tahıl ürünlerine uygulanan bu seçim ile yapılan destekleme alımları sonucunda oluşabilecek arz fazlasının kolaylıkla ihracının sağlanması amaçlanmıştır denilebilir (Ay ve Yapar, 2005).

Son temel konu olan iç destekler konusu ülkeler tarafından tarım sektörüne yapılan desteklerin ortak alınan kararlar doğrultusunda fiyat mekanizmasını bozucu etkilerden arındırılarak yapılmasını ve desteklerin genel olarak azaltılması ile ilgilidir. GÜ'ler için 6 yıl içinde %20, GOÜ'ler için ise 10 yıllık bir dönem içerisinde %13 indirim yapılması kararı alınmıştır.

³ Önceden Bindirme (Front-Loading): İhracat sübvansiyonlarında indirim yapılması konusunda 1986-1990 yılları temel yıllar olarak belirtilmiş olmasına rağmen ülkelere, 1991-1992 yıllarında gerçekleşmiş olan sübvansiyon rakamlarını kullanarak bu yıllarda daha yüksek gerçekleşmiş olabilecek sübvansiyon rakamlarından indirim taahhüdünde bulunabilme imkânı sağlanmıştır. Bu şekilde getirilmiş bir imkândan çoğu ülke yararlanarak temel dönemde gerçekleşenden daha yüksek rakamlar üzerinden indirimde bulunmuştur. Bu durumun TA'nın ihracat sübvansiyonlarını azaltarak yapmayı amaçladığı ticarete serbestleşme amacına aykırı olduğu söylenebilir (Ingco ve Nash, 2004).

Yapılan desteklemeler için iki farklı hesaplama yöntemi vardır. İlki Toplu Destek Ölçümü (TDÖ) ve diğeri Eşdeğer Ölçümdür. Eşdeğer Ölçüm, TDÖ'nün uygulanamadığı durumlarda kullanılan bir yöntemdir. TDÖ yöntemi referans kabul edilen dünya fiyatı ile hükümet tarafından yönlendirilmiş fiyat farkının, pazarlanan toplam üretim miktarı ile çarpımı sonucu elde edilen toplam desteklenen pazarlanabilir ürün değerinin toplam üretim değerine bölünmesi ile desteğin toplam üretim değeri içindeki oranı bulunmasıdır (Akder, 1998).

İç desteklerin miktarları haricinde TA içerisinde desteklemelerin yöntemleri de belirgin hale getirilmeye çalışılarak destekler gruplandırılmıştır. Anlaşma kapsamında destekler üç grup içinde toplanmış olup yeşil, mavi ve kırmızı olmak üzere uygulanacak politikalar serbestten yasağa şeklinde gruplar içerisine alınmıştır. Fiyat mekanizmasına doğrudan etkisi bulunmayan altyapı, AR-GE gibi yatırımlara verilen doğrudan gelir destekleri gibi ödemeler yeşil kutu olarak adlandırılmıştır ve ülkelerce uygulanmasında herhangi bir kısıtlama yapılmamıştır. Mavi kutu gruplaması ise üretim miktarını sınırlayan, fiyatlara doğrudan etkisi bulunmayan destekleri kapsamaktadır. Kırmızı kutu içinde ise ticaret ve fiyat mekanizmasını bozucu etkiler içeren destekler yer almaktadır. Kırmızı kutu içinde değerlendirilen desteklerin indirimi zorunlu iken diğer iki grup için indirimler zorunlu değildir.

GÜ'ler için %5'i, GOÜ'ler için %10'u geçmemesi kararlaştırılan toplam desteklerin temel yıllarında Türkiye'nin bu oranın altında destek vermesinden, "de minimis" oranının altında kalması dolayı iç desteklerinde indirim yapacağına yönelik taahhüt vermesine gerek kalmamıştır.

DTÖ kapsamında yukarıda adı geçen 3 temel indirim konusu için 2004 yılına kadar verilen taahhütlerin yerine getirilmesine karar verilmiştir. Verilen taahhütler sonunda oluşacak yeni ekonomik tablo üzerinden tarım ticaretinin daha da liberal bir forma kavuşması adına İleri Tarım Müzakereleri yapılması uygun bulunmuştur. Türkiye'nin müzakereler kapsamında sunmuş olduğu belgeler incelendiğinde TA içinde ilk başlığı oluşturan pazara giriş konusuna ağırlık vermiş olduğu söylenebilir (Özalp ve Ören, 2014). Anlaşma öncesine bakıldığında Türkiye'nin yüksek gümrük vergisi uygulamasıyla iç pazarını korumaya çalıştığı fakat ihracata yeterli desteği vermediği ve yine destek konusunda da "de minimis" ile iç destek bakımında

indirim taahhüdünde bulunmasına gerek kalmadığı görülmektedir. Bu bilgiler ışığında Türkiye açısından önemli olan ve TA'nın getirisi olarak görülebilecek konu korumacı gümrük vergilerinin azaltılması ile iç üreticinin daha fazla dış üretici rekabetiyle karşılaşacak olmasıdır.

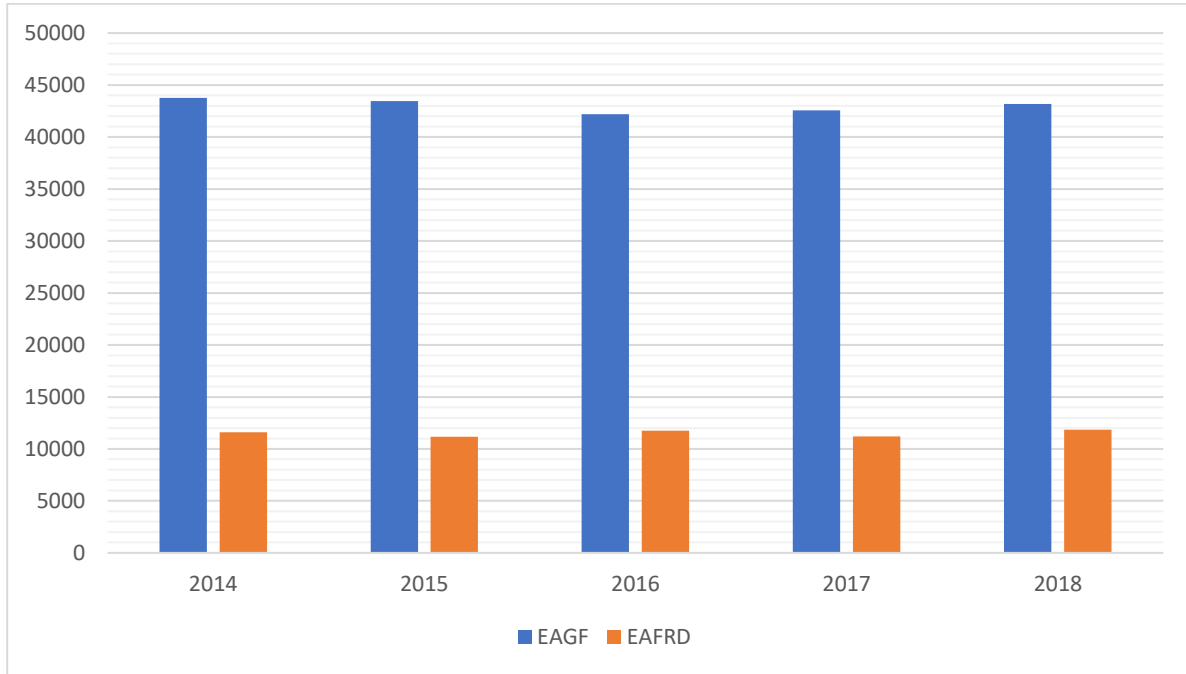
3.4. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP) Etkisinde Tarım

2. Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan kıtlıklar ve tarımsal üretimi sağlayacak nüfusa sahip olmayan Avrupa kıtasında her ülke birbirinden farklı olmak üzere tarımsal politikalar uygulamaktaydı. İlerleyen süreç içinde birlik oluşturan üye ülkeler, tarımın öneminin yanı sıra tarımın istikrarlı bir arz yapısına kavuşması gerekliliği temelinde Ortak Tarım Politikası (OTP) (Common Agricultural Policy – CAP) adında üyeler arasındaki tarım politikası uygulamalarındaki farkların azaltılması, tarım sektörünün istikrarlı bir yapıya sahip olması, gıda güvenliğinin sağlanması, kırsal alanların geliştirilmesi ve altyapı sağlanması, tarım sektörü gelir düzeylerinin korunmasını maddelerini amaç edinen, birliğin ilk ortak politikası oluşturulmuştur. OTP, 1958 yılında yapılan Roma Anlaşması sonrasında düzenlenmeye başlamıştır ve 1962 yılı itibariyle üye ülkelerde hayata geçirilmiştir.

OTP ilkelerine bakılacak olursa üç temel ilke başlığı altında yapılmak istenen politikaların kapsamı ve yönü kolaylıkla anlaşılabilir. Tarım ürünlerinin dolaşımının birlik içinde serbest olması amaçlanmaktadır. Bu amaç Tek Pazar ilkesi olarak görülmektedir. Tarım ürünlerinde birlik içerisinde tek fiyatın mümkün kılınması için başta gerçekleştirilmesi gereken önemli bir ölçüt olarak görülmektedir.

OTP'nin ikinci ilkesi olan Topluluk Tercihinin altındaki düşünce tarım ürünlerinin talebinin öncelikle üye ülkelerden karşılanması ve dış alım ihtiyacı halinde ortak gümrük tarifelerinin uygulanmasıdır. AB tarafından uygulanan değişken tarife yapısı, birlik içinde oluşan fiyat ile dünya fiyatlarının arasındaki farkın kapanmasını sağlamak amacıyla farkı kapatacak kadar oranda gümrük tarifelerinin uygulanmasıdır (Çakmak ve diğerleri, 1999). Bu ilke altındaki diğer fikir ise ihracat sübvansiyonları ile arz fazlası tarım ürünleri için dış ticarete avantaj sağlamaktır. İthalat için korumacılık yapılamaması gibi durumlar ortaya çıktığında ihracat için pozitif fayda sağlanması yoluna gidilmektedir.

Son ilke ise Mali Dayanışmadır. Bu ilke uygulanacak olan politikalar neticesinde ortaya çıkacak olan maliyetlerin birlik bütçesinden karşılanmasına dayanmaktadır. Yapılacak olan bütçe ödemelerinin sağlanması adına 1962 yılında Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA/ European Agricultural Guidance and Guarantee Fund - EAGGF)⁴ kurulmuştur. Daha sonraki yıllar içinde fon ikiye bölünerek Garanti ve Yönlendirme Bölümleri olarak ayrılmıştır. Garanti Bölümü, Avrupa Tarımsal Garanti Fonu (European Agricultural Guarantee Fund) (EAGF) olarak ayrılmıştır. Bu fonun harcamaları tarımsal piyasaları düzenlemek ve desteklemek, tarım kesimine doğrudan gelir desteği sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Ayrılan diğer bölüm olan Yönlendirme Bölümü ise Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarımsal Fonu (European Agricultural Fund for Rural Development-EAFRD) olarak kırsal alanlardaki kalkınma programlarını desteklemektedir.

Şekil 3.6. 2014 – 2018 Yılları AB Bütçesinde Gerçekleştirilen EAGF ve EAFRD Harcamaları (Milyon Euro)

Kaynak: AB (2019a)

⁴ FEOGA kısaltması daha çok bilinmekle birlikte bu kısaltma fonun Fransızca ismi Fonds Européen d’Orientation et de Garantie Agricole olan kelimelerin baş harflerinden oluşmaktadır.

Şekil 3.6’da 2014 yılından 2018 yılına kadar OTP kapsamında ödemeleri gerçekleştiren iki fona ait bütçeden yapılmış olan harcamalar görülmektedir. Bu beş yıl boyunca ortalama olarak EAGF tarafından yıllık 43 Milyar Euro, EAFRD tarafından ise yıllık 11,5 Milyar Euro tarımsal kesime kaynak aktarılmıştır. Gerçekleştirilen toplam bütçe harcamalarına bakıldığında ise EAGF her yıl harcanan toplam bütçe içinde yıllık olarak ortalama %30,6 oranında pay almaktadır. EAFRD ise yıllık olarak ortalama bütçe içinden %8,2 pay almaktadır.

Temel ilkeleri yukarıda açıklandığı biçimde olan OTP, genel bütçe içerisinde geniş harcama hacmine sahiptir. AB bütçesindeki harcama kalemlerinin 8 temel başlıkta oluşturulduğu göz önüne alındığında, 2018 yılı için toplam harcamaların %38,8’i Sürdürülebilir Büyüme: Doğal Kaynaklar başlığı altında yer alan OTP fonları tarafından yapılmıştır. Bütçe içinde, fonların arasında bulunduğu bu kalem hacim olarak ilk sırada bulunmaktadır. 2019 yılı için sunulan bütçe içim toplam yapılması planlanan harcama miktarı 148,2 Milyar Euro iken bunun 57,4 Milyar Euro’luk kısmı Sürdürülebilir Büyüme: Doğal Kaynaklar kalemi içinde harcanması planlanmıştır (ABK, 2019).

1962 yılında uygulanmaya başlayan OTP zaman içinde değişen iklim şartları, ekonomik konjonktür ve siyasi dönüşümlerle birlikte değişimlere uğramıştır. Genel olarak bakılırsa OTP’de yapılmış ve yapılacak olan dönüşümleri birliğin gelişmesi, DTÖ kararları, birlik içindeki eleştiriler ve baskılar olarak üç başlıkta görülebilir.

Birliğin genişlemesiyle birlikte yeni katılan üyelerin tarım sektörlerindeki uygulamalarının ele alınarak birlik içinde geçerli olan politikaların bir parçası haline getirilmesi gerekmektedir. Genişleyen tarımsal alan ile birlikte yeni coğrafi katılımların getirdiği tarımsal çeşitlilik piyasaların yeniden düzenlemesine yol açmıştır. Kırsal alan desteklemelerinin ve bütçe gereksinimlerinin, birlik içinde kırsal altyapının eşit imkanlar sunması adına artış gösterecektir. Bu artışın vergi mükelleflerine yükünün artacak olması OTP konusunda tartışmalara ve eleştirilere yol açmıştır.

DTÖ görüşmeleri ve DTÖ TA kapsamında tarımsal ticaretin daha da liberalleştirilmesi, ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve rekabeti engelleyici desteklemelerin ile ihracat

sübvansiyonlarının azaltılması yönünde alınan kararlar getirdiği değişimler neticesinde OTP içeriğinde ve uygulanımı açısından değişimlerin yapılması gereksinimi doğmuştur.

Bütçe içindeki payının büyük olmasının da etkisiyle politikacıların eleştirilerinden de etkilenen OTP, yapısal dönüşümlerini ilk olarak 1970’li yıllarda yaşamıştır. Tarım ürünlerindeki arz miktarının talepten yüksek olması eleştirisi neticesinde Mansholt Planı dahilinde tarım alanlarında ekim yapılmaması uygulamasına gidilmesi de ayrıca bir eleştiriye yol açmıştır (Kilit, 2012). Çevre sorunlarına karşı bilinçlenmenin ortaya çıktığı ve bölgeler arasında farklılıkların ortadan kaldırılmak istendiği bu dönemlerde kırsal kalkınmaya yönelik programlar kapsam açısından genişletilmeye çalışılmıştır. Yine aynı yıllarda yaşanan petrol krizi ile ortaya çıkan enflasyon olgusu tarımsal ürünlere yüksek fiyatlarına rağmen yansımıştır. Tüketicinin yükselen fiyatlara tepkisi talepteki azalış olurken, üreticiler enflasyondaki artışa oranla tarım ürünlerinin fiyatlarındaki güncellenmenin gecikmeli yapılmasına tepki olarak üretim miktarlarını artırma yoluna giderek gelirini artırmak istemiştir. Bu durumda ortaya çıkan talep fazlası üretim ihracata uygulanan sübvansiyonlar ile ihraç edilmiştir ve böylece bütçeye olan yük daha artmıştır (Eraktan, 2006). Bütçe üzerindeki yükün artmasıyla eleştirilerin artmasıyla üretim kotaları uygulanmaya başlanmıştır.

1980 sonrası dönemde ortaya çıkan serbestleşme akımıyla tarımdaki küçük ve büyük üreticilere bakış açısı birlik içinde büyük üreticilere doğru kaymıştır. Bu durum gelir eşitsizliği yaratmakta, haksız desteklemelere neden olmaktadır. Dış ticarete ise yapılan ihracat sübvansiyonlarının bütçeye yük olması bir tarafa tarımsal dış ticareti göreceli olarak yüksek olan ülkelerin yaptığı eleştiriler nedeniyle birlik baskı altında kalmıştır. DTÖ üzerinden birliğe yapmakta oldukları rekabeti bozucu desteklerin azaltılması ve hatta uygulanan politikanın uygulamadan kaldırılması istenmiştir.

OTP için en temel değişimin 1992 yılında gerçekleşen MacSharry Reformları olduğunu söylenebilir. Bu reform, DTÖ TA öncesinde gerçekleşen görüşmeler sırasında gerçekleştirilen tartışmalar odaklı olarak uygulanması öngörülen politikaları içermesi nedeniyle OTP, TA sonrası döneme uyum açısından fazla zorlukla karşılaşmamıştır (Tunçsiper, Sürekçi ve Kan, 2008). TA ile uyumlu olmasıyla birlikte TA kapsamında bulunan tarım sektörüne yapılan

desteklerin azaltılması gerekliliği, bu reform içerisinde tahıl, et ve yağ ürünleri öncelikli olarak yapılmıştır. Yine aynı döneme denk gelen çevre bilincinin gelişmesi sonucunda tarımsal üretime yönelik baskıların artmasıyla çevrenin korunması, geliştirilmesi ve kırsal kalkınma yönünde adımlar atılmıştır. Bu adımlar neticesinde asıl adı CAP (Common Agricultural Policy) olan OTP terimi değişerek CARPE (Common Agricultural and Rural Policy for Europe) olmuştur (Bayraç ve Yenilmez, 2005).

MacSharry Reformları ve Tarım Anlaşması sonrası dönemde gelişen ve değişen OTP için ikinci keskin değişimlerin Gündem 2000 paketi kapsamında AB'nin geleceği planlanırken tarım politikası olan OTP için de değişimlerin önü açılmıştır. Politika amaçları, çevresel uyum sorunları ve tarımın ileri geri bağlantıları açısından geliştirilmesi bakımından ilk reform olan MacSharry Reformlarının geliştirilmiş hali olduğu söylenebilir (Bayraç ve Yenilmez, 2005). Berlin Duvarının yıkılması sonrası yaşanan süreçte artık Soğuk Savaş dönemi politikalarının uygulanamayacağı düşüncesinden hareketle daha kapsayıcı ve sektöre yön veren sıfatına sahip olmak isteyen birlik tarım fiyatlarının ve bu sektöre ayrılan bütçenin daraltılması yoluna gitmiştir (Günaydın, 2006).

Birliğin hızlı bir biçimde üye sayısının artmasıyla birlikte tarımsal alanlarının, tarımsal ürün çeşitlerinin ve tarımsal üretimin artması sonucunda OTP için 2007 yılında daha radikal değişimlerin olması yönünde gelişmeler yaşanmıştır. “Sağlık taramaları” adı verilen çalışmalar ile durum analizleri yapılması ve geleceğe yönelik projeksiyonların çizilmesi hedeflenmiştir. Gıda fiyatlarındaki yükseliş, bütçede meydana gelen tasarruf fazlası, yeni üye katılımları bütçenin ana tetikleyici olmadığına işaret etmiştir. 2013 yılı sonrası yapılandırılması planlanan OTP'nin sağlık taraması ile çalışmaları ve politikaları değerlendirilmiştir. Bu süreç içinde belirli bir aşama kaydedilmiş ve başarı elde edilmiş olsa da genel olarak sorunlar çözölememiş ve süreç sonraki aşamalara bırakılmıştır (Olcaý, 2016).

Güncel dönemin planlarını kapsayan Avrupa 2020 Stratejisi, 2010 yılında kabul edilmiştir ve günümüzde yürürlüktedir. Genel teması akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme olan strateji paketi tarım sektörü için de değişimler içermektedir. Tarım sektörünün geleceği ön planda

tutularak tarımsal ürünlerin kaliteden ödün vermeden, çeşitliliğini azaltmadan ve kaynakların verimli kullanımı ile kırsal bölgelerin yapısının zarar görmesine karşı bir duruş sergilenmiştir.

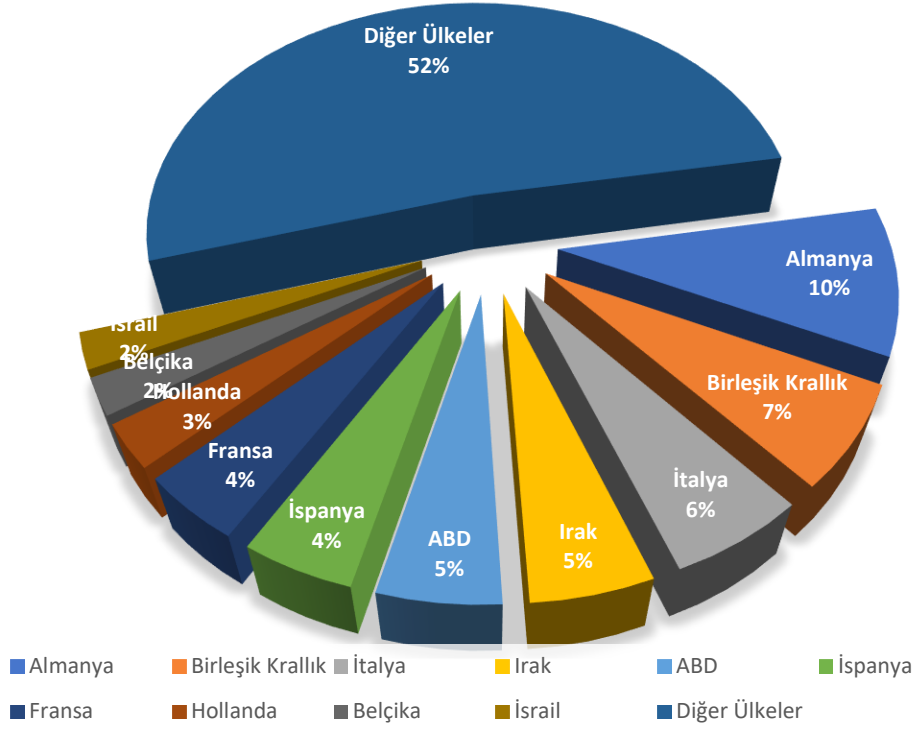
Katılım Ortaklığı Belgesi'nin imzalanmasıyla Türkiye tarımının OTP ile uyumlaştırılması 2001 yılında başlamıştır. Daha önce yürürlüğe girmiş olan Katma Protokol ile tarım sektörünün OTP'ye uyumlu olmaması nedeniyle gümrük birliği içinde tarım ürünleri yer almamıştır. 2004 yılında ise İlerleme Raporu'nda müzakerelere başlanması için Türkiye'nin uygun bir ülke olduğu yönünde görüşlerin yer alması neticesinde o dönemdeki adı Tarım ve Köyişleri Bakanlığı olan Tarım ve Orman Bakanlığı ilgili alanda birlik ile ilişkiler adına sorumlu olmuştur. OTP'ye uyum konusunda Türkiye ile AB arasında tarımsal nüfusun fazla olması, tarımsal işletmelerin görece küçük olması ve verimliliğin AB'ye göre yaklaşık %50 daha az olması gibi yapısal farklılıklar mevcuttur (F. Öztürk ve Ardor, 2004). Öncelikli olarak mevcut yapılar arasındaki farkların azaltılması için eylem planları oluşturulmuştur. Kırsal bölgeler arasındaki farkların giderilmesi, tarım sektöründeki bilinçlenmenin yaygınlaştırılması önceliğinde Tarım ve Kırsal Destekleme Kurumu oluşturulmuştur. Birlik içinde tarım sektörüne tek elden yapılan finansman şekline uyum sağlayacak adımlar atılmıştır. Uyum süreci kapsamında dönüşüm için uygulanan politikaların temel ilkeleri olarak Avrupa Birliği Ortak Tarım ve Balıkçılık Politikalarına Uyum ve DTÖ Tarım Anlaşması'nın ilkeleri esas alınmış olup küresel bütünleşmeden kopmadan ve piyasa düzeninin bozucu etkilerden kaçınıcı tutumda bulunduğu söylenebilir. Bu ilkeler doğrultusunda içerisinde Türkiye'nin ilk resmi tarım kanunu da olan 2006 yılında Tarım Kanunu olarak yayınlanan ve uygulanmaya başlanılan 12 temel kanun yürürlüğe girmiştir.

Birlik içinde OTP'nin bütçe içindeki önemli yeri neticesinde yapılan tarıma yapılan destekler hem tarımsal üretimin yapıldığı ülkenin ilgili birimlerince hem de birlik tarafından etkin kullanımı açısından kontrol edilmektesyken Türkiye'de desteklerin kontrolü sınırlı kalmaktadır. Bunun için Ulusal Çiftçi Kayıt Sistemi kurulmuş ve geliştirilmiştir. Bu sistemin yanında Entegre İdare ve Kontrol Sistemi, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı, Organik Tarım ve Kalite Politikası başlıkları altında uyum çalışmaları yapılmıştır.

Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (Farm Accountancy Data Network – FADN) ile sektörün gelişimi, sayımı, etkinliği ve ekonomik yapısı kontrol edilebilir hale gelerek yapılması istenen veya yapılması gereken politikalar açısından yön gösterici çıktılar elde edilmesi mümkün kılınacaktır. Oluşturulan bu veri tabanında işletme büyüklükleri, arazi yapıları farklı olan işletmeler de bulunmaktadır. Çıkarılan Tarım Kanununun hukuki temelini oluşturduğu bu sistem 1998 yılında TÜİK tarafından ayrıca proje olarak denenmiştir.

3.5. Türkiye'nin Tarımsal Dış Ticareti

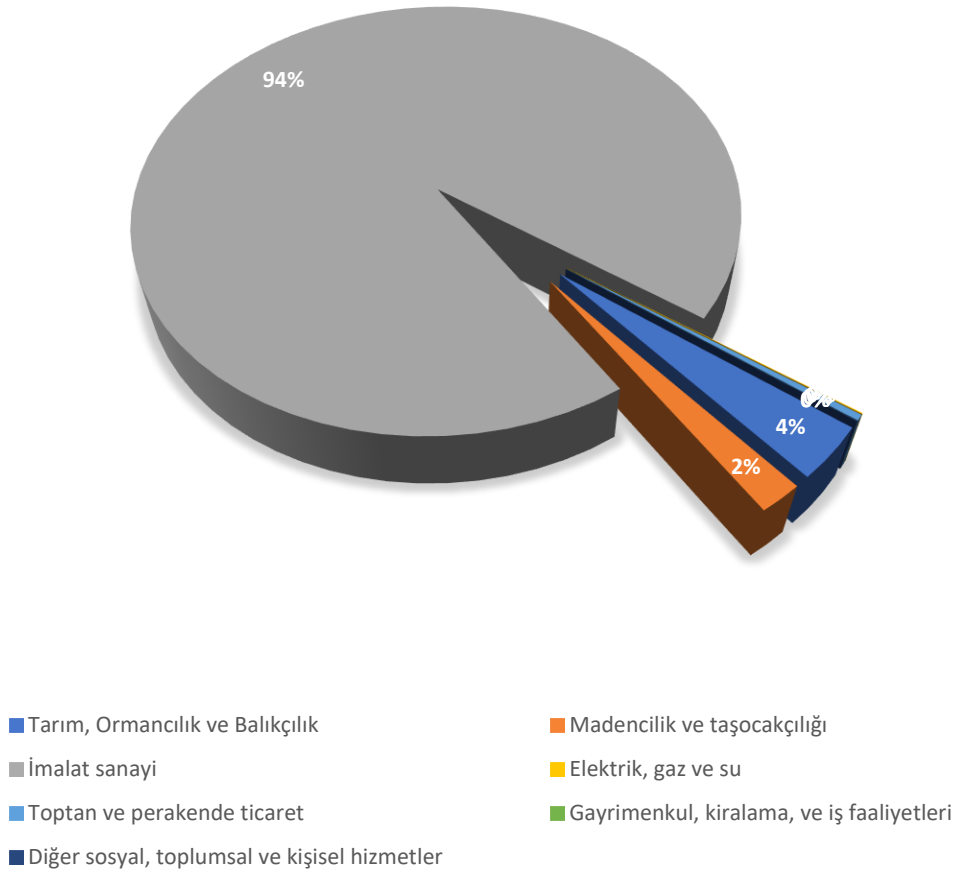
2018 yılında Türkiye'nin ihracatı ve ithalatı sırasıyla 168 Milyar \$ ve 223 Milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı %75,3 olarak gerçekleşmiş olup önceki yıllara göre yükselmiş durumdadır. 1946 yılından sonra sürekli olarak cari açık sorunuyla mücadele eden Türkiye'nin ihracatını ve ithalatını oluşturan mal grupları da olmak üzere dış ticaret ortakları da farklılık göstermektedir. 2018 yılında ihracat yapılan ülke ve serbest ticaret bölgesi sayısı 242 olarak gerçekleşmişken 234 farklı ülke ve serbest ticaret bölgesinden ithalat yapılmıştır. Toplam ihracatın ABD Doları cinsinden en fazla gerçekleştirildiği ilk on ülke sıralaması yapıldığında bu on ülkenin yedisi AB üyesi ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine aynı sıralamaya ithalat için yaptığımızda on ülke içinde dört tane AB üyesi ülke yer almaktadır. Her iki sıralama içinde yer alan ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya'nın Türkiye'nin önemli dış ticaret ortaklarından olduğu görülmektedir. Şekil 3.7'de Türkiye'nin ihracat yaptığı ülke payları görülmektedir. Şekilde en çok ABD Doları cinsinden ihracat yapılan ilk on ülke ve geri kalan ülkelerin toplam ihracat içindeki payları görülmektedir. İlk on ülkeye yapılan ihracatın toplam ihracatın yarısına yakın bir değerde olması hem ülkelerle olan dış ticaretimizin önemini göstermekte hem de ilk on ülkenin yedisinin üyesi olduğu AB'nin ihracat açısından önemini belirtmektedir.

Şekil 3.7. 2018 Yılı Türkiye İhracat Ortakları Payı (%)

Kaynak: TUIK (2019).

2018 yılı içinde gerçekleştirilen ihracatın sektörel yapısına bakıldığında ihracatın ISIC Rev.3 türünden sınıflandırılmış verileri ele alınırsa imalat sanayi başlığı altında sınıflanan ekonomik faaliyetlerin ihracat rakamı 157,7 Milyar \$ olarak gerçekleşmiş olup toplam ihracatın %93,9'unu oluşturmaktadır. İmalat sanayisinden sonra en çok ihraç edilen sektör tarım, hayvancılık ve balıkçılıktır. Bu yıl içinde 6 Milyar \$ civarında gerçekleşen bu ürün grubu ihracatın %3,6'sını oluşturmuştur. Şekil 3.8'de sınıflandırılan tüm ihracatın sektörel dağılımı görülmektedir.

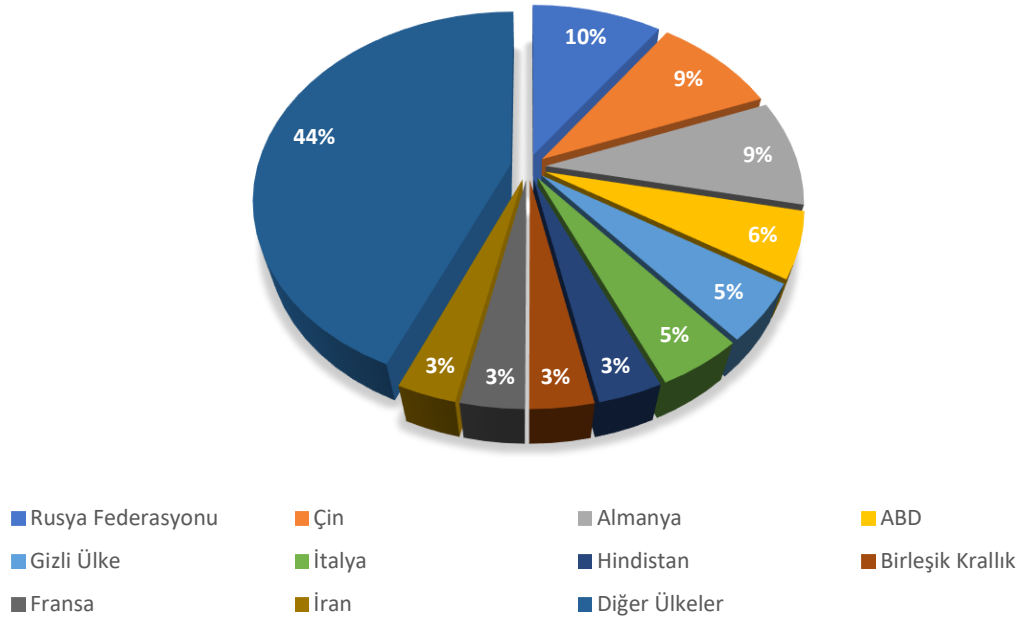
Şekil 3.8. 2018 yılı Türkiye'nin ISIC Rev.3'e göre Sınıflandırılmış İhracatı (%)

Kaynak: TUIK (2019).

Türkiye'nin toplam dış ticaretinin büyük kısmını oluşturan ithalat kısmı, bakıldığında 1946 yılından günümüze dış açık sorunuyla yaşayan ülke için daha önemli bir kalem olarak görülecektir. İhracat kesiminin girdilerini önemli oranda ithalat yoluyla sağlaması nedeniyle dış satım için öncelikle dış alımın gerçekleştirilmesi gerçeği bu durumu sonuç olarak ortaya koymaktadır. İnancılı ve Konak (2011) tarafından otomotiv sektörüne yönelik yapılan çalışmada da belirtildiği üzere Türkiye'nin ihracata yönelik imalat sanayi ürünlerinin üretiminde kullanılan girdilerin ithal girdi kullanım oranları yüksek bulunmuştur. Bu durum ihracat için yapılan ithalata yönelik uygulamalara dikkat çekmektedir.

Dış ticaretin diğer yüzü olan ithalat kalemine bakıldığında Türkiye'nin 2018 yılı içinde ABD Doları cinsinden en çok ithalat yaptığı ülkeler sıralandığında ilk üç ülke olarak Rusya

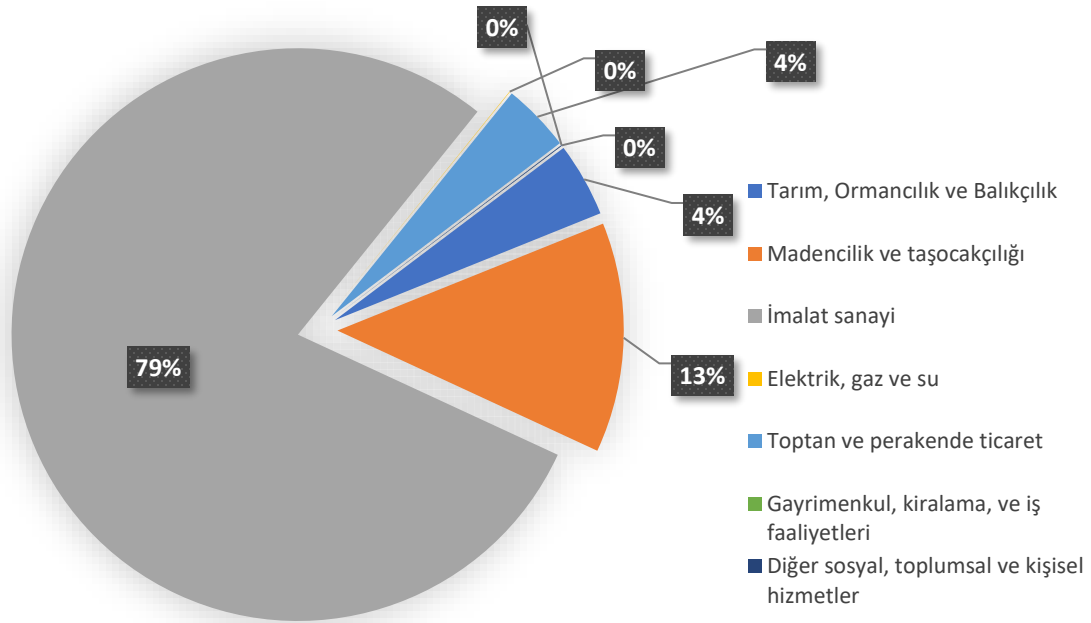
Federasyonu, Çin ve Almanya olarak sıralanmaktadır. Bu ilk üç sırayı alan ülkeler toplam ithalatın %28,3'ünü sağlamaktadır. Sıralama içerisindeki ülkelere bakıldığında ihracat ortaklarından görece daha farklı coğrafyada bulunan ülkelere dış alım yapıldığı görülmektedir. Şekil 3.9'da 2018 yılında Türkiye'nin ülkelere yapmış olduğu toplam ithalatın % cinsinden oranları pasta grafikte gösterilmektedir.

Şekil 3.9. 2018 Yılı Türkiye'nin İthalat Ortakları Payı (%)

Kaynak: TUIK (2019).

İthalatın sektörlere dağılımı incelendiğinde ise imalat sanayi sektörü %78,9 ile ilk sırayı alırken maden ve taş ocaklığı sektörü %13 ile ikinci, tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü ise %4,2 ile üçüncü olarak en çok ithalat yapılan sektörleri oluşturmaktadırlar. Şekil 3.10'da 2018 yılında yapılan toplam ithalatın sektörel dağılımı gösterilmiştir.

Şekil 3.10. 2018 yılı Türkiye'nin ISIC Rev.3'e göre Sınıflandırılmış İthalatı (%)

Kaynak: TUIK (2019)

Tarım, ormancılık ve balıkçılık sınıfı altında yer alan tarım ürünlerine bakılırsa 2018 yılı için resmi adı Armonize Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi (The Harmonized Commodity Description and Coding Systems) olan Armonize Sistem HS2'ye göre en fazla ithal edilen 10. fasılda bulunan Hububat olurken ardından en çok ithalatı yapılan tarım ürünü sınıfı ise 12. fasılda Yağlı Tohum ve Meyveler olmaktadır. Armonize Sistemin 1-24 nolu fasılları tarım ürünleri olarak kabul edildiğinde Türkiye'nin 2018 yılı için yapmış olduğu tarım ürünleri ithalatı TÜİK verilerine göre 12,8 Milyar \$ olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu toplam rakamın yaklaşık 2 Milyar \$ olan kısmını hububat ithalatı oluşturmaktadır. Çizelge 3.7'de 2018 yılına ait tarım ürünlerinin HS2 kodunda fasıllara ayrılmış ithalat tutarları görülmektedir. Dış ticaretin daha detaylı olarak incelenebilmesi adına Armonize Sistemde 24 fasılda tarımsal dış ticaret izlenebilmektedir.

Çizelge 3.7. 2018 Yılı Türkiye'nin Tarım Ürünleri İthalatı

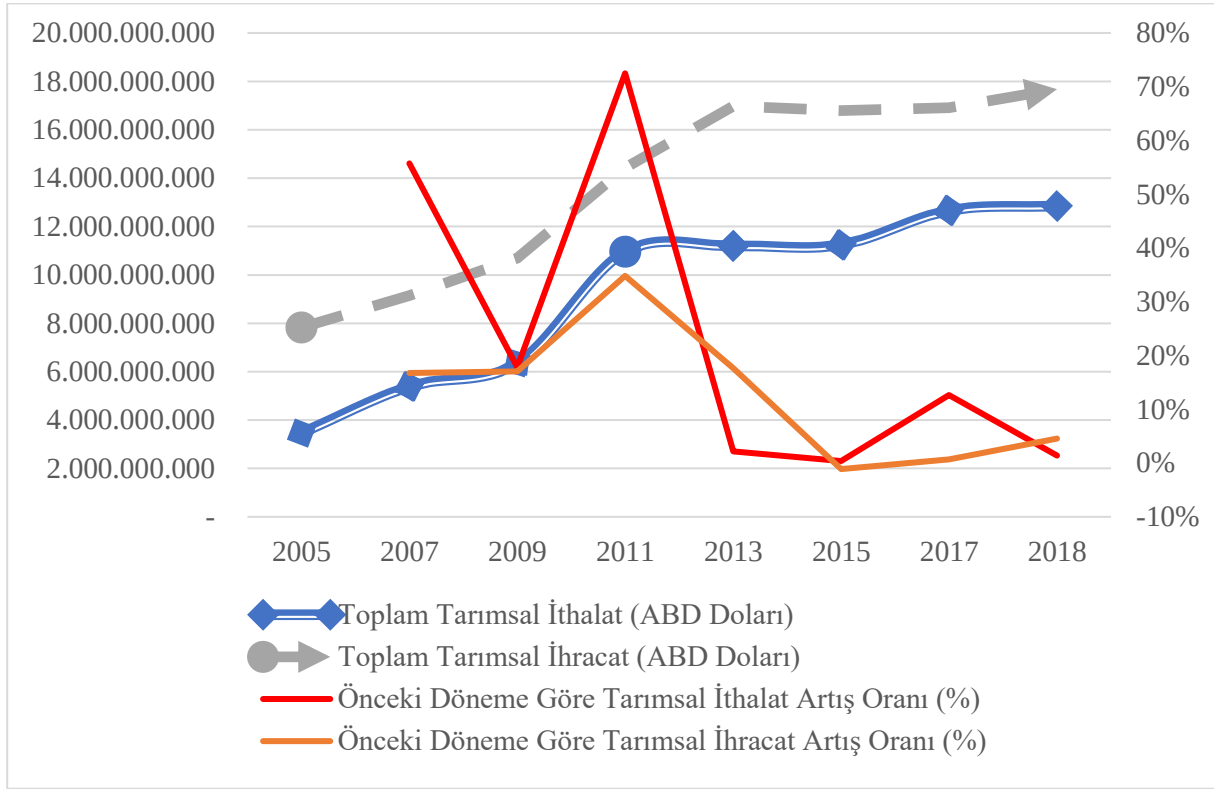
Fasıl	Fasıl Adı	İthalat Tutarı (\$)
1	Canlı hayvanlar	1.767.909.077
2	Etler ve yenilen sakatat	265.887.321
3	Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	184.808.689
4	Süt ürünleri, yumurtalar, tabii bal, diğer yenilebilir hayvansal menşeli ürünler	128.409.176
5	Diğer hayvansal menşeli ürünler (kıl, kemik, boynuz, fildişi, mercan, bağırsak, vb.)	59.528.620
6	Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yumrular, kökler ve benzerleri, kesme çiçekler ve süs yaprakları	60.491.099
7	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	386.282.323
8	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	562.851.598
9	Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	266.302.288
10	Hububat	2.025.242.317
11	Değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni	123.464.706
12	Yağlı tohum ve meyvalar, muhtelif tane, tohum ve meyvalar, sanayiide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem	1.891.648.472
13	Lak, sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülasalar	51.753.948
14	Örölmeye elverişli bitkisel maddeler, tarifinin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan bitkisel ürünler	9.666.085
15	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, yemeklik katı yağlar, hayvansal ve bitkisel mumlar	1.158.472.254
16	Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar veya diğer su omurgasızlarının müstahzarları	4.825.994
17	Şeker ve şeker mamulleri	171.190.293
18	Kakao ve kakao müstahzarları	507.579.709
19	Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri	211.092.128
20	Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	66.603.202
21	Yenilen çeşitli gıda müstahzarları (kahve hülasaları, çay hülasaları, mayalar, soslar, diyet mamaları, vb.)	650.890.720
22	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	234.905.770
23	Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri, hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	1.446.485.072
24	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	608.390.375
İlk 24 Fasıl Toplamı		12.844.683.254

Kaynak: TUIK (2019).

2005 yılı verileri ile 2018 yılı verileri karşılaştırıldığında 2018 yılında en yüksek tutarda ithalatı yapılmış olan hububat ürün grubu 2005 yılına göre %968'lik artış gerçekleştirirken, tutar bakımından sıralama gerçekleştirildiğinde hububatın ardından sıra gelen diğer yağlı tohumlar, canlı hayvanlar, gıda sanayisinin kalıntı ve döküntüleri, hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler ve hayvansal ve bitkisel yağlar fasıllarında sırasıyla %171, %12461, %324 ve %60 oranlarında ithalat tutarlarında büyüme gerçekleşmiştir. İlk 24 fasıl toplamındaki artış oranı ise %271 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılı ile 2018 yılı arasında yapılan karşılaştırmadan ortaya çıkan en büyük artış oranı 2. fasılda bulunan etler ve yenilen sakatat ürün grubunda gerçekleşirken en düşük artış ise %34 oran ile 13. fasılda bulunan lak, sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülasalar ürün grubunda gerçekleşmiştir.

2005 yılından başlayarak 2 yıllık dönemler halinde tarımsal dış ticaret incelendiğinde 2005 yılından 2015 yılına kadar tarımsal dış ticaret önceki dönemlere göre artış gerçekleştirirken, 2015 yılında ithalat sadece 2013 yılına göre %0,4 artarken ihracat -%1,1 oranında değişim kaydetmiştir. Şekil 3.11'de Türkiye'nin tarımsal dış ticareti gösterilmiştir. Şekilde de görüleceği gibi ithalat eğiliminde artış yaşanırken ihracat ithalata görece daha yavaş büyümektedir. Hem ithalat hem de ihracat 2011 yılında 2009 yılına göre görece nicel olarak büyük bir büyüme gerçekleşmiştir. İthalat %72,5 oranında artarken ihracat %34,8 büyümüştür.

Yine ele alınan yıllarda HS2 kodunda ilk yirmi dört fasıl incelendiğinde ihracatın ithalatı karşılama oranları yüksek çıkmış olup tarımsal dış ticarete Türkiye net ihracatçı konumdadır denebilir. 2018 yılında 12,8 Milyar ABD Doları ithalat gerçekleştiren Türkiye buna karşılık 17,7 Milyar ABD Doları ihracat yapmıştır. 2017 yılında göre ithalat sadece %1,4 artarken ihracat %4,5 artış göstermiştir.

Şekil 3.11. Türkiye'nin 2005-2018 Yılları Arası Tarımsal Dış Ticareti (ABD Doları, %)

Kaynak: TUIK (2019).

Türkiye'nin tarımsal dış ticaretinin daha detaylı analizi için ithalatı ve ihracatı yapılan tutar bakımından en yüksek olan fasıllar incelendiğinde ithalatın çoğunlukla 1., 10., 12, 15., 21., 23. ve 24. fasıllarda yoğunlaştığı görülmektedir. 12., 15. ve 23. fasıllar izlenen her yıl içinde tutar olarak hep ilk beş içinde olmuş ve yıllara ait tarım ürünleri ithalatının sadece bu üç fasıl ortalama %42'sini oluşturmuştur. Bu fasılların ithal edilen tarımsal ürünlerin her yıl ortalama %66'sını oluşturduğu hesaplanmaktadır. İhracat fasıllarına bakıldığında ise 7., 8., 11., 15., 19., 20. ve 24. Fasıllarda yoğunluk göze çarpmaktadır. Bu fasıllar arasından 8. ve 20. fasıllar her yıl en fazla ihraç edilen ürünler olmuştur. Bu iki fasılda yapılan ihracat toplamı tarım sektörü dış satımının her sene ortalama olarak %39'una denk gelmektedir. İhracatın yoğunlaşmış olduğu fasıllar her yıl tarımsal dış satımın ortalama olarak %61'ini oluşturduğu görülmektedir. Hem ithalatta hem de ihracatta 15. ve 24. fasıllar ortak olarak öne çıkmaktadır. Genel olarak bu noktaya kadar bakıldığında hem tarım ürünlerinin ithalatına hem de ihracatına yedişer fasıl liderlik yapmakla beraber bu fasıllardan iki tanesi aynıdır. Bu yedi fasılın içinde bulunduğu dış

ticaret akımı içerisinde kapladığı hacmin günümüze yaklaştıkça azalmakta olması sektörün dünya pazarlarıyla olan etkileşiminde ürün çeşitliliğini arttırıyor olduğunu düşündürmektedir. Örneğin bu yedi fasıldan en fazla dış ticareti yapılan kalemlerin toplam sektörel ithalat içindeki payı 2005 yılında %67 iken 2018 yılında bu oran %65 seviyesine gerilemiştir. İhracat için yine aynı şekilde bir karşılaştırma yaparsak 2005 yılında oran %69 iken 2018 yılında %56 oranında gerçekleşmiştir. Bu verilere göre ihracatın ithalata görece çeşitlilik kazandığı söylenebilir.

Tarımsal ticaretin durumunun daha net açıklanabilmesi adına detaylı olarak incelemek için HS6 kodu kapsamında dış ticarete ağırlık olan ürünlere bakıldığında 2018 yılı için 60 farklı ürün ön plana çıkmaktadır. İlk 24 faslı oluşturan tarım ürünlerinin içinde dış ticarete ağırlığı bulunduğu görülen 12 fasıl seçilmiştir. Bu fasıllar içinde yer alan ürünlerden görece ticareti ağırlıklı olarak yapılan ürünlerden oluşturulan tablo Çizelge 3.8’de görülmektedir. Tabloda görülen seçilmiş ürünler, fasılları içinde tutar bakımında en yüksek olan ürünlerdir. İlk 24 fasıl içinde HS6 kodu altında 745 ürün bulunurken, dış ticarete en fazla katkıyı 60 ürün sağlamaktadır. 2018 yılında gerçekleşen verilere göre yoğun olarak dış ticarete katılan bu seçili ürünlerin ticareti sonrasında dış ticaret fazlası elde edilmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere HS2 kodu altında hem ithalat hem de ihracatta yoğun olarak ticareti yapılan 15. ve 24. fasıllar incelendiğinde 15. fasılda en fazla ihracatı yapılan ürünlerin fasılın toplam ihracatına oranı %67 olurken toplam ithalatının %69’unu oluşturmaktadır. Bu veriler fasıllar içerisindeki seçili ürünlerin ürün grubundaki ağırlığı göstermektedir. Yine aynı inceleme 24. fasıl için yapılacak olursa bu oranlar ihracat için %96, ithalat için %94 olarak karşımıza çıkacaktır. Bu iki fasıl hem ithalat hem de ihracat içinde bulunması sebebiyle seçili ürünlerinin dış ticarete kapladıkları hacim yakın oranlarda çıkmıştır. Bu durumun aksi özellikle 8. ve 11. fasıllarda görülebilmekte olup 8. fasılda ihracat belirli ürünlerde yoğunlaşmışken, karşımıza aynı fasılda ithalatı yoğun yapılan ürünlerin hacmi sadece %37 oranında çıkmıştır. Bu durumu da 8. fasıl ürünleri içinde belirli tarımsal ürünlerde ihracat yapmamıza rağmen bu yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler ürün grubunda ithalat tercihinin daha çeşitli olduğunu sergilemektedir. Bu noktaya kadar bakıldığında listede gösterilen seçilmiş ürünlerin dış ticarete katılım oranlarına bakıldığında görülen 60 ürün ilk 24 fasıl toplamında çıkan ihracatın %56’sını oluşturmaktayken, yine bu ürünler ithalatın %71’ini oluşturmaktadır.

Çizelge 3.8’de görüleceği üzere seçilmiş bulunan 60 ürün içinde yine diğer ürünlere görece tutarı fazla olan ürünler bulunmaktadır. İthalat bakımından 1 Milyar ABD Dolarından fazla ithal edilmiş üç ürün bulunmaktadır. Bunlar sığırlar (damızlık olmayan), buğday ve mahlut (tohumluk olmayan) ve soya fasulyesidir. Diğer yandan ihracatı en yüksek tutarda yapılan ürünler ise öncelikle buğday unu olmak üzere fındık ve sert kabuklu meyve ve karışımların konserveleridir. Konserveler olarak karşımıza çıkan ürün grubunun toplamda 646 Milyon ABD Doları tutarında ihracı gerçekleşmiştir. Bu ürün grubunun detayına inildiği zaman 544 Milyon ABD Doları kadarlık kısmının, ambalajlı olarak ihraç edilen fındık olduğu görülmektedir. Bu kısmı toparlamak gerekirse bu kalem altında bulunan ürün, fındığın farklılaştırılmış bir şekilde satımıdır. 2018 yılında fındık ve fındığın örneğin kavrulmuş olması, kıyılmış olması vs. gibi farklılaştırılmış halleri ile toplamda 1,6 Milyar ABD Doları tutarında ihracat gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 3.8. 2018 Yılı Türkiye’nin En Çok Dış Ticaretini Yaptığı Tarımsal Ürünler

HS6	HS6 Adı	İhracat (\$)	İthalat (\$)
010221	Sığırlar; damızlık	-	225.923.956
010229	Sığırlar; damızlık olmayan	477.804	1.466.165.525
010410	Koyun	2.682.521	62.538.522
010511	Horoz ve tavuk (ağırlık <=185gr)	21.594.765	8.144.379
010594	Tavuk ve horoz (ağırlık >185 gr)	29.344.052	-
070200	Domates (taze/soğutulmuş)	289.827.403	845.224
070960	Capsicum/pimenta cinsi meyveler (taze/soğutulmuş)	117.969.450	159.004
071320	Nohut; kabuksuz (kuru)	102.692.744	118.613.374
071340	Mercimekler; kabuksuz (kuru)	194.193.335	156.941.916
080222	Fındık (kabuksuz)	933.861.277	22.492.731
080231	Ceviz (kabuklu)	32.246	163.192.409
080420	İncir (taze/kurutulmuş)	289.143.065	4.831.774
080521	Mandarinler (Tanjerin ve Satsumalar dahil); taze veya kurutulmuş	241.201.559	7.266.075
080550	Limon ve tatlı limon (taze/kurutulmuş)	329.635.724	2.274.858
080620	Üzüm; (kurutulmuş)	490.406.844	3.166.307
081310	Kayısı (zerdali dahil) kurutulmuş	253.377.353	3.266.903
100119	Makarnalık buğday (durum buğdayı); tohumluk olmayan	6.951.319	103.771.994
100199	Buğday (makarnalık durum buğdayı hariç) ve mahlut; tohumluk olmayan	3.946.445	1.185.089.290
100390	Arpa; tohumluk olmayan	846.347	150.358.791

Çizelge 3.8. 2018 Yılı Türkiye'nin En Çok Dış Ticaretini Yaptığı Tarımsal Ürünler
(Devamı)

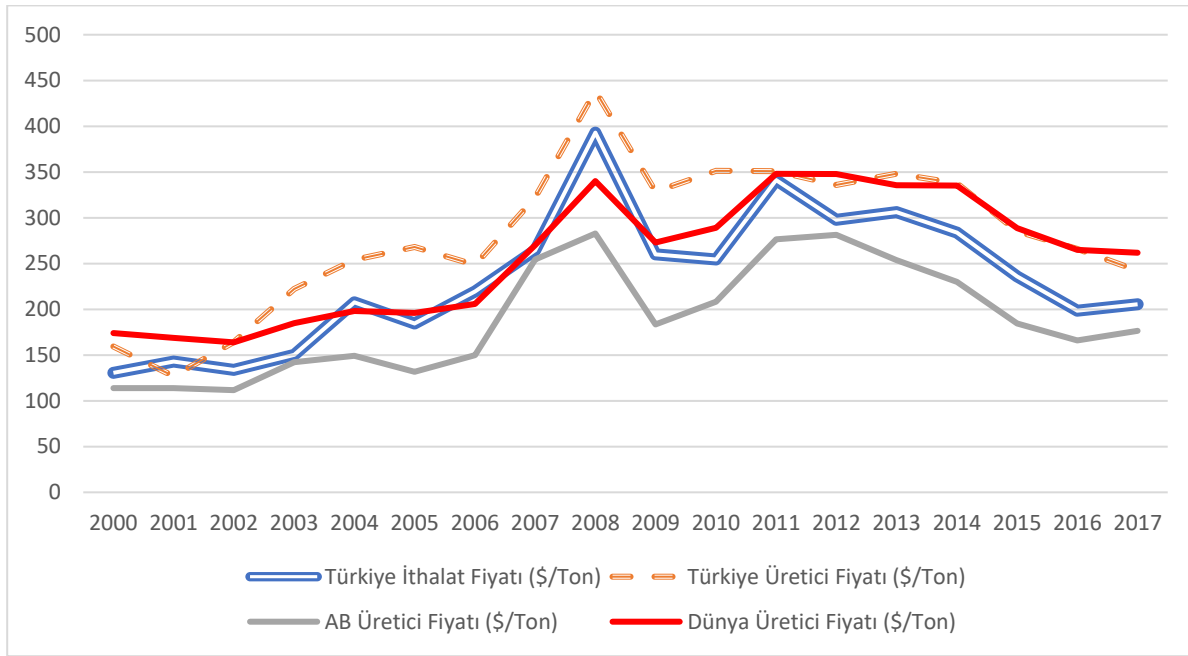
HS6	HS6 Adı	İhracat \$	İthalat \$
100510	Mısır (tohumluk)	25.727.226	16.749.102
100590	Mısır (diğer)	18.150.779	421.265.857
100630	Pirinç (yarı/tam olarak değirmenden geçirilmiş pirinç)	26.794.873	110.930.313
110100	Buğday unu/mahlut unu	1.008.493.408	4.555.218
110313	Bulgur ve ırmik; mısırdan	58.032.776	13.985
110710	Malt (kavrulmamış)	1.452.299	42.323.584
110812	Mısır nişastası	54.648.616	1.228.621
120190	Soya fasulyesi (kırılmış olsun olmasın); tohumluk olmayan	11.794.558	1.115.390.947
120600	Ayçiçeği tohumu	114.590.082	361.101.342
120740	Susam tohumu	28.098.594	198.093.704
120791	Haşhaş tohumu	76.843.657	125.069
150910	Saf zeytinyağı	137.128.040	8.459.321
150990	Diğer zeytinyağı ve zeytinyağı fraksiyonları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	102.472.223	95.132
151190	Palm yağı ve fraksiyonları; diğer	2.787.172	391.693.164
151211	Ayçiçeği tohumu yağları; ham	9.636.655	370.564.562
151219	Ayçiçeği tohumu yağları (diğer)	412.128.498	29.936.759
190110	Bebek veya küçük çocukların beslenmesinde kullanılan müstahzarlar; esaslı 0401-0404 pozisyonları olan (perakende)	3.508.297	101.164.216
190219	Makarna; yumurtasız (pişirilmemiş)	526.292.291	3.458.290
190531	Tatlı bisküviler	333.609.226	13.767.387
190532	Waffle ve gofretler	308.796.603	7.843.831
190590	Diğer ekmekçi mamulleri	354.699.572	37.103.815
200190	Diğer sebze ve meyve vs, (sirke, asetik asit/konserve edilmiş)	156.836.616	275.375
200290	Domates; diğer şekilde (sirke, asetik asitten başka şekilde konserve edilmiş)	163.961.480	424.632
200580	Tatlı mısır; sirkesiz, konserve edilmiş (dondurulmamış)	533	9.387.581
200799	Diğer reçel, jöle, marmelat, meyve püresi ve pastları	224.528.212	7.753.512
200819	Diğer sert kabuklu meyve ve karışımlarının konserveleri	646.677.412	10.290.071
210111	Kahve hülasa, esans ve konsantreleri	5.975.807	87.976.104
210210	Canlı mayalar	206.100.641	6.341.185
210390	Çeşni ve lezzet verici karışımlar	31,593,810	34,700,411

Çizelge 3.8. 2018 Yılı Türkiye'nin En Çok Dış Ticaretini Yaptığı Tarımsal Ürünler
(Devamı)

HS6	HS6 Kodu	İhracat \$	İthalat \$
210500	Dondurma ve yenilen diğer buzlar	34,456,118	2,249,495
210690	Diğer gıda müstahzarları	388,582,127	454,803,293
230120	Balık, yumuşakça, sudaki omurgasızların un, pelletleri	9,512,938	180,444,390
230230	Buğdaydan elde edilen kepek, kavuz ve diğer kalıntılar	27,285,913	231,730,339
230330	Biracılık ve damıtık içki sanayinin posa ve artıkları	365,621	281,485,346
230400	Soya fasulyesi yağı üretiminden arta kalan küspe ve katı atıklar	22,211,408	224,937,141
230990	Hazır diğer hayvan yemleri (perakende)	149,945,112	99,929,501
240110	Tütün (saplı, damarlı)	381,531,254	6,508,609
240120	Tütün (tamamen/kısmen sapları koparılmış, damarı çıkarılmış)	412,665	425,774,965
240220	Tütün içeren sigaralar	468,791,575	355,832
240319	İçilen sigara, pipo ve diğer tütünler (Nargile tütünleri hariç)	114,690,748	1,027
240399	Tütün ve tütün yerine geçen madde hülusalari	3,257,636	137,278,978
	Liste Toplam	9,960,587,324	9,123,555,038

Kaynak: TUIK (2019).

Tarım sektörünün ithalatına detaylı şekilde bakıldığında 2018 yılında 1 Milyar ABD Dolarından fazla ithalatı yapılan 1, 10, 12, 15, 23 nolu beş fasıl görülecektir. Bu beş fasılda yapılan toplam ithalat toplam tarımsal ithalatın %65'ini oluşturmaktadır. Hem bu beş fasıl arasında hem de ilk 24 fasıl arasında en yüksek tutarın hububat grubunda gerçekleşmiş olmasından, bu faslın tarihsel gelişimi tarımsal dış ticareti açıklamak bakımında gerekli görülmüştür. Hububat ürün grubunu HS6 kodunda ele alırsak 22 alt madde ile karşılaşmaktayız. Bunların içinde 10.01.99 kodlu Buğday ürünü faslın içinde 1,1 Milyar ABD Dolarından fazla tutarda ithal edilmiştir.

Şekil 3.12. Türkiye'nin Buğday İthalatı ve Dünya, AB, Türkiye Üretici Fiyatları

Kaynak: TUIK (2019), FAO (2019).

Şekil 3.12'de 2000-2017 yılları arasında gerçekleşen Türkiye'nin buğday ithalatı miktarının buğday ithalatı tutarına bölünmesiyle elde edilmiş olan ithalat fiyatı ile üretici fiyatları gösterilmektedir. İzlenen yıllar içinde ülke içinde ithal edilen buğdaydan daha pahalı bir üretici fiyatı oluşmuştur. Bu Türkiye'de üretilen buğdayın maliyetinin fazlalığı ve verimin görece düşüklüğü olarak görülebilir. 2005 yılında en ucuz üretici fiyatının %69'una denk bedelle ithal edilen buğday 2001 yılında ülke içindeki üretim maliyetinden daha pahalı bedel ile ithal edilmiştir. Genel olarak bu 18 yıllık dönem içinde yapılan ithalat yurtiçi üretici fiyatlarından %16 daha ucuza yapılmıştır. FAO (2019) tarafından sağlanan veriler ile dünya üretici fiyatlarıyla Türkiye'nin üretici fiyatları karşılaştırıldığında ise Türkiye genel ortalama içinde %10 daha fazla pahalı üretim gerçekleştirmiştir. AB için üretici fiyatlarına bakıldığında ise Türkiye'den daha verimli üretime sahip olduğu ve dünya üretici fiyatlarından üreticilerinin ortalama olarak %27 daha ucuz maliyetli üretim yaptıkları görülebilmektedir. AB üretici fiyatı bu 18 yıl için ortalama 189 \$/Ton olarak hesaplanabilirken Türkiye için 281 \$/Ton maliyet hesaplaması yapılmıştır. Yine aynı zaman dilimi için dünya üretici fiyatları ortalaması 258 \$/Ton olarak gerçekleşmektedir.

Türkiye'nin tarımsal dış ticaretinde fasıllara göre tutar bakımından 2018 yılında en yoğun ticaret yapılmış olan ülkeler ve AB üyeleri ile yapılan ticaret hacminin toplam fasıllar içindeki ticaret oranları Çizelge 3.9'da gösterilmiştir. Fasıllara yaygın olarak gözlemlenen tarımsal ticarete bakıldığında görece bazı fasıllarda ticaret ortağı sayısı az iken bazı fasıllarda 100'den fazla ülke ile ticari ilişkilerin kurulmuş olduğu görülmektedir. Ortalama olarak 2018 yılında Türkiye 59 farklı ülke ile ticari ilişki kurmuştur. Tablodaki sonuçlara bakıldığında fasıllara göre aritmetik olarak ortalama %39 oranında AB ülkeleri ile ticaret yapılmıştır. Bazı fasıllarda farklı ülkelere yoğun ithalat yapılmış olsa da genellikle Türkiye'nin yoğun olarak tarım ürünü alımı yaptığı ülkeler AB üyeleri, Brezilya, Ukrayna, Rusya Federasyonu ve ABD olarak görülmektedir.

Çizelge 3.09. 2018 Yılı Fasıllara Yaygın Türkiye'nin Tarımsal İthalat Ortakları

Fasıllar	AB Üyeleri Toplam Oranı	AB Üyeleri Harici En Çok Ticaret Yapılan Ülke	Ticaret Yapılan Ülke Sayısı
1	%36,2	%34,9 Brezilya %23,3 Uruguay	48
2	%69,9	%17,2 Bosna-Hersek %8,5 Sırbistan	12
3	%14,1	%39,4 Norveç %8,6 Fas	67
4	%45,7	%14,1 KKTC %13,4 Ukrayna	38
5	%43,9	%12,4 ABD %6,2 Çin	50
6	%89,1	%3,1 Çin %2,1 Kenya	45
7	%6,1	%31,9 Kanada %9,7 Kazakistan	64
8	%5,7	%36,8 ABD %11,0 Ekvator	94
9	%14,5	%50,3 Brezilya %9,7 Sri Lanka	82
10	%13,6	%68,9 Rusya Federasyonu %9,4 Ukrayna	52

Çizelge 3.9. 2018 Yılı Fasıllara Yaygın Türkiye'nin Tarımsal İthalat Ortakları (Devamı)

Fasıllar	AB Üyeleri Toplam Oranı	AB Üyeleri Harici En Çok Ticaret Yapılan Ülke	Ticaret Yapılan Ülke Sayısı
11	%77,1	%6,6 Rusya Federasyonu %5,0 Ukrayna	52
12	%11,9	%28,9 Brezilya %16,7 Ukrayna	102
13	%51,8	%10,1 Somali %9,1 Çin	44
14	%3,5	%27,9 Sri Lanka %27,2 Hindistan	41
15	%6,3	%43,8 Malezya %22,0 Rusya Federasyonu	76
16	%23,8	%30,5 Çin %24,6 Şili	24
17	%40,5	%18,4 Rusya Federasyonu %12,9 Brezilya	53
18	%36,7	%34,9 Kotdivuar(Fildişi Sahili) %11,5 Gana	56
19	%92,3	%1,3 İsviçre %1,2 Yeni Zelanda	53
20	%61,5	%6,8 İsrail %5,1 KKTC	68
21	%70,5	%6,2 Hindistan %6,0 ABD	76
22	%60,8	%9,5 Pakistan %6,4 ABD	72
23	%17,6	%19,6 Rusya Federasyonu %19,0 ABD	76
24	%33,5	%18,3 Brezilya %10,6 ABD	69

Kaynak: TUIK (2019) verileriyle hesaplanmıştır.

Türkiye'nin tarımsal dış ticaretinden AB'nin rolü epeyce fazla görünmektedir. 2000-2018 yılları arasında ilk 24 fasıl üzerinden bakıldığında yapılan tarım ürünleri ithalatının her yıl

ortalama olarak %25,5'i AB ülkelerinde yapılmaktadır. Bu dönem içerisinde toplam dışalım içinde en düşük %21,9'luk oran 2001 yılında gerçekleşmiş olup en yüksek oran ise 2015 yılında %29,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Fasıllar içinde en yoğun olarak AB ülkelerinden ithalatı yapılan 6., 11., 13., 19. ve 21. fasıllardır. 2018 yılında bu 5 faslın AB'den karşılanma oranları ve 2000-2018 yılları arasındaki karşılanma oranları Çizelge 3.10'da görülmektedir.

Çizelge 3.10. AB Ülkelerinden Yoğun Olarak İthalatı Yapılan Fasıllar İçindeki AB Oranı

	Fasılların AB Ülkelerinden Karşılanma Oranları				
Yıllar	6	11	13	18	20
2000	%89,2	%78,2	%87,9	%87,9	%81,4
2001	%89,5	%81,7	%90,7	%87,0	%80,4
2002	%86,7	%87,0	%90,6	%88,0	%79,8
2003	%88,4	%81,1	%92,9	%84,3	%73,5
2004	%86,4	%86,1	%91,3	%79,8	%74,6
2005	%91,6	%88,7	%89,1	%92,8	%76,4
2006	%90,0	%90,2	%81,3	%89,2	%76,5
2007	%90,7	%82,5	%69,2	%90,3	%76,9
2008	%92,1	%77,4	%68,6	%90,9	%68,3
2009	%91,7	%78,9	%70,0	%92,8	%69,4
2010	%88,4	%81,1	%92,9	%84,3	%73,5
2011	%91,5	%69,2	%56,5	%93,7	%65,7
2012	%92,6	%59,4	%58,8	%93,4	%67,5
2013	%93,3	%64,6	%56,1	%92,0	%68,1
2014	%89,0	%64,6	%60,3	%89,9	%69,5
2015	%88,8	%62,3	%56,5	%91,0	%66,7
2016	%91,1	%59,4	%55,5	%91,9	%67,9
2017	%90,7	%58,1	%52,8	%91,9	%67,5
2018	%89,1	%77,1	%51,8	%92,3	%70,5
Ortalama	%90,0	%75,1	%72,3	%89,6	%72,3

Kaynak: TUIK (2019) verilerinden hesaplanmıştır.

Yoğun olarak ithalatı AB tarafından yapılan ürünlerin karşılama oranları yıllara göre dalgalı bir seyir izlese de toplam tarım ürünlerinin ithalatının ortalama 1/4'ü üye ülkeler tarafından

karşılanıyor olması ürünlerin talebinin değişiyor olmasına rağmen yine aynı ticaret ortağından ürünlerin alınmaya devam edilmesi olarak yorumlanabilir.

En yoğun ithalat ürünü olan buğday için ticaret ortaklarına bakmak gerekirse 10 nolu hububat faslında 52 ülkeden dış alım gerçekleştirilmiş olup bu ülkelerin 19'u AB üyesidir. 19 ülke faslın %13,6'sını karşılayarak ikinci en büyük ithalatçı ülke durumundadır. 10 nolu fasıl daha detaylı incelenecek olursa 1004 Yulaf, 1006 Pirinç ve 1007 Tane Darı kalemlerinde AB ülkelerinin en büyük ithalatçı oldukları görülecektir. 1001 Buğday ve mahlut kaleminde ise Rusya %82 oranı ile ilk sırada yer almaktadır. Bu kalemin, AB üyeleri %7,2 oranını karşılamaktadır. 100199 kaleminde bulunan en yüksek tutarda ithalatı ürün detaylı olarak incelendiğinde ise tutar olarak %7,6 oranında AB üyesi 3 ülkeden (Letonya, Litvanya ve Bulgaristan) alım yapılmış olmasına rağmen miktar olarak sadece %6,8 oranına denk gelmektedir. Yine bu açıdan bakıldığında da AB ülkelerinden görece daha pahalıya ithalat yapılmış olduğu sonucu çıkarılabilir. AB üyesi ülkeler içinde ise Litvanya önde gelmektedir. Kalemin Türkiye'ye ton başı maliyeti 220,4 \$ iken AB ülkelerinde 244,1 \$ ton başı maliyet ile buğday alımı gerçekleştirilmiştir.

4. LİTERATÜR ÖZETİ VE MODEL

Ülkelerin arasındaki ticarete sınırların, korumacılık engellerinin ve diğer tüm uluslararası ticaretin etkinliğini kısıtlayıcı yönde atılmış olan adımların kaldırılması yolunda tercih edilen Tercihli Ticaret Anlaşmaları (TTA) sırasıyla bütünleşme seviyesi artan biçimde serbest ticaret anlaşmaları, gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik birlik olarak türlere ayrılmaktadır. Çalışma mevcut olan AB-Türkiye Gümrük Birliğine dahil olmayan tarım ürünlerinin dahil edilmesi durumunda mevcut dış ticaretin hem AB hem Türkiye hem de diğer ülkelere yönelik ithalat ve ihracat açısından nasıl değişime uğrayacağı seçili 30 tarım ürünü üzerinden tahmin edilmek üzere yapılmıştır.

4.1. Literatür Özeti

Dış ticarete serbestleşme amaçlanırken sağlanan/ sağlanacak yararların ve zararların tespit edilmesi/ öngörülmesi politikaların etkinliğinin doğru ölçülmesi açısından faydalı olacaktır. Dış ticarete serbestleşme olarak görülecek girişimlerden tercihli ticaret anlaşmalarının etkileri ekonomik açıdan, statik ve dinamik etkiler olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir. Gümrük Birliklerinin ekonomik bakımdan statik etkileri ilk kez Viner (1950) tarafından incelenmiştir. Statik etkiler birliğin oluşturulmasından sonra ortaya çıkacak olan yeni durumda ticaret saptırıcı ve ticaret yaratıcı etkilerin sonucunda değişime uğraması hedeflenen refah seviyesindeki değişime odaklanmaktadır. Dinamik etkiler ise yaratılan rekabet etkisine, ölçek ekonomilerinin getirisine, yaratılan içsel ekonomilere ve bunun yanındaki ileri/geri bağlantılarına, kutuplaşma etkisine ve teknolojiye odaklanmaktadır.

Bu etkilerin anlaşmayı/birliği gerçekleştirilen ülkelerde yaratacağı olumlu ve olumsuz yanları olduğu gibi anlaşma dışında kalan üçüncü ülkeleri de etkilemesi söz konusudur. Bu noktada DTÖ tarafından üstünde durulan en çok kayırlan ülke kuralı devreye girmektedir. Anlaşmalar, birlikler kurulması yoluyla taraflara sağlanan ayrıcalıklar diğer taraflara da sağlanmalıdır. Bu kuralın istisnaları bulunmaktadır. İlk istisna gelişmişlik seviyesine göre alttan üste doğru bir ihracat akımı yaratması durumu başka bir değişle gelişmekte olan bir ülkeden gelişmiş ülkeye doğru yapılan ihracatı arttırıcı bir adım olarak genelleştirilmiş tercihler sisteminin

uygulanmasıdır. İkinci istisna gelişmekte olan ülke statüsündeki ülkelerin birbirleri arasında ihracatı artırma amaçlı yapacakları yetki hükümleridir. Son istisna ise DTÖ üyelerinin birbirleri ile yaptıkları STA ve gümrük birliği gibi anlaşmalardır (Bektaş, 2016: 42). Yapılan anlaşmalar sonrasında üçüncü tarafların aleyhine gerçekleşecek olan ticaret sapmalarının sonucunda GATT XXIV. Madde'ye göre bu olumsuz etkinin anlaşma taraflarınca zarara uğrayan ülkelere ödemesi zorunluluğu bulunmaktadır.

Ekonomik bütünleşmelerin etkilerinin zaman açısından analiz edilmesi amacıyla ikiye ayrılmış bulunmaktadır. Bu modeller tahmin edilme, gerçekleşmesi planlanan durum olarak “ex ante” ve gerçekleşmiş, meydana gelmiş durumu ele alan anlamında “ex post” olarak ayrılmaktadır. Ekonomik bütünleşmeler sadece zaman açısından değil aynı zamanda genel ve kısmi denge analizleri ile mallara ve sektörlerle ayrılmak suretiyle incelenebilmektedir (Nasiri, 2016: 89). Çalışmada yeni bir durumun yaratacağı olası etkiler tespit edilmek istendiğinden “ex ante” bir model kullanılacaktır. İnceleme konumuz olan tarım sektörüne yoğunlaşmak adına kısmi denge modellerinden biri olan Armington modeli seçilmiştir.

Armington (1969) tarafından mallar ve ürünler birbirinden farklı kapsamda tutularak mallar cinsine göre ayrılırken ürünlerin hem cinsine hem de üretildikleri yerlere göre de farklılık gösterdiğinden yola çıkarak farklı bölgelerde üretilmiş olan ürünler arasında tam bir ikamenin söz konusu olamayacağı varsayımını temel alan Armington Modeli çalışmada kullanılacaktır.

Model iki aşamalı bütçeleme sistemi içeren yapıya sahiptir. İlk aşamada ithalatçı ülkenin ithalat talep fonksiyonuna göre ürünün ne kadarının yerli üretimden ne kadarının ithalat yoluyla karşılanacağı belirlenmektedir. Bu aşamada karar, ithalatçı ülkenin ithalat talep fonksiyonuna (M_i) bağlı olarak, toplam ithalat fiyat esnekliğine (η_i) göre verilir. İkinci aşamada ise ithal edilecek miktarın nereden temin edileceğine karar verilecektir. İkinci aşamada karar ikame esnekliği katsayısına (σ_i) bağlı olmaktadır (Erugur, 2008).

İkinci aşamada ithalatın yapılacağı ülkelerin ürünlerinin ikame esnekliğinin aynı olması temel alan Sabit İkame Esnekliği (SİE) toplama fonksiyonu (CES/ Constant Elasticity of Substitution aggregation function) kullanılmaktadır. Fonksiyonun kullanımı Shiells ve Reinert (1993)

tarafından yuvalanmış (nested) ve yuvalanmamış (non-nested) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu ayrım fonksiyonun yerli üretimi içeriyor veya içermiyor olması sebebiyle yapılmıştır. Yuvalanmamış biçimde yerel üretim ile ithal ürünler beraber ele alınırken, yuvalanmış biçimde ise ürünlerin, örneğin Armington modelinde coğrafi bölgelere göre farklılık gösterdiği varsayımı gibi, farklılaştığı varsayımında bulunarak yerli üretimi içermemektedir. Yerli üretimi içermemesi sebebiyle gümrük birliği gibi tercihli ticaret anlaşmalarının etki analizlerinin hesaplanmasında yuvalanmış biçim kullanılması tercih edilmektedir (Eruygur, 2008). Bu çalışmada gümrük birliğinin kapsamının genişletilmesi durumu düşünülmesi nedeniyle yuvalanmış biçim kullanılmıştır.

$$U_i = \left[\sum_k b_{ki} M_{ki}^{-p_i} \right]^{-1/p_i} \quad (4.1)$$

Eş. 4.1’de yuvalanmamış biçime ait eşitlik gösterilmektedir. U_i , i malının kullanımı sonucu elde edilecek olan fayda düzeyini göstermektedir. $\sum_k b_{ki} = 1$ olup, b_{ki} sabittir ve k ülkesinden alınan ithal ürünlere olan tercih derecesini gösterir. $p_i > -1$ ve $p_i = \frac{1-\sigma_i}{\sigma}$ eşitliği söz konusudur. Burada p_i Sabit İkame Esnekliği üsteli iken σ_i , $0 < \sigma_i < \infty$ arasında değer alan ikame esnekliği katsayısıdır. Yuvalanmamış bu biçimde M_{ki} , i malına ait yerel üretimi de kapsamaktadır.

$$U_i = \left[\sum_k b_{ki} M_{ki}^{-\frac{\sigma_i-1}{\sigma_i}} \right]^{\frac{\sigma_i}{\sigma_i-1}} \quad (4.2)$$

Eş. 4.2’de ise yuvalanmış biçim gösterilmiştir. M_{ki} bu eşitlikte k ülkesinden ithal edilen i ürününün miktarını simgelerken b_{ki} ise k ülkesinden ithal edilen i malına olan tercih derecesini simgeler (Eruygur ve Çakmak, 2005).

Yukarıda belirtildiği gibi ikinci aşama ülkelerin ürünlerinin birbirinden farklı olduğu varsayımı altında ikame esneklik katsayısına bağlıdır. Eş. 4.2’deki tüketim fayda fonksiyonu çözüldürse Eş. 4.3 elde edilir. Burada P_{ki} olarak gösterilen k ülkesinden ithal edilen i malının ithalatçı ülke tarafından uygulanan gümrük vergisi dahil fiyatıdır yani $P_{ki} = \dot{P}_{ki}(1 + t)$ eşitliğindedir. $\dot{P}_{ki}$ tarife

uygulanmadan önce sınırdaki fiyatı, t ise uygulanan gümrük tarifesini göstermektedir. İthalat yapılan ülkelerin her birinin ilgili ürünün yapılan toplam ithalat miktarı içindeki payları ($\alpha_{ki} = M_{ki}/M_i$) ile fiyatları (P_{ki}) kullanılarak bir fiyat endeksi ($P_i = \sum_k \alpha_{ki}^0 P_{ki}$) oluşturulabilir. Fiyat endeksi içinde yer alan α_{ki}^0 ifadesi baz yılında k ülkesinden ithal edilen i malının, toplam i malı ithalatı içindeki payını göstermektedir (Eruygur, 2008).

$$M_{ki} = \alpha_{ki}^0 M_i \left[\frac{P_{ki}}{P_i} \right]^{-\sigma_i} \quad (4.3)$$

Hickman ve Lau (1973) tarafından belirtildiği gibi eğer temel alınan yıldaki fiyatlar 1'e normalize edildiği takdirde Eş. 4.4 aşağıdaki şekilde tekrar yazılabilir:

$$\left[\frac{\alpha_{ki}}{\alpha_{ki}^0} \right] = \left[\frac{P_{ki}/P_{ki}^0}{P_i/P_i^0} \right]^{-\sigma_i} \quad (4.4)$$

Eğer fiyat endeksinin yani $P_i = \sum_k \alpha_{ki}^0 P_{ki}$ denkleminin türevseli alınırsa $S_{ki}^0 = \frac{M_{ki}^0}{M_i^0} \cdot \frac{P_{ki}}{P_i}$ denklğini içeren Eş. 4.5'e ulaşılabilir.

$$\frac{dP_i}{P_i} = \sum_k S_{ki}^0 \frac{dP_{ki}}{P_{ki}} \quad (4.5)$$

Yapılan çalışmada Türkiye'nin AB ile olan gümrük birliğine dahil olmayan tarım ürünlerinin dahil edilmesi durumunda Türkiye'nin AB'den ithal edeceği ürünlere gümrük vergisi uygulamayacağı varsayılarak AB'den ithal edilecek ürünlerin fiyatlarında değişikliklerin gerçekleşeceği varsayılmaktadır. Bu durumda $\frac{dP_{ki}}{P_{ki}}$ terimi $\frac{t_{ki}^{yeni} - t_{ki}^{eski}}{1 + t_{ki}^{eski}}$ olarak yazılabilir (Eruygur, 2008). Aynı zamanda Eş. 4.3'ün toplam diferansiyelini alırsak Eş. 4.6'yı elde ederiz (Armington, 1969):

$$\frac{dM_{ki}}{M_{ki}} = \frac{dM_i}{M_i} + \sigma_i \left[\frac{dP_i}{P_i} - \frac{dP_{ki}}{P_{ki}} \right] \quad (4.6)$$

Eş 3.6'da $\frac{dM_i}{M_i} = -\eta_i \frac{dP_i}{P_i}$ eşitliği geçerlidir. Söz konusu görülen ilk terim fiyat değişikliğinin ardından piyasada meydana gelen değişim etkisini göstermektedir. Fiyatların azalması ya da artması durumuna bağlı olarak ithalat miktarındaki genişleme veya daralma etkisini göstermektedir. İkinci terimde ise ithalat ortakları arasında oluşan göreceli fiyat değişimlerinin özelinde ikame etkisi görülmektedir. İkinci kısımda olası ticaret sapması etkileri görülebilmektedir. Bu etki yeni durumda kazanan ve kaybeden ülkelerin belirlenmesinde gösterge niteliğinde olacaktır (Erüygür, 2013). Birinci terimde ve ikinci terimde gerçekleşecek değişimlerle ortaya çıkacak etkiler yani ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı nitelikte belirecek etkileri toplamamız ise net ticaret yaratıcı etkiyi elde etmemizi sağlayacaktır.

4.2. Hesaplama Adımları

İki aşamalı modelin ilk aşaması için ithalat fiyat esnekliği hesaplanacaktır. İthalat fiyat esnekliği terimi, η_i için Eş. 4.7 kullanılacaktır.

$$\ln M_i = \text{sabit} - \eta_i \ln P_i \quad (4.7)$$

İkinci aşamaya geçildiğinde ise modelin temelini oluşturan Armington ikame esneklikleri hesaplanacaktır. Bu hesaplamalar için Eş. 4.4'ün doğal logaritması alınarak oluşturulan Eş. 3.8 kullanılacaktır.

$$\ln \left[\frac{\alpha_{ki}}{\alpha_{ki}^0} \right] = -\sigma_i \ln \left[\frac{P_{ki}/P_{ki}^0}{P_i/P_i^0} \right] + \text{trend} \quad (4.8)$$

İthalat fiyat esneklikleri ve Armington ikame esneklikleri hesaplandıktan sonra çalışma konusunu oluşturan fiyat değişimlerinin yaratacağı net etkinin hesaplanacaktır. Bu hesaplama için Eş. 3.6 $\left(\frac{dM_{ki}}{M_{ki}} = \frac{dM_i}{M_i} + \sigma_i \left[\frac{dP_i}{P_i} - \frac{dP_{ki}}{P_{ki}} \right] \right)$ kullanılacaktır.

5. ARMINGTON MODELİNİN TAHMİN EDİLMESİ

5.1. Yöntem

Çalışmada modelin analizi için panel veri regresyonu kullanılacaktır. Baltagi (2005) tarafından panel veri, ülkelerin, firmaların ve hanelerin ve diğerlerinin yatay kesit gözlemlerinin aynı dönemsel verilerinin toplulaştırılması olarak tanımlanmıştır. Gujarati (2003) ise panel veriyi, yatay kesit gözlemlerin ve zaman serisi gözlemlerin toplulaştırılması olarak özetlemiştir. Panel verinin, yatay kesit analizlere ve zaman serisi analizlere göre analize katılan birimlerin kendine has özelliklerinin analizi kontrollü şekilde etkilemesine izin vermesi, daha çeşitli, daha açıklayıcı veri sağlaması, değişkenler arasında etkileşimin daha az olması, serbestlik derecesinin yüksek olması ve daha etkin hesaplamalar yapması gibi avantajlar sağlamaktadır. Sağlanan bu avantajların yanından dinamik analizler için çalışmaya daha elverişli olması ve yatay kesit ile zaman serisi analizlere göre panel veride etkiler daha iyi açıklanmakta ve ölçülmektedir (Baltagi, 2005: 4-9).

$$y_{it} = \alpha + x_{it}\beta + u_{it} \quad (5.1)$$

Panel veride model genel olarak Eş. 5.1'deki gibi gösterilmektedir. Yatay kesit ve zaman serisinden farklı olarak panel veride alt indisler olan i ve t sırasıyla yatay kesit birimlerini, t ise zamanı göstermektedir. Denklemden α sabit parametre, x_{it} bağımsız değişken ve u_{it} hata terimi olarak yer almaktadır. Bu analiz uygulamalarında genellikle $u_{it} = \mu_i + \vartheta_{it}$ formunda tek yönlü hata bileşeni modeli kullanılmaktadır. μ_i zamandan etkilenmemekle birlikte gözlemlenemeyen etkileri gösterirken, ϑ_{it} hem yatay kesit birimlerine hem de zamana göre değişen diğer kalan etkileri gösterir (Baltagi, 2005: 11). Panel veri analizlerinde genel olarak kullanılan sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelleri kullanılmaktadır.

Sabit etkiler modellerinde gözlemlenemeyen etkileri gösteren μ_i teriminin sabit olduğu varsayılmaktadır. Bağımsız değişkenlerin birimlere ait özelliklerden etkilenmemesi için gözlemlenemeyen etkilerin zamana göre değişmeyeceği öngörüsüyle sabit kalacağı varsayımı altında dışlanmasıyla oluşturulan modeldir.

Sabit etkiler modelleri değişimi belirlemek adına değişimi belirlenecek seçimin sayısına göre “Tek Faktörlü Sabit Etkili Model” ya da “İki Faktörlü Sabit Etkili Model” olarak anılırlar. İlk model ya zamana göre ya da birimlerin seçimine göre kurulurken, ikinci model hem zaman hem de birimlerin değişimlerinin birlikte tahmin edilmesi için kurulmaktadır.

Tesadüfi etkiler modellerinde ise birim etkilerin, hata teriminin bir bileşeni, parçası olduğu varsayılmaktadır. Yani sabit etkiler modellerinin aksine birim etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyonun bulunmadığı öngörülmektedir. Analiz için yatay kesit birimlerinin her biri kullanılacak olursa yani kapsamı tüm birimler olacaksa sabit etkiler, eğer herhangi bir kısmının kullanılması durumu söz konusu ise tesadüfi etkiler modelinin kullanılması daha doğru olacaktır (Baltagi, 2005: 14-19). Tahminler için ayrıca Pesaran testi yapılarak yatay kesit bağımlılıklarına bakılmış ve tahmin edilen tüm ürünlere yatay kesit bağımlılığına duyarlı bir tahminci olan Driscoll Kraay Standart Sapma testleri uygulanmıştır.

Etki modellerinden hangisinin kullanılması gerektiğine Hausman Testi’nde çıkan sonuç ile karar verilebilir. Testin boş hipotezi, tesadüfi etkiler modelinin kullanılmasını öneren, birim etkiler ile bağımsız değişkenler arasında korelasyonun yoktur olarak oluşturulmuştur. Diğer hipotez ise boş hipotezin tersi olarak birim etkiler ile bağımsız değişkenlerin arasında bir ilişkinin olduğu şeklindedir. Yapılan tahminler, test sonuçları ve seçimi yapılan esneklikler Çizelge 5.1’de ve Çizelge 5.2’de sunulmuştur.

Çalışmada ülke ve ülke gruplarına ait tüm verilerin kapsama dahil edilmiş olmasından dolayı sabit etkiler modelinin kullanılması uygun olsa da tesadüfi etkiler modeline göre analizler de gerçekleşmiş olup Hausman Testine göre uygun çıkan model sonucunda Armington katsayılarının seçimi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada zaman boyutu 20’den fazla dönemin kapsanmaması nedeniyle birim kök testi uygulanmamıştır.

5.2. Veriler

Modelde yatay kesit birimleri, k , olarak 3 birim bulunmaktadır. Birimler Türkiye, Avrupa Birliği ülkeleri ve diğer dünya ülkeleri olarak ayrılmaktadır. Modeldeki zaman kesiti ise 1995-

2012 yıllarından oluşmaktadır. Analizde 30 farklı mal için hesaplamalar yapılmıştır⁵. Modelimize uygun şekilde tarım ürünlerinin coğrafi olarak farklılaşma göstereceği varsayımı altında, gümrük birliğinin yaratacağı etkiye odaklanılmasından dolayı 30 tarımsal mal aslında 90 ürün olarak görülmektedir.

Tarım ürünlerinin tanımı AB'nin Kombine Nomenklatür'üne göre tanımlanmış olup, ürünlere ait veriler Dünya Bankası (World Bank) ve Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) ortaklığında Uluslararası Ticaret Merkezi, Birleşmiş Milletler İstatistik Birimi (UNSD) ile Dünya Ticaret Örgütü (WTO) işbirliğinde geliştirilmiş olan Dünya Entegre Ticaret Çözümleri (WITS) sisteminden, Birleşmiş Milletler Tarım Örgütü sisteminden Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Dış Ticaret İstatistikleri sisteminden 4 ve 6 haneli harmonize sistemden (HS-4 ve HS-6) elde edilmiştir. Tüm hesaplamalar STATA 14.0 programında yapılmış olup 2005 yılı baz yıl seçilmiştir.

Modelde tarifeler olarak WITS sisteminde yer alan HS-6 kodunda etkin olarak uygulanan tarifeler seçimi ile elde edilmiş tarife verileri kullanılmıştır. Yapılan ticaretin hacmine göre ticaret yapılan ülkeye uygulanan gümrük oranları ağırlıklı ortalamaya göre hesaplanmış tarifeler modele dahil edilmiştir.

⁵ Çalışmada kullanılan tarımsal ürünler Ek-1'de sunulmuştur.

5.3. Panel Veri Analizi Tahmin Sonuçları

Çizelge 5.1. Armington İkame Esneklikleri Sabit ve Tesadüfi Etkiler Model Çıktıları

Ürün Adı	Sabit Etkiler		Tesadüfi Etkiler	
		prob		prob
Elma	0,0077	0,9860	-0,0019	0,9960
Muz	-0,8024	0,1460	-0,6988	0,4280
Arpa	-0,3168	0,0490	1,2995	0,0000
Fasulye	0,8599	0,0030	0,6538	0,0180
Büyükbaş Hayvan Etleri	-1,8957	0,0000	-1,9560	0,0000
Pamuk	-2,4948	0,0000	-2,4573	0,0000
Yumurta	-0,4004	0,0340	-0,4013	0,0270
Greyfurt	-1,0122	0,3500	-1,0392	0,0230
Üzüm	-0,8151	0,0030	-0,9580	0,0000
Yer Fıstığı	1,9207	0,2160	1,9032	0,2060
Bal	-1,5722	0,0000	-1,5748	0,0000
Limon	-0,5628	0,2550	-0,6804	0,0860
Mısır	-1,6037	0,0000	-1,6289	0,0000
Süt	1,5255	0,0000	4,2739	0,0000
Darı	-1,5054	0,0710	-1,1112	0,1480
Yulaf	-1,6682	0,0000	-1,6498	0,0000
Zeytin	-0,4210	0,1010	-0,4095	0,0950
Soğan	-1,1670	0,0120	-0,0814	0,8310
Portakal	-1,7077	0,0000	-1,7034	0,0000
Bezelye	-2,1692	0,0000	-1,5142	0,0000
Patates	-1,3408	0,0000	-1,3246	0,0000
Kümes Hayvanları Etleri	-0,6746	0,0050	-0,7837	0,0020
Pirinç	-0,2696	0,4740	0,3149	0,2620
Çavdar	-0,8133	0,5240	-0,3686	0,7480
Susam	-3,0141	0,0000	-3,1730	0,0000
Soya Fasulyesi	-4,5713	0,0000	-4,1558	0,0000
Ayçiçeği	-0,9250	0,0390	-0,9130	0,0340
Çay	-0,3120	0,1060	-0,3004	0,1150
Domates	0,1607	0,7560	0,1612	0,7500
Buğday	-0,8867	0,0060	-0,9061	0,0020

Çizelge 5.2. Armington İkame Esneklikleri Kullanılan Katsayılar, İthalat Fiyat Esneklikleri ve Yapılan Testlerin Sonuçları

Ürün Adı	Hausman Testi	Kullanılan Katsayı	İthalat Fiyat Esnekliği	CD Testi (Pesaran)	Driscoll Kraay Standart Sapmaları	
					coe	prob
Elma	0,9044	-1,0953	1,9825	0,0055	0,0077	0,9850
Muz	0,3538	-0.6988	1,9825	0,0611	-0,8024	0,5880
Arpa	0,0000	-0.9061	0.5044	0,0126	-0,3168	0,6270
Fasulye	0,0000	-1,5536	1,1583	0,0155	0,8599	0,1040
Büyükbaş Hayvan Etleri	0,0000	-1,8957	1,0624	0,2196	-1,8957	0,0040
Pamuk	0,5481	-2,4573	1,4928	0,0151	-2,4948	0,0000
Yumurta	0,9714	-0.4013	1,1583	0,2889	-0,4004	0,0040
Greyfurt	0,7669	-1,0392	1,9825	0,0014	-1,0122	0,0210
Üzüm	0,4240	-0.9580	1,9825	0,0952	-0,8151	0,0770
Yer Fıstığı	0,9462	-1,4244	1,4928	0,2551	1,9207	0,0850
Bal	0,9602	-1,5748	1,1583	0,0114	-1,5722	0,0210
Limon	0,6790	-0.6804	1,9825	0,0945	-0,5628	0,5780
Mısır	0,4997	-1,6289	0.5044	0,1730	-1,6037	0,0030
Süt	0,0000	-1,8957	1,1583	0,0238	1,5255	0,0730
Darı	0,1549	-1,5054	0.5044	0,0318	-1,5054	0,0680
Yulaf	0,8143	-1,6498	0.5044	0,4896	-1,6682	0,0000
Zeytin	0,8467	-0.4095	1,1583	0,0128	-0,4210	0,0370
Soğan	0,0000	-1,1670	1,1583	0,0270	-1,1670	0,1160
Portakal	0,9054	-1,7034	1,9825	0,2865	-1,7077	0,0000
Bezelye	0,0000	-2,1692	1,1583	0,8219	-2,1692	0,0040
Patates	0,3950	-1,3246	1,1583	0,0877	-1,3408	0,0000
Kümes Hayvanları Etleri	0,3406	-0.7837	1,0624	0,0115	-0,6746	0,0140
Pirinç	0,0183	-0.9061	0.5044	0,0083	-0,2696	0,6230
Çavdar	0,3940	-0.9061	0.5044			
Susam	0,0146	-3,0141	1,4928	0,7323	-3,0141	0,0000
Soya Fasulyesi	0,0872	-4,1558	1,4928	0,0141	-4,5713	0,0000
Ayçiçeği	0,8614	-0.9130	1,4928	0,0017	-0,9250	0,0750
Çay	0,5912	-0.3004	0.5572	0,1243	-0,3120	0,1350
Domates	0,9955	-1,5536	1,1583	0,1797	0,1607	0,8610
Buğday	0,8200	-0.9061	0.5044	0,0140	-0,8867	0,0660

Çizelge 5.1’de modele dahil edilen tarım ürünlerine yönelik ayrı ayrı yapılmış olan Armington Esneklik katsayılarına ait sabit ve tesadüfi etkiler modellerinden elde edilen katsayılar bulunmaktadır. Çizelge 5.2’de ise sabit ve tesadüfi etkiler modellerinden elde edilen çıktıların hangisinin kullanılmasının uygun olacağı yönünde yapılan Hausman Test sonuçları gösterilmektedir. Ayrıca modelde kullanılacak olan ithalat fiyat esneklikleri ve yine Armington esnekliklerinin hesaplanmasında uygulanmış olan yatay kesit bağımlılığı testi ve Driscoll Kraay Standart Sapmaları test sonuçları belirtilmiştir. Çoğu ürün için çıkan test sonuçlarına göre tesadüfi etkiler katsayıları seçilmiştir. Ürünlerin esneklik hesaplamalarında güven aralığı %5’tir. Bu durumu sağlayamayan ürünler, ürün grupları içinde elde edilmiş olan ortalama esneklikleri ile hesaplanmıştır.

5.4. Simülasyon Sonuçları

Türkiye ve AB arasında 1996 yılı itibariyle yürürlüğe girmiş olan Gümrük Birliği’nin tarım ürünlerini de kapsayacak şekilde genişletilerek ortaya çıkacak sonuçları öngörmek adına yapılan bu çalışmada yer alan 30 tarım ürününün AB ürünlerinin Türkiye’ye ortalama %30,9 oranında ucuz girişine neden olacaktır.

Fiyat düşüşlerinin görece olarak en yüksek gümrük vergisi uygulanan ürünlerde görüleceği açık olmakla beraber modele dahil edilen ürünlerden büyükbaş hayvanlara ait etlerde, çayda, darıda, muzda ve süt ürünlerinde %50 oranından fazla AB ürünlerinin fiyatlarında düşüş gözlemlenmiştir. AB ülkelerinden ithal edilen ürünlerin fiyatlarının düşmesi sonrasında Türkiye’nin model kapsamındaki ürünlerinin toplam Pazar içi tutarlarında ortalama %1,5 oranında düşüş görülmektedir. Ürünlerin yurtiçi piyasa paylarına göre ağırlıklandırılmış fiyatlarında ürün başına en yüksek düşüşün görüldüğü ürünler çavdar, darı, greyfurt ve süt olarak öne çıkmaktadır. Seçili ürünlerin çoğunun ithalatının AB yoğunluklu olmaması sebebiyle toplam ithalatta fiyat değişimi sınırlı kalmış olmasına rağmen 30 ürün için fiyat düşüşleriyle ortalama olarak %39,4 oranında talep artışı gerçekleşebileceği hesaplanmıştır. Miktar olarak %100’den fazla artışlar gerçekleşeceği hesaplanan büyükbaş hayvanlara ait etler ve süt ürünleri dikkat çekmektedir. İkame etkisiyle birlikte ticaret saptırıcı etkilerin görüleceği açık olmakla beraber AB ürünlerindeki fiyat düşüşleriyle birlikte talebin yön değiştireceği

öngörüsü ile diğer dünya ülkeleri (ROW) olarak gruplandırılan ülke grubunu ürünlerine yönelik ortalama %0,3 daha az talep gerçekleşeceği yapılan kestirim sonucu ortaya çıkmaktadır. AB ürünlerindeki fiyat düşüşlerinin sağlayacağı refah etkisiyle ROW ürünlerine olan talepte, bazı ürünlerde sınırlı olmak beraber, artış olacağı yapılan benzetim sonucunda bulunmuştur. ROW ürünlerine yönelik talep artışının en yüksek greyfurt ürününde %8,6 oranında gerçekleşeceği hesaplanırken, en büyük ticaret saptırıcı etki, süt ürünlerinde %5,7 oranında olmaktadır. Toplamda modele dahil edilmiş olan ürünlerin AB, ROW ve yerli ürün taleplerinde yaratmış olduğu etkinin değişim oranı ortalama %1 çıkmaktadır. Model kapsamına alınan ürünlerin ithalatında %1 oranında artışın gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Ürünler arasında ithalatında en yüksek değişim olması tahmin edilen ürünler ise greyfurt ve ayçiçeği olarak görünmektedir.

Çizelge 5.3'te yapılan benzetim sonucu ortaya çıkması muhtemel olan en yüksek seviyede mümkün olabilecek statik etkilerin baz yıl ile arasındaki değişim oranları görülmektedir.

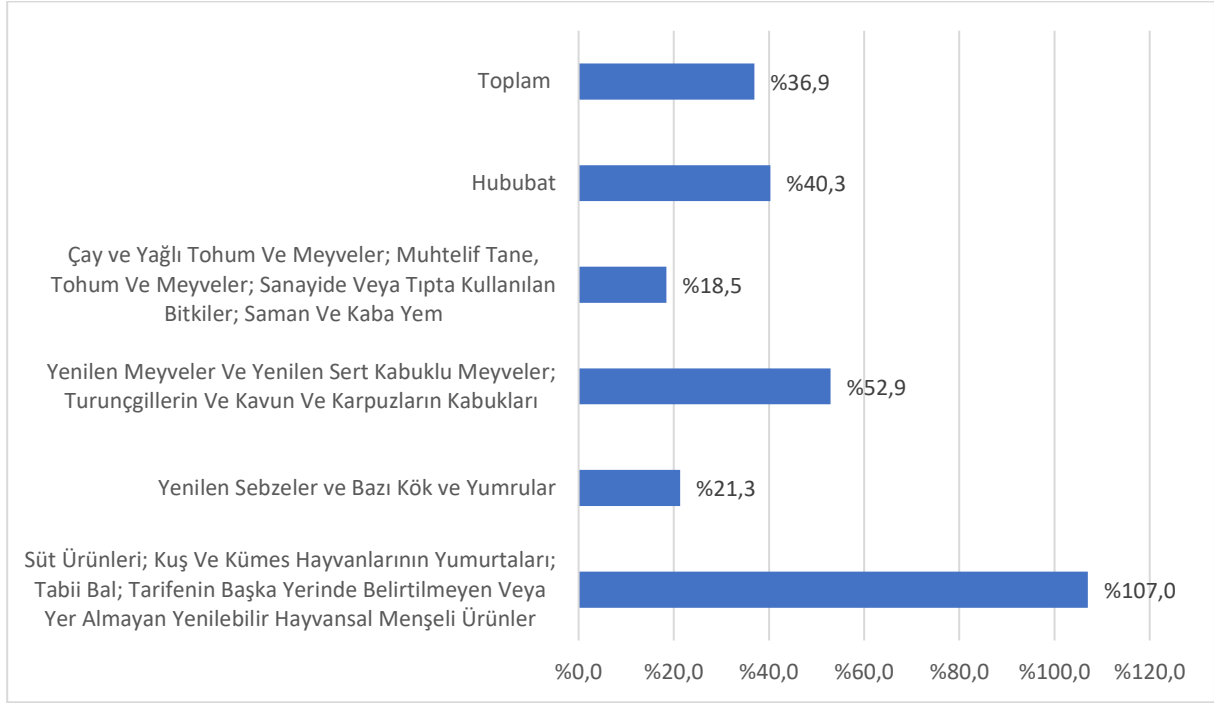
Çizelge 5.3. Benzetim Sonuçları

Ürün	(A) AB'den İthal Edilen Ürün Fiyat Değişimi	(B) Ürünün Yurtiçi Toplam Pazar Fiyatı Değişimi	(C) AB'den Yapılacak İthalattaki Değişim	(D) Yerli Yeni Üretimden Talep Edilecek Miktardaki Değişim	(E) Diğer Ülkelerden Yapılacak İthalattaki Değişim	(F) Ürünlerin İthalat Miktarları Artış Oranı
Arpa	-%29,8	-%0,2	%26,9	-%0,1	-%0,1	%26,6
Ayçiçeği	-%14,3	-%2,8	%14,7	%1,6	%1,6	%13,0
Bal	-%27,8	%0,0	%43,8	%0,0	%0,0	%32,5
Bezelye	-%8,8	-%2,4	%16,7	-%2,4	-%2,4	%3,4
Buğday	-%22,1	-%0,2	%19,9	-%0,1	-%0,1	%2,1
Büyükbaş Hayvanların Etleri	-%66,7	%0,0	%126,4	%0,0	%0,0	%63,2
Çavdar	-%37,5	-%6,6	%31,3	-%2,6	-%2,6	%25,6
Çay	-%59,2	-%2,6	%18,4	%0,7	%0,7	%2,4
Darı	-%50,0	-%4,8	%70,5	-%4,8	-%4,8	%13,4
Domates	-%32,7	%0,0	%50,8	%0,0	%0,0	%5,3
Elma	-%37,6	-%0,1	%41,3	%0,1	%0,1	%12,5
Fasulye	-%8,8	%0,0	%13,7	%0,0	%0,0	%0,1
Greyfurt	-%35,1	-%9,2	%45,1	%8,6	%8,6	%44,2
Kümes Hayvanların Etleri	-%37,9	%0,0	%29,7	%0,0	%0,0	%3,6
Limon	-%35,1	-%0,7	%24,8	%0,9	%0,9	%0,4
Mısır	-%42,2	-%1,4	%67,2	-%1,5	-%1,5	%33,7
Muz	-%59,3	%0,0	%41,4	%0,0	%0,0	%0,0
Pamuk	-%3,8	-%0,2	%9,3	-%0,2	-%0,2	%5,8
Patates	-%16,2	-%0,8	%21,3	-%0,1	-%0,1	%20,1
Pirinç	-%30,9	-%2,7	%26,9	-%1,1	-%1,1	%2,5
Portakal	-%35,1	-%1,1	%60,0	%0,3	%0,3	%55,6
Soğan	-%33,1	%0,0	%38,6	%0,0	%0,0	%24,7
Soya Fasulyesi	-%23,0	-%0,7	%93,7	-%2,0	-%2,0	%0,5
Susam	-%12,0	%0,0	%36,3	%0,0	%0,0	%0,0
Süt	-%60,0	-%7,7	%108,1	-%5,7	-%5,7	%108,1
Üzüm	-%35,4	-%0,3	%34,2	%0,3	%0,3	%11,3
Yerfıstığı	-%24,5	%0,0	%34,9	%0,0	%0,0	%0,0
Yulaf	-%13,0	-%0,2	%21,3	-%0,2	-%0,2	%6,0
Yumurta	-%19,1	-%0,2	%7,8	%0,1	%0,1	%4,7
Zeytin	-%16,3	%0,0	%6,7	%0,0	%0,0	%4,1
Ortalama	-%30,9	-%1,5	%39,4	-%0,3	-%0,3	%17,5

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Çizelgede görülen (A) sütunu gümrük birliğine dahil olduktan sonra önceki gümrüklü fiyata göre oluşacak değişim gösterilmektedir. Gümrük vergisi yüksek olan ürünlerde bu oran daha yüksek çıkmıştır. (B) sütununda ise baz yılda ürünün iç piyasa paylarına göre ağırlıklandırılmış iç piyasa fiyatındaki değişimler görülmektedir. AB ürünlerinin baz yılda ürünün ithalatı içindeki payına göre fiyatı etkileme gücü değişmektedir. AB'den ithal edilen ürün miktarı pay olarak yüksek gerçekleşmişse gümrük vergisi uygulanmadığı durumda fiyatları aşağı yönde daha fazla etkileyecektir. (C) sütununda yeni durum sonrasında AB ile yapılan dış ticaret hacminin değişim oranı görülmektedir. Birliğe ürünlerin dahil edilmesiyle ürünlerin fiyat olarak pazar içinde ucuzlaması sonucunda talebin AB ürünlerine kaymasına bağlı olarak ticaret hacmi genişleyecektir. (D) ve (E) kolonu ile sırasıyla yurtiçi üretimden olan talepteki değişim ve ROW ülke grubundan alınacak ürünlere olan talepteki değişimi göstermektedir. (F) kolonunda ise ilgili ürünün ithalatındaki değişim gösterilmektedir. Fiyatlardaki düşüşün ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkilerinin toplamı olarak ifade edilebilir.

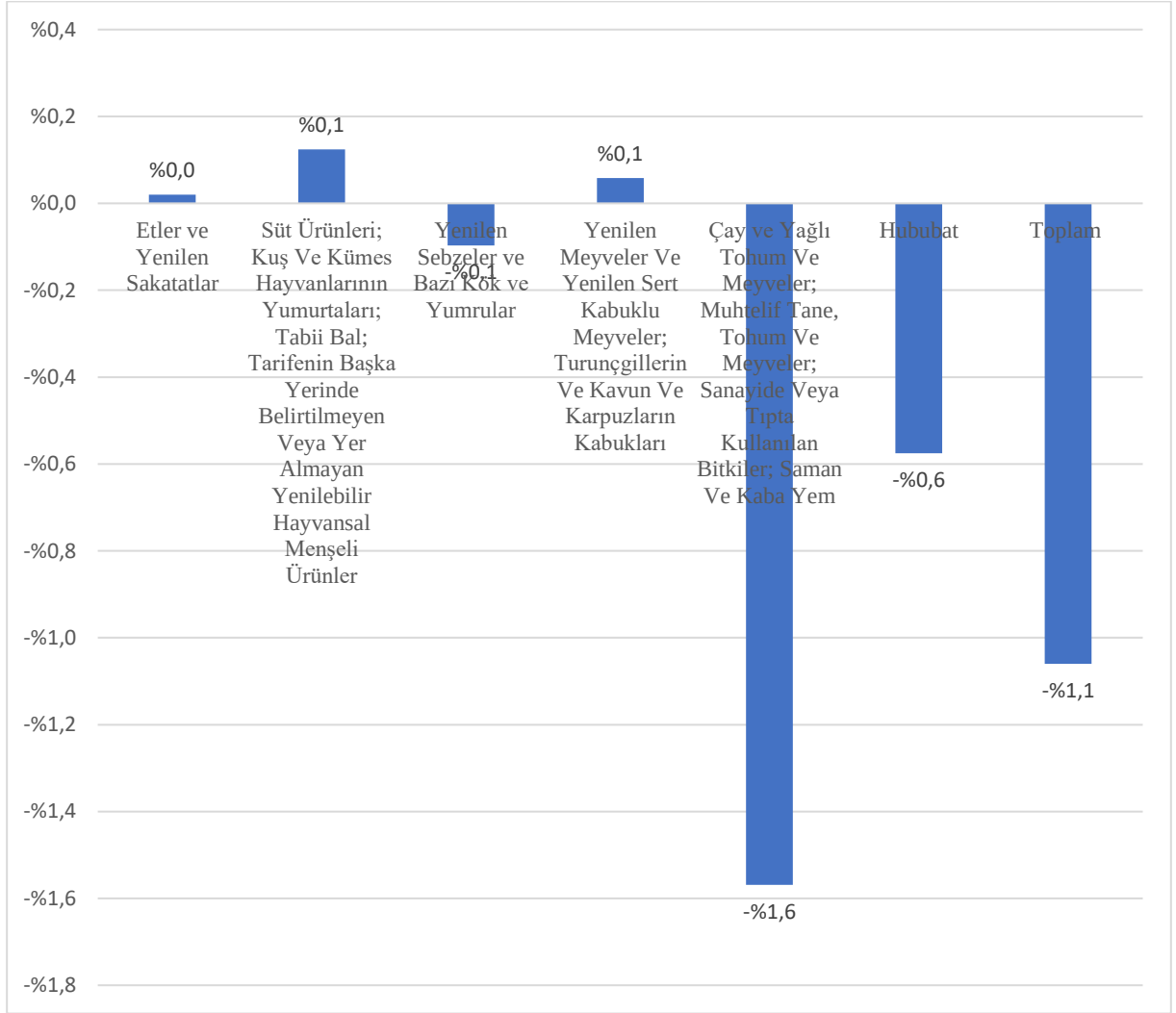
Modele dahil edilen 30 ürünümüzün AB'den ithalat miktarı %36,9 artarken ortaya çıkacak ikame etkisi nedeniyle ROW ülkelerinden yapılan ithalat miktar olarak %1,1 gerileyecektir. Toplam olarak bakıldığında ise 30 ürünün toplam ithalatı miktarı %10,8 oranında artış gösterecektir.

Şekil 5.1. Benzetim Sonucu AB'den Yapılacak İthalat Miktar Değişimleri (%)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

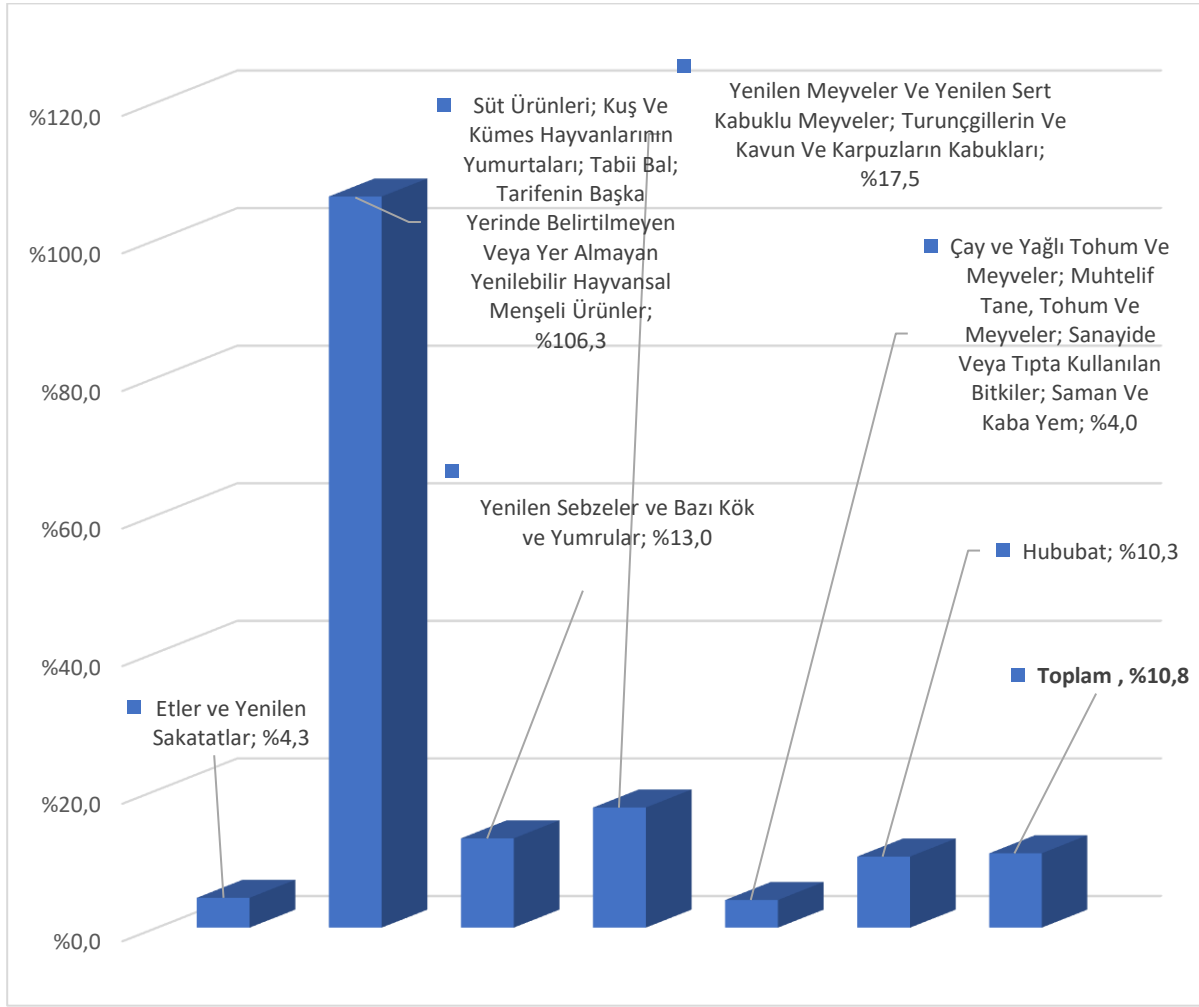
Şekil 5.1'de modele dahil edilen 30 ürün fasıllarına göre ayrılmış ve 6 gruba ayrılmıştır. AB'den yapılacak olan ithalatın değişimi şekilde görülmektedir.

Şekil 5.2. Benzetim Sonucu ROW'dan Yapılacak İthalattaki Miktar Değişimleri (%)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Şekil 5.2'de ise model kapsamında olan tarım ürünleri AB ürünlerinin görece ucuzlaması sonucunda talebin yön değiştirmesi söz konusu olmasıyla ROW ülkelerinden yapılacak olan ithalatın değişimi gösterilmektedir. Görece fiyatı ucuzlayan ürünlere yönelik olan talebin artacak olması kabul edilirse ROW ürünlerine yönelik talepte azalma olacağı görülmektedir.

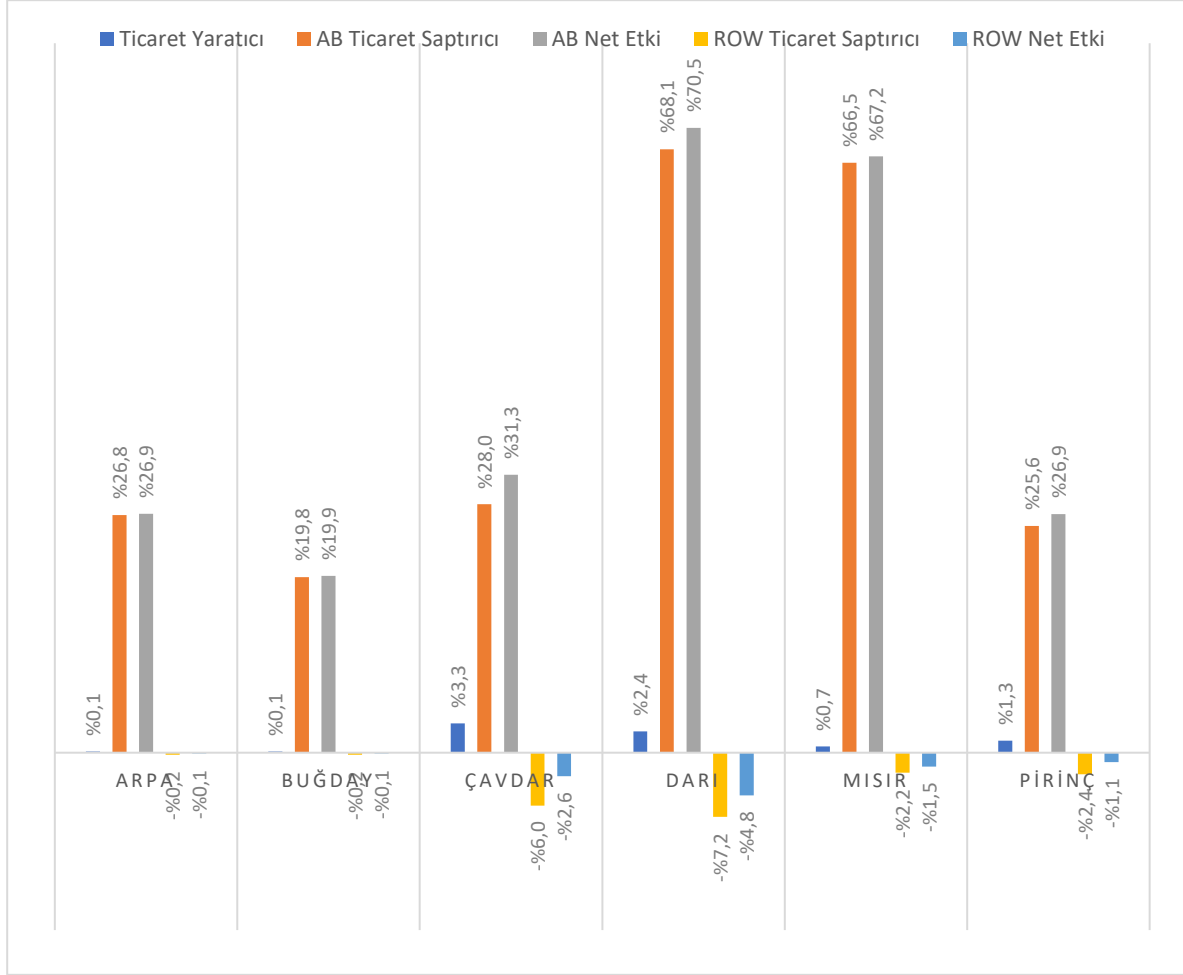
Şekil 5.3. Benzetim Sonucu Türkiye'nin İthalatındaki Miktar Değişimleri (%)

Kaynak: Yazarın hesaplamaları

Şekil 5.3'te modele dahil edilen ürünlerin tarım ürünlerinin gümrük birliğine dahil edilmesi durumunda Türkiye'nin dış ticaretinin nasıl değişeceğine yönelik benzetim sonuçları görülmektedir. En yüksek artış 4. Fasil olarak görülmekte olup model kapsamına yumurta, süt ürünleri ve bal dahil edilmiştir. %106,3 oranındaki bu miktar artışının öncüsü süt ürünleri olup, ardından bal ve son olarak yumurta gelmektedir. Toplama bakıldığında ise Türkiye'nin ithalat miktarı %10,8 oranında artmaktadır.

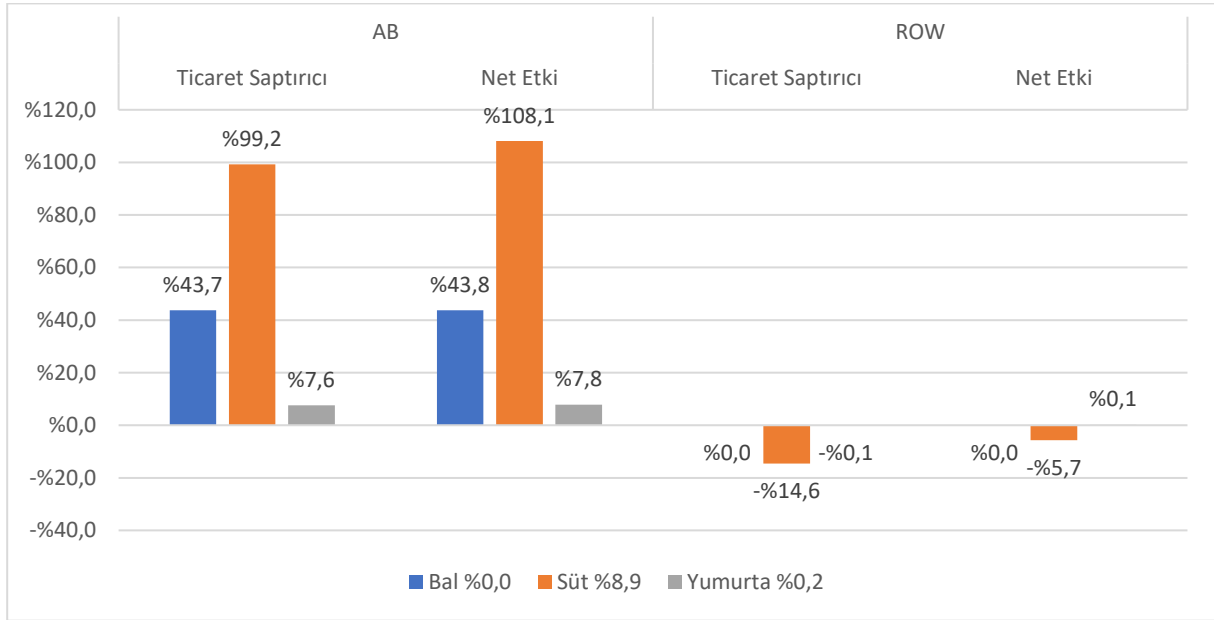
Yukarıda ele alınan ürün gruplarına ait ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler ile bu iki etkinin toplamı net etkiler Eş. 4.6'da olduğu gibi hesaplanmıştır. Ticaret yaratıcı etkiler entegrasyon sonrasında gerçekleşecek yeni durumla birlikte düşecek fiyat endeksi sonucunda ortaya çıkacak

olan taleple piyasadaki genişleme etkisini göstermektedir. Ticaret saptırıcı etki ise anlaşmanın tarafları olan ülkelerin göreceli olarak fiyatlarının değişmesi sonucunda ortaya çıkacak olan ikame etkisini göstermektedir.

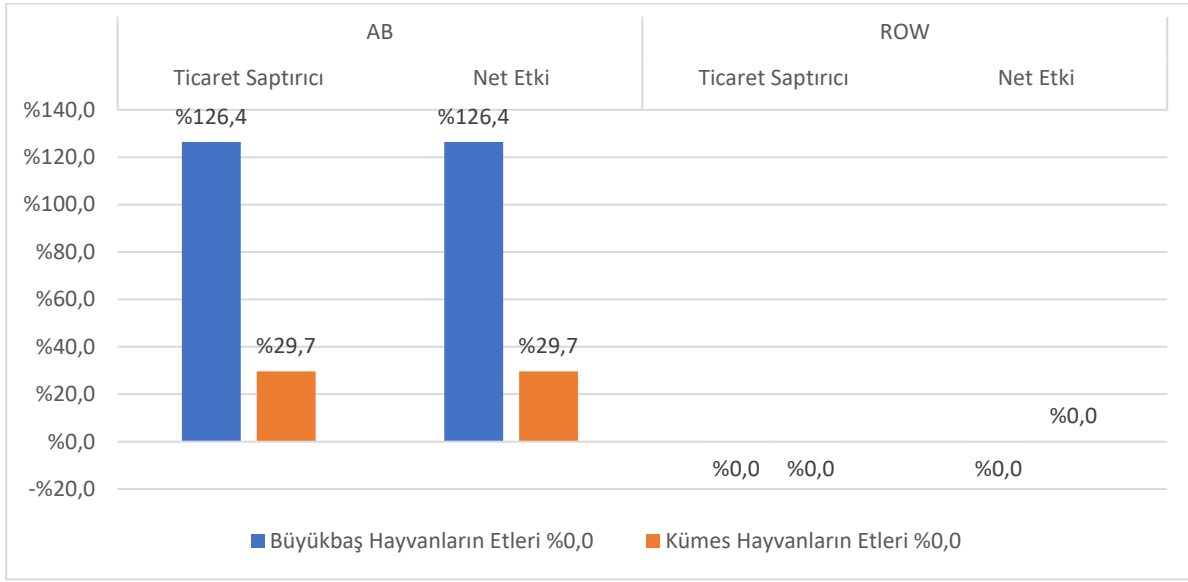
Şekil 5.4. Hububat Ürün Grubu Ticaret Yaratıcı ve Saptırıcı Etkiler

Hububat grubu ürünleri bakımından ROW bölgesi ülkeleri için çalışma konusunun gerçekleşmesi grup içindeki 6 ürün için de hem negatif ticaret saptırıcı etkilere hem de negatif net etkilere neden olmaktadır. AB bölgesi için darı ve mısır için sırasıyla %71 ve %67 olmak üzere en yüksek net etkinin ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir. ROW bölgesi için net etki -%0,6 olurken, AB ülkeleri için net etki %40,3 olarak hesaplanmaktadır. Bu ürün grubunun yeni durum sonunda yaratacağı toplam net etki %10,3'tür.

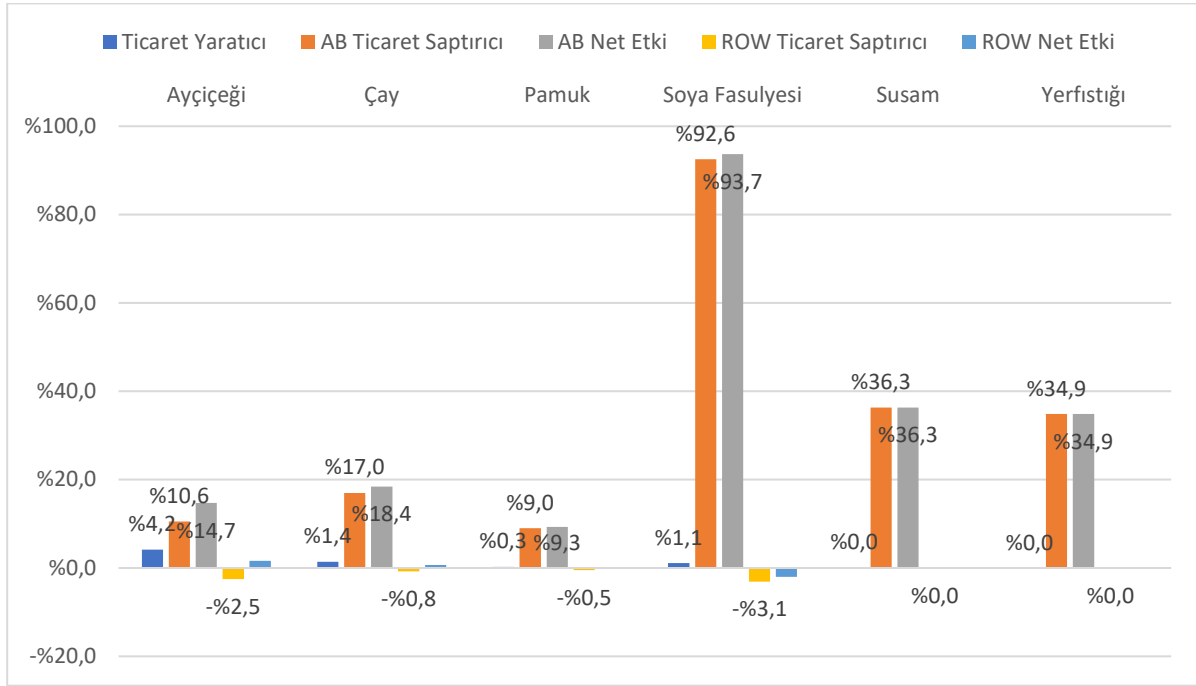
Şekil 5.5. Süt Ürünleri, Yumurta ve Bal Grubu Ticaret Yaratıcı ve Saptırıcı Etkiler

Şekil 5.5'te lejantta ürün isimlerinin yanındaki rakamlar ürünlerdeki ticaret yaratıcı etkiyi ifade etmektedir. Çalışma kapsamında yer alan ve en yüksek ikinci AB bölgesinde net etki görülecek olan süt ürünleri için gerçekleşecek %108,1 oranındaki net etki içinde bulunan %99'unun ticaret saptırıcı etkiden kaynaklandığı hesaplanmıştır. AB bölgesi için %107 net etkinin görüleceği bu ürün grubunda ROW ülkeleri için net etki %0,1 olarak hesaplanmıştır. Ortaya çıkacak olan net etki ise %106,3 olarak tahmin edilmiştir.

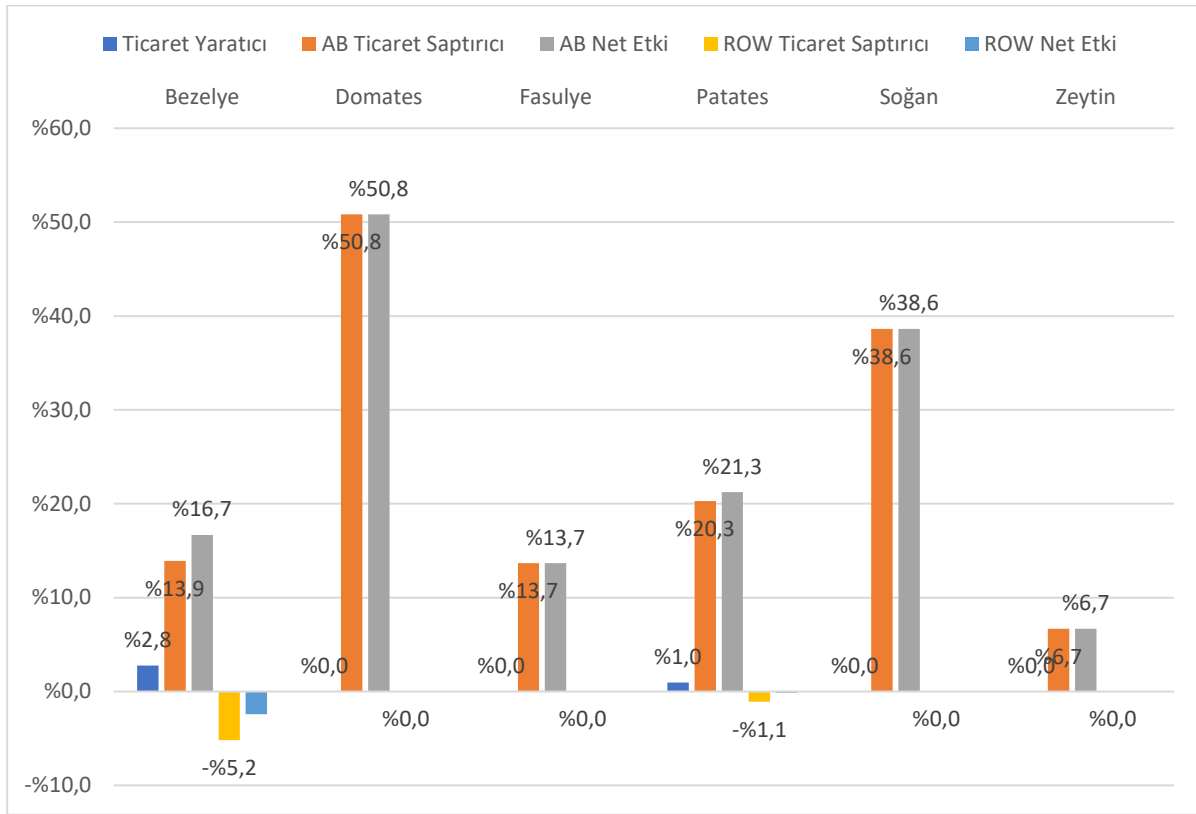
Şekil 5.6. Etler ve Yenilen Sakatatlar Grubu Ticaret Yaratıcı ve Saptırıcı Etkiler

Şekil 5.6'da yurtiçi pazarda payı sıfıra yakın ürünlerin olması nedeniyle etkiler net olarak gözlemlenememektedir. %126 ve %30 oranlarında olmak üzere, AB bölgesi sığır eti ve kümes hayvanları etleri ürünlerine talep artacaktır. AB bölgesi için net etki %34,3 hesaplanmıştır. Toplam net etki ise %4,3 olarak çıkmaktadır.

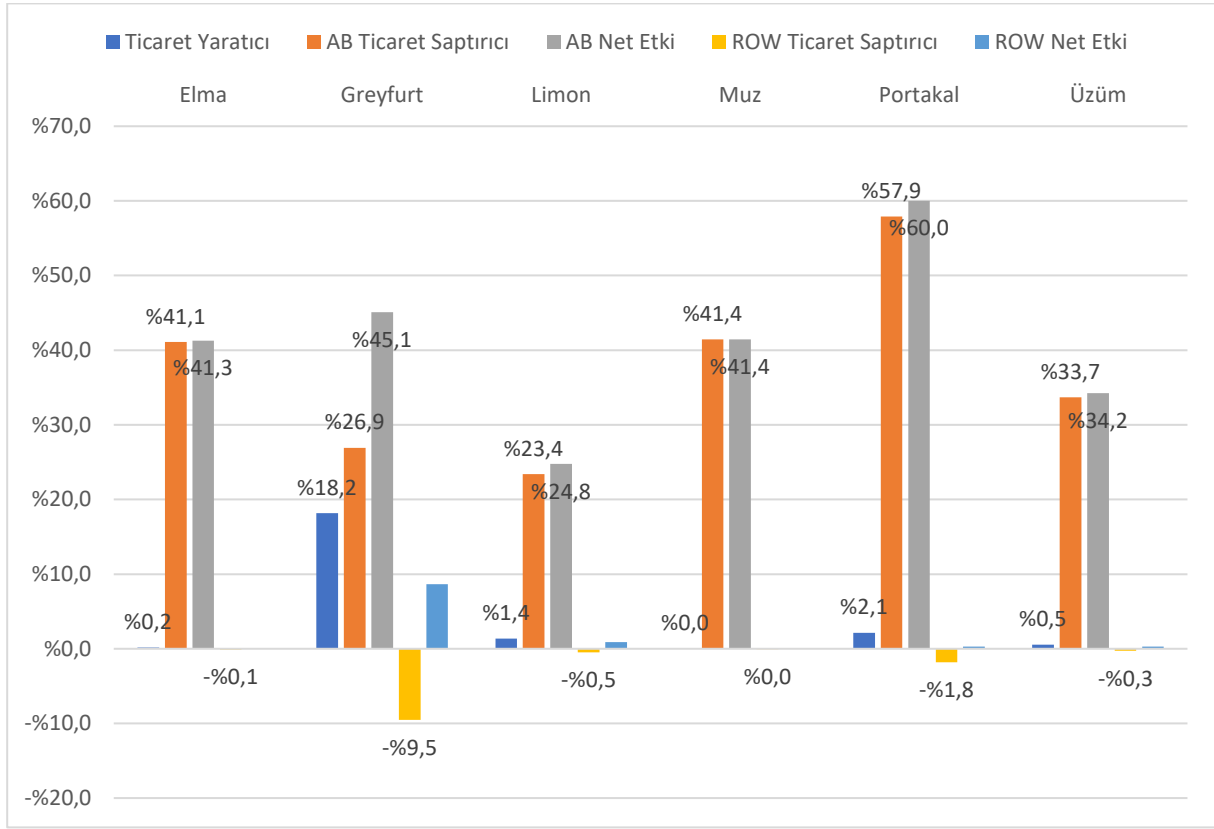
Şekil 5.7. Çay ve Yağlı Tohumlar Grubu Ticaret Yaratıcı ve Saptırıcı Etkiler

Şekil 5.7’de yağlı tohumlar ürünlerinin için çayda eklenerek grup oluşturulmuştur. Çalışma kapsamına alınan ürünlerden oluşturulan bu ürün grubu içinde ROW bölgesi için en yüksek net etki ayçiçeği için %1,6 oranında ortaya çıkarken, AB bölgesi için soya fasulyesinde %93,7 oranında ortaya çıkmaktadır. AB bölgesi için ürün grubu özelinde toplam net etki %18,4 olarak hesaplanmıştır. ROW bölgesi için ise -%1,5 oranı bulunmuştur. Grup toplam net etkisi %4 olarak öngörülmektedir.

Şekil 5.8. Yenilen Sebzeler Grubu Ticaret Yaratıcı ve Saptırıcı Etkiler

Şekil 5.8’de görülen yenilen sebzeler grubunda yer alan ürünlerin yurtiçi pazar paylarının düşük olması sebebiyle değişen fiyatlar, fiyat endeksine etkide bulunamamıştır. Bu nedenle ticaret yaratıcı etki oluşumu görece düşük olmuştur. Ürünlerin oluşturduğu bu grup, gümrük birliğine tarım ürünlerinin dahil edilmesiyle AB bölgesi için %21,3 oranında net etki yaratmaktadır. Yine aynı durumda ROW bölgesi için oluşan net etki -%0,1’dir. Toplam net etki ise %13 olarak hesaplanmıştır.

Şekil 5.9. Yenilen Meyveler Grubu Ticaret Yaratıcı ve Saptırıcı Etkiler

Şekil 5.9’da yer alan ürünlerin net etkisi toplam %17,5 olarak hesaplanırken, AB için net etki %53 olarak tahmin edilmiştir. ROW bölgesi için net etki ise %0,1 olarak öngörülmektedir.

Çizelge 5.4. Benzetim Sonucu İthalattaki Değişimler

Ürünler	Baz Yıl	Benzetim Sonrası		
	İthalat Tutarı (Bin \$)	İthalat Tutarı (Bin \$)	Değişim Oranı	Fark
Arpa	11.810	14.973	%26,8	3.163
Ayçiçeği	165.727	186.493	%12,5	20.766
Bal	566	743	%31,3	177
Bezelye	1.669	1.804	%8,1	135
Buğday	132.591	140.799	%6,2	8.208
Büyükbaş Hayvanların Etleri	14	19	%35,7	5
Çavdar	8.326	10.589	%27,2	2.263
Çay	16.050	16.471	%2,6	421
Darı	784	853	%8,8	69
Domates	2.430	2.533	%4,2	103
Elma	9.528	10.398	%9,1	870
Fasulye	24.270	24.294	%0,1	24
Greyfurt	3.457	4.921	%42,3	1.464
Kümes Hayvanların Etleri	365	381	%4,4	16
Limon	883	1.038	%17,6	155
Mısır	68.509	82.217	%20,0	13.708
Muz	152.389	152.390	%0,0	0
Pamuk	21.681	22.836	%5,3	1.155
Patates	52.618	63.529	%20,7	10.911
Pirinç	136.565	141.177	%3,4	4.612
Portakal	23.416	32.136	%37,2	8.720
Soğan	97	116	%19,6	19
Soya Fasulyesi	337.534	339.170	%0,5	1.636
Susam	73.137	73.150	%0,0	13
Süt	305.831	636.368	%108,1	330.537
Üzüm	24.712	28.748	%16,3	4.036
Yerfıstığı	32.585	32.585	%0,0	0
Yulaf	1.505	1.654	%9,9	149
Yumurta	23.387	24.430	%4,5	1.043
Zeytin	188	196	%4,3	8
Toplam	1.632.624	2.047.010	%25,4	414.386

Çizelge 5.4'te benzetim sonucunda ortaya çıkması beklenen ithalat durumu gösterilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan 30 tarım ürününün baz yıl içerisinde 1,6 Milyar Dolar ithalatı yapılmıştır. Çalışma konusu kapsamında mevcut bulunan gümrük birliği konusunun genişletilmesi ile birlikte AB ürünlerinin gümrüksüz olarak yurtiçi pazara girecek olmasıyla artacak olan talep, Türkiye'nin ek olarak %25 oranında ithalat yapmasına yol açacaktır. Talebin karşılanması için yapılacak olan 414 Milyon Dolarlık ek ithalata ülkenin tarım ürünlerindeki net ihracatçı konumunun giderek zayıflamasına yol açabilir.

Analize dahil edilen ürünlerin kestirimler sonunda oluşacak yeni durumda sahip olacakları pazar payları, ithalat tutarları ve değişim oranları alt başlıklarda detaylı olarak verilecektir.

5.4.1. Arpa Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.5. Türkiye'nin Arpa Ticaretindeki Değişimler

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,6	%0,8	%26,9
ROW	%0,0	%0,0	-%0,1
Türkiye	%99,4	%99,2	-%0,1
Toplam	%100,0	%100,0	%0,1
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	11.745	14.908	%99,6
ROW	65	65	%0,4
Toplam	11.810	14.973	

Gümrük oranlarının sıfırlanmasıyla AB ülkelerinde ithalatı yapılan arpanın birim fiyatı %29,8 oranında düşecektir. Bu fiyat düşüşüyle AB ürünlerine karşı talebin %26,9 artacağı hesaplanmıştır. İthal ürünlerin iç pazardaki hacminin görece düşük olmasıyla AB ürünlerindeki fiyat düşüşleri sadece pazar fiyatını %0,2 düşürmüştür. AB ürünlerine olan talebin artmasıyla hem ROW ürünlerine hem de yerli üretime olan talebin düşmesi tahmin sonucu olarak çıkmaktadır. Sonuç olarak, yaklaşık 15 Milyon \$ hacminde Türkiye'nin arpa ithalatı

gerçekleşecektir. Bu tutar baz yıla göre yaklaşık olarak 3,1 Milyon \$ ithalat artışı olarak görülmektedir.

5.4.2. Ayçiçeği Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.6. Türkiye'nin Ayçiçeği Ticaretindeki Değişimler

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%29,2	%31,8	%14,7
ROW	%4,5	%4,3	%1,6
Türkiye	%66,3	%63,9	%1,6
Toplam	%100,0	%100,0	%5,4
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	138.069	158.388	%84,9
ROW	27.658	28.105	%15,1
Toplam	165.727	186.493	

Serbest dolaşıma girmesiyle Türkiye'ye %14,3 oranında daha az birim fiyatla ithal edilecek olan ayçiçeğinin, pazar payının %30 civarı olmasıyla pazar fiyatını %2,8 oranında düşürmektedir. AB bölgesinden gelen ürünlere yönelik, düşen fiyatlar sebebiyle %14,7 oranında talep artışı gerçekleşeceği, bunun sonucunda 158 Milyon Dolar tutarında ithalatın yapılacağı simülasyon sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni durumla birlikte 20,8 Milyon \$ ithalatta artış gerçekleşerek toplam ayçiçeği ithalatının 186 Milyon \$ seviyelerinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

5.4.3. Bal Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.7. Türkiye'nin Bal Ticaretindeki Değişimler

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,1	%0,2	%43,8
ROW	%0,0	%0,0	%0,0
Türkiye	%99,8	%99,8	%0,0
Toplam	%100,0	%100,0	%0,0
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	404	581	%78,2
ROW	162	162	%21,8
Toplam	566	743	

Gümrük birliğine tarım ürünlerinin dahil edilmesi sonucunda %27,8 oranında pazara giriş fiyatı düşecek olan balın, toplam yurtiçi pazar fiyatını etkilemesi %1'in çok altında bir seviyede kalmaktadır. Pazar fiyatına etkisine rağmen AB ürünlerinin fiyatının düşüşü, talebini %43,8 oranında arttırmıştır. AB ürününe olan talep artışı, bala olan talebi %0,05 oranda arttırmaktadır. Artan ithalat talebiyle 580 Bin Dolar civarı ithalatın yapılacağı tahmin edilmektedir. Toplam 177 Bin \$ civarında gerçekleşecek olan ithalatın artışının tamamının AB ülkelerinde yapılacağı öngörülmektedir.

5.4.4. Bezelye Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.8. Türkiye'nin Bezelye Ticaretindeki Değişimler

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%11,7	%13,6	%16,7
ROW	%26,4	%25,8	-%2,4
Türkiye	%62,0	%60,6	-%2,4
Toplam	%100,0	%100,0	-%0,2
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	915	1.068	%59,2
ROW	754	736	%40,8
Toplam	1.669	1.804	

Gümrük oranına bağlı olarak iç piyasaya giriş fiyatı görece daha az oranda düşecek olan bezelyenin, birim fiyatı %8,8 oranında düşecektir. Bu fiyat düşüşünün etkisiyle AB ürünlerine %16,7 oranında talep artışı oluşacağı görülmektedir. AB bölgesinden yapılan ithalat 1 Milyon Doları geçerken hem yerli ürüne hem de ROW bölgesine olan talepte %2,4 oranında düşüş gerçekleşmektedir. Yeni durumda Türkiye'nin yapacağı bezelye ithalatı için 135 Bin \$ daha maliyetin ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca bunun neticesinde ortaya çıkan ticaret saptırıcı etki nedeniyle tazminat ödenmesi durumu gündeme gelebilir.

5.4.5. Buğday Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.9. Türkiye'nin Buğday Ticaretindeki Değişimler

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,4	%0,5	%19,9
ROW	%3,1	%3,1	-%0,1
Türkiye	%96,5	%96,5	-%0,1
Toplam	%100,0	%100,0	%0,0
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	41.635	49.933	%35,5
ROW	90.956	90.866	%64,5
Toplam	132.591	140.799	

AB bölgesinden ithal edilecek olan buğdayın birim fiyatın %22,1 oranında düşüş meydana gelmesiyle pazar fiyatını -%0,2 oranında etkileyecektir. AB bölgesinden ithal edilecek ürünlere %20 civarında talep artışı geleceği hesaplanmıştır. Artan taleple birlikte toplam buğday ithalatının 8,2 Milyon \$ artarak 141 Milyon \$ olması beklenirken, AB bölgesinden yapılacak buğday ithalatı 50 Milyon Dolar civarına ulaşacaktır.

5.4.6. Büyükbaş Hayvan Et Ürünlerine Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.10. Türkiye'nin Büyükbaş Hayvan Eti Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,0*	%0,0*	%126,4
ROW	%0,0*	%0,0*	%0,0*
Türkiye	%100,0	%100,0	%0,0*
Toplam	%100,0	%100,0	%0,0*
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	3	8	%42,1
ROW	11	11	%57,9
Toplam	14	19	

Not: * işaretli sayılar küçük olmalarından dolayı gösterilmemiştir.

Sığır eti ticaretinin baz yıl içinde fazla yapılmaması nedeniyle tutar ve miktar olarak yeterli veri elde edilememesine rağmen gümrük birliği kapsamına alınmasıyla ürünün pazara giriş birim fiyatı %66,7 oranında düşecektir. Bu düşüşle birlikte talepteki artışın %126 oranında artacağı öngörülmektedir.

5.4.7. Çavdar Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.11. Türkiye'nin Çavdar Ticaretindeki Değişimler

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%16,6	%21,1	%31,3
ROW	%3,4	%3,2	-%2,6
Türkiye	%80,0	%75,6	-%2,6
Toplam	%100,0	%100,0	%3,0
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	7.307	9.597	%90,6
ROW	1.019	992	%9,4
Toplam	8.326	10.589	

AB bölgesinden ithal edilen çavdarın %37,5 oranında ucuz şekilde pazara girecek olmasıyla yurtiçi çavdar fiyatı %6,6 oranında düşecektir. Fiyat düşüşlerinin AB ürünlerine olan talebi

%31,3 oranında arttırması beklenmektedir. Bu artışla birlikte 9,6 Milyon Dolar seviyesinde AB ülkelerinde ithalat yapılacağı tahmin edilmektedir. AB'den yapılacak ithalatın artması yanı sıra yerli üretimde ve ROW bölgesi ürünlerinde talep düşüşü yaşanacak olmasına rağmen toplam talep %3 artış gösterecektir. Toplam çavdar ithalatında 10,6 Milyon \$ seviyelerine ulaşılması öngörülürken, ürünün ticaretinde yeni durum Türkiye'ye 2,3 Milyon Dolar civarında yeni maliyet yaratması hesaplanmıştır. Üçüncü taraf ülkelere negatif etkisi olacak bu durum sebebiyle DTÖ aracılığıyla etkinin giderilmesi talep edilebilir.

5.4.8. Çay Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.12. Türkiye'nin Çay Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,2	%0,2	%18,4
ROW	%1,5	%1,5	%0,7
Türkiye	%98,4	%98,3	%0,7
Toplam	%100,0		%0,7
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	1.774	2.101	%12,8
ROW	14.276	14.370	%87,2
Toplam	16.050	16.471	

Yerli üreticinin korunması adına yüksek gümrük tarifeleri uygulanan çayın gümrük birliği kapsamında ticaretinin yapılmasıyla AB bölgesinde pazara %60 oranında düşük birim fiyat ile ürün sağlanacaktır. Bu fiyat düşümünün talebe dönüşümü %18,4 oranında artış şeklinde olacaktır. Yerli üretimin pazarda yerinin çok yüksek olması nedeniyle AB ürünlerindeki ucuzlayan fiyatlar, pazar fiyatında %2,6 oranında düşüş yaratacaktır. Fiyatlardaki düşüşle ROW ülkelerine olan talep pozitif yönlü etkilenecek olup toplam çay talebinde %0,7 oranında artış gerçekleşecektir. Çay için yeni duruma bakıldığında Türkiye'ye 420 Bin Dolar ek ithalat maliyeti oluşturarak 16,5 Milyon Dolar ithalat hacmi oluşacaktır.

5.4.9. Darı Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.13. Türkiye'nin Darı Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%9,1	%15,2	%70,5
ROW	%28,7	%26,8	-%4,8
Türkiye	%62,2	%58,0	-%4,8
Toplam	%100,0		%2,1
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	142	242	%28,4
ROW	642	611	%71,6
Toplam	784	853	

%50 oranında ucuzlayacak olan AB ürünlerinin, iç pazar fiyatlarını da %4,8 oranında azaltacağı hesaplanmıştır. Düşen fiyatın %70,5 oranında talebi artıracığı ve %9 civarında olan pazar payını %15 seviyelerine ulaştıracaktır. AB ürünlerine olan bu aşırı talep artışının yanında %4,8 oranında yerli üretime ve birlik dışında kalan ülkelere olan talep daralacaktır. Ticaret saptırıcı etkinin görüleceği açık olmakla beraber toplam darı talebinde %2 civarında artış öngörülmektedir. Darı için bu yeni durumda toplam ithalat %8,8 artış gerçekleşerek 853 Bin Dolar ithalatın gerçekleşeceği hesaplanmıştır.

5.4.10. Domates Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.14. Türkiye'nin Domates Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,0	%0,0	%50,8
ROW	%0,0	%0,0	%0,0
Türkiye	%100,0	%100,0	%0,0
Toplam	%100,0	%100,0	%0,0
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	204	307	%12,1
ROW	2.226	2.226	%87,9
Toplam	2.430	2.533	

Toplam yurtiçi domates talebinin hemen hemen hepsini yerli üretim ile Türkiye'ye AB bölgesinde yapılacak olan ithalatla ürün pazara %32,2 oranında daha ucuz birim fiyat ile girecektir. Bu ucuzlayan ürünün toplam piyasa birim fiyatında sıfıra yakın bir etki yapacağı hesaplanmıştır. Ucuzlamasıyla %50 civarında talebinde artış görülecek olarak domatesin toplam domates ithalatı içindeki oranının %12,1 olarak gerçekleşmesi çalışma kapsamında tahmin edilmektedir. Sonuç olarak yeni durumun gerçekleşmesi, Türkiye'ye ek olarak 103 Bin Dolar domates ithalatına yol açarak toplamda 2,5 Milyon Dolarlık domates ithalatının yapılacağını göstermektedir.

5.4.11. Elma Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.15. Türkiye'nin Elma Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,1	%0,2	%41,3
ROW	%0,3	%0,3	%0,1
Türkiye	%99,6	%99,6	%0,1
Toplam	%100,0	%100,0	%0,1
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	2.091	2.954	%28,4
ROW	7.437	7.444	%71,6
Toplam	9.528	10.398	

Yurtiçi talebinin tamamına yakını yerli üretim ile karşılanan elmanın, gümrük birliği kapsamına tarım ürünlerinin dahil edilmesi sonrasında AB ülkelerinden %37,6 oranında daha ucuz şekilde iç pazarda bulunabileceği hesaplanmıştır. Ucuzlayan bu fiyat, yurtiçi fiyatta %0,1 oranında düşüş sağlarken, toplam talepte %0,1'lük artış yaratacaktır. %41,3 oranında talebin artması tahmin edilen AB ürünlerinin, ithalatının 3 Milyon Dolara ulaşacağı hesaplanmaktadır. Sonuç olarak toplam elma ithalatının 870 Bin Dolar artışla 10,4 Milyon \$ olacağı öngörülmektedir.

5.4.12. Fasulye Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.16. Türkiye'nin Fasulye Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,1	%0,2	%13,7
ROW	%15,4	%15,4	%0,0
Türkiye	%84,5	%84,5	%0,0
Toplam	%100,0	%100,0	%0,0
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	181	206	%0,8
ROW	24.089	24.088	%99,2
Toplam	24.270	24.294	

Serbest dolaşım kapsamına girmesiyle fiyatının %8,8 düşmesi beklenen AB bölgesinden ithal edilen fasulyeye olan talebin %13,7 oranında artacağı hesaplanmıştır. Bu artışla beraber pazar payını da arttıracacağı hesaplanan fasulyenin toplam ithalatında sadece 24 Bin Dolar civarında artışın gerçekleşeceğini tahmin edilmektedir.

5.4.13. Greyfurt Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.17. Türkiye'nin Greyfurt Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%23,3	%28,9	%45,1
ROW	%0,6	%0,5	%8,6
Türkiye	%76,1	%70,6	%8,6
Toplam	%100,0	%100,0	%17,1
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	3.199	4.641	%94,3
ROW	258	280	%5,7
Toplam	3.457	4.921	

Pazar payının %23 oranında olmasıyla ve AB ülkelerinden ithal edilecek ürünlerin fiyatlarının %35 oranında düşmesiyle, yurtiçi pazar fiyatlarında %9,2 oranında düşüş beklenmektedir. Bu

fiyat düşüşünün toplam pazarda %17,1 oranında talep artışı doğurması öngörülmektedir. Yapılan analiz sonucunda, AB ürünlerine olan %45 talep artışı ile birlikte, bu bölgeden yapılacak olan ithalat 4,6 Milyon Dolar seviyelerine ulaşacaktır. Toplam ithalat 1,5 Milyon Dolar artarak, aynı zamanda baz yılı göre %42 artarak, 4,9 Milyon Dolar seviyelerine gelecektir.

5.4.14. KÜMES HAYVANLARININ ET ÜRÜNLERİNE AİT SİMÜLASYON SONUÇLARI

Çizelge 5.18. Türkiye'nin Kümes Hayvanları Etleri Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,0*	%0,0*	%29,7
ROW	%0,0*	%0,0*	%0,0
Türkiye	%100,0	%100,0	%0,0
Toplam	%100,0	%100,0	%0,0
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	53	69	%18,1
ROW	312	312	%81,9
Toplam	365	381	

Not: * işaretli sayılar küçük olmalarından dolayı gösterilmemiştir.

Görece olarak 2. fasıl kapsamında ele alınan ürünlerin baz yılında yapılan ticareti yurtiçi pazarda yok denilecek kadar olması nedeniyle fiyatlarda yapacak oldukları etkiler tam olarak görülememektedir. Bunun yanına AB ürünlerindeki %38 civarındaki fiyat düşüşlerinin, %30 civarında talep yaratacağı tahmin edilmektedir. Ürünün toplam ithalatının %4 artacağı öngörülmektedir.

5.4.15. Limon Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.19. Türkiye'nin Limon Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%4,0	%4,9	%24,8
ROW	%1,0	%1,0	%0,9
Türkiye	%95,0	%94,1	%0,9
Toplam	%100,0		%1,9
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	616	768	%74,0
ROW	267	270	%26,0
Toplam	883	1.038	

Yapılan limon ithalatının yurtiçi pazarda %5 oranında hacminin olması nedeniyle AB ürünlerinin %35,1 daha ucuz olarak gümrüksüz şekilde pazara girmesi, pazar fiyatlarında %0,7 oranında düşüş sağlayacaktır. AB ürünlerine olan talepte görülebilecek %25 seviyelerindeki artış ve ucuzlayan fiyatlarla artan alım gücünün etkisiyle toplam limon talebinde %1,9 oranında genişleme olacağı tahmin edilmektedir. Artan taleple birlikte 155 Bin Dolar artışın gerçekleşmesi tahmin edilerek 1 Milyon Dolarlık limon ithalatı yapılması öngörülmektedir.

5.4.16. Mısır Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.20. Türkiye'nin Mısır Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%2,8	%4,6	%67,2
ROW	%2,6	%2,6	-%1,5
Türkiye	%94,6	%92,8	-%1,5
Toplam	%100,0	%100,0	%0,3
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	21.475	35.912	%43,7
ROW	47.034	46.305	%56,3
Toplam	68.509	82.217	

%42 seviyesinde AB ürünlerinin yurtiçine ucuz girebilecek olmasıyla bu ürünlere olan talepte %67,2 oranında artış beklenmektedir. Bu ürüne olan talebin yerli üretimi ve ROW bölgesini olumsuz etkileyeceği analiz sonucu olarak çıkmaktadır. Ürünün ithalatındaki payı %43,7'ye ulaşan AB ürünlerinin pazar payının %4,6'ya yükseleceği öngörülmektedir. Simülasyon sonucunda baz yıla göre %20 ithalat artışının gerçekleşerek mısır ithalatının 82 Milyon Dolar seviyelerine ulaşacağı tahmin edilmektedir.

5.4.17. Muz Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.21. Türkiye'nin Muz Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,0*	%0,0*	%41,4
ROW	%56,5	%56,5	%0,0*
Türkiye	%43,5	%43,5	%0,0*
Toplam	%100,0	%100,0	%0,0*
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	0*	1	%0,0
ROW	152.389	152.389	%100,0
Toplam	152.389	152.390	

Not: * işaretli sayılar küçük olmalarından dolayı gösterilmemiştir.

Muzun ticaret kompozisyonu içerisinde AB ürünleri ve yerli üretim yerine ROW ürünlerinin baskın olduğu söylenebilir. Baz yıl içinde AB ürünlerine olan talebin sıfıra yakın olması nedeniyle etkileri tam olarak görülememektedir. Genel olarak ürünün pazara girişin %60 civarında ucuz olacak olmasıyla bölgenin ürünlerine olan talepte %41,4 artış beklentisi vardır. Muzun baz yıldaki AB'den ithal miktarının az olması, baz yılda gerçekleşmiş olan toplam 152,4 Milyon Dolar hacmindeki muz ithalatında bir artış yaratmamıştır

5.4.18. Pamuk Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.22. Türkiye'nin Pamuk Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%6,2	%6,7	%9,3
ROW	%3,6	%3,6	-%0,2
Türkiye	%90,2	%89,7	-%0,2
Toplam	%100,0	%100,0	%0,4
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	12.633	13.804	%60,4
ROW	9.048	9.032	%39,6
Toplam	21.681	22.836	

Pamuk için bakıldığında yurtiçi pazara girişinde %3,8 oranında düşen fiyatına nazaran %9,3'lük talep artışı yaratması, ürün talebinin yurtiçinde güçlü olduğunu düşündürmektedir. Toplam talepteki %0,4'lük artış ile pamuk ithalatının 1,2 Milyon Dolar artışla, 23 Milyon Dolar seviyelerinin ortaya çıkması tahmin edilmiştir.

5.4.19. Patates Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.23. Türkiye'nin Patates Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%1,7	%2,1	%21,3
ROW	%0,1	%0,1	-%0,1
Türkiye	%98,2	%97,8	-%0,1
Toplam	%100,0	%100,0	%0,2
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	51.339	62.252	%98,0
ROW	1.279	1.277	%2,0
Toplam	52.618	63.529	

Patatesin yurtiçi talebinin %98'i yerli üretim ile karşılanırken geriye kalan kısmının çoğunluğu AB bölgesinden yapılan ithalat ile karşılanmaktadır. Patateste ortaya çıkacak olan %16

civarındaki fiyat düşüşü toplam pazar fiyatını %1'in altında etkileyecek olsa da bölge ürününe olan talep %20'den fazla artış gösterecektir. Bunun sonucunda toplamda yaklaşık 11 Milyon Dolarlık patates ithalatında artışın gerçekleşmesiyle, AB ürünlerinin artan pazar payı ile bölgeden 62 Milyon Dolar seviyesinde ithalatın gerçekleşmesi tahmin edilmektedir.

5.4.20. Pirinç Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.24. Türkiye'nin Pirinç Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%5,3	%6,7	%26,9
ROW	%35,9	%35,4	-%1,1
Türkiye	%58,8	%57,9	-%1,1
Toplam	%100,0	%100,0	%0,4
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	21.722	27.567	%19,5
ROW	114.843	113.610	%80,5
Toplam	136.565	141.177	

Türkiye'nin %40'tan fazla talebinin ithalat ile karşılandığı pirincin, AB'den yapılacak gümrüksüz alımı sonrasında %31 civarında fiyatı düşecek olup, bu yeni durum toplam pazardaki birim fiyatı %2,7 oranında düşürecektir. Düşen fiyatlarla %0,4 artan talep, AB ürünlerinin görece düşük pazar payına bağlı olarak %27 seviyesinde artan talebine ve ikame etkisine bağlıdır. ROW bölgesi ve yerli üretim ürünlerine karşı %1 talep düşüşü görülmesi tahmin edilmekle birlikte 4,6 Milyon Dolar artan ithalat ile toplam 141 Milyon Dolarlık pirinç ithalat alımının gerçekleşeceği öngörülmüştür.

5.4.21. Portakal Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.25. Türkiye'nin Portakal Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%3,3	%5,2	%60,0
ROW	%0,3	%0,3	%0,3
Türkiye	%96,4	%94,5	%0,3
Toplam	%100,0	%100,0	%2,3
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı	Payı
AB	14.481	23.174	%72,1
ROW	8.935	8.962	%27,9
Toplam	23.416	32.136	

Gümrük birliğinin kapsamı çalışma konusu biçimde genişletilirse, portakalın ülke pazarlarına %35 oranında ucuz gireceği hesaplanırken, bu bölge ürünündeki fiyat düşüşü toplam pazarda fiyatların %1 azalmasına yol açacaktır. Ortaya çıkacak olan fiyat düşmesi sonucunda portakalın toplam talebinde %2,3 gibi bir genişleme beklenmektedir. Bölgenin görece ucuzlayan ürününe olan talebin %60 artacağı öngörülmektedir. Toplam talebe nazaran artan talebi nedeniyle %5'ten fazla bir pazar payı elde edilecektir. Benzetim sonucunda 8,7 Milyon Dolarlık artış ile 32 Milyon Dolarlık hacme ulaşacağı kestirilen portakal ithalatının %72'sinin AB ülkelerinden alınacağı öngörülmektedir.

5.4.22. Soğan Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.26. Türkiye'nin Soğan Ticaretindeki Değişimler

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,0	%0,0	%38,6
ROW	%0,0	%0,0	%0,0
Türkiye	%100,0	%100,0	%0,0
Toplam	%100,0	%100,0	%0,0
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	48	67	%57,8
ROW	49	49	%42,2
Toplam	97	116	

İthalatın, toplamda soğan yurtiçi pazarının %0,1'inden az bir oranını oluşturduğu görülmektedir. Tarifelerin sıfırlanması sonucunda pazara girecek AB ürünlerinin birim fiyatlarında oluşacak %33 oranındaki düşüş, bölge ürünlerine olan talebi %39 civarında arttıracaktır. Toplam talepte önemli bir değişiklik yaratması beklenmeyen ürünün, toplam ithalatın biraz daha hacim kazanacağı görülmektedir.

5.4.23. Soya Fasulyesi Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.27. Türkiye'nin Soya Fasulyesi Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%2,5	%4,9	%93,7
ROW	%95,2	%92,9	-%2,0
Türkiye	%2,3	%2,3	-%2,0
Toplam	%100,0	%100,0	%0,5
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	8.656	16.764	%4,9
ROW	328.878	322.406	%95,1
Toplam	337.534	339.170	

Tüketimin %98 civarında ithal ürün ile karşılandığı soya fasulyesinde, en çok alım ROW bölgesinden yapılmaktadır. Bunun yanında AB ürünlerinin genişletilecek kapsam içinde tarifelerin sıfırlanmasıyla ticaretinin yapılabilmesi, ürünün fiyatının %23 oranında ucuzlamasına ve talebinin %94 civarında artmasını sağlaması beklenmektedir. Artan pazar payı ile ROW ve yerli üretime olan yaklaşık %2 oranında talep artışına rağmen ürüne olan toplam talepte artış meydana gelecektir. Yaklaşık 1,6 Milyon Dolarlık artışla 340 Milyon Dolar seviyesine ulaşması beklenen ithalatın yaklaşık %5'inin AB ülkelerinden ithal edilmesi simülasyon sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.4.24. Susam Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.28. Türkiye'nin Susam Ticaretindeki Değişimler

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,0*	%0,0*	%36,3
ROW	%80,0	%80,0	%0,0*
Türkiye	%20,0	%20,0	%0,0*
Toplam	%100,0	%100,0	%0,0*
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	60	82	%0,1
ROW	73.077	73.068	%99,9
Toplam	73.137	73.150	

Not: * işaretli sayılar küçük olmalarından dolayı gösterilmemiştir.

Toplam yurtiçi talebin beşte birinin yerli üretim ile karşılandığı susamda, AB bölgesinden yapılan katkı sadece %0,1'tür. Ortaya çıkacak yeni durum sonrasında pazara %12 oranında daha düşük fiyatla girecek olan susam pazar fiyatında etkili bir düşüşe yol açamamaktadır. Düşen fiyatının yaklaşık üç katı kadar talep artışı gerçekleşecek olmasıyla pazar payını arttıracak olan AB ürünlerinin, ithalat içindeki payının %0,1 olacağı tahmin edilmektedir.

5.4.25. Süt Ürünlerine Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.29. Türkiye'nin Süt Ticaretindeki Değişimler

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%1,1	%2,3	%108,1
ROW	%0,0	%0,0	-%5,7
Türkiye	%98,9	%97,7	-%5,7
Toplam	%100,0	%100,0	-%4,5
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	305.830	636.367	%100,0
ROW	1	1	%0,0
Toplam	305.831	636.368	

AB bölgesi ürünlerinde meydana gelecek olan %60 oranında fiyat düşüşleri ile çalışma kapsamındaki ürünlerde gerçekleşmesi tahmin edilen en yüksek ikinci talep artışı, süt için hesaplanmıştır. %108 oranında artışı beklenen AB ürünlerini talebi sonrasında 636 Milyon Dolarlık ithalat hacmi oluşacaktır. Toplam talebi %4,4 oranında azaltması hesaplanan bu yeni durumda yerli üretime ve ROW bölgesine olan talepler %5,7 oranında daralmaktadır. Ortaya çıkacak yeni durumlar birlikte süt ürünlerine yönelik yeni 331 Milyon Dolarlık ek talebin oluşmasıyla bu ürüne olan ithalat hacmi 636 Milyon Dolarlık bir seviyede gerçekleşecektir. Bunun sonucu olarak üçüncü ülkelerin zararlarının tazmin edilmesinin gündeme gelebileceği düşünülmektedir.

5.4.26. Üzüm Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.30. Türkiye'nin Üzüm Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,3	%0,5	%34,2
ROW	%0,7	%0,7	%0,3
Türkiye	%98,9	%98,8	%0,3
Toplam	%100,0	%100,0	%0,4
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	11.682	15.681	%54,5
ROW	13.030	13.067	%45,5
Toplam	24.712	28.748	

Yerli üretimin harici %1 oranında ithal ürünü talebi söz konusu olan üzüm için, AB bölgesinden gümrüksüz alımların yapılması durumunda ortaya çıkacak %35 oranındaki düşük fiyat ile bölge ürünlerine olan talebi %34 civarı artırmaktadır. Fiyat düşüşleriyle %0,4 artan toplam talep, baz yılı göre ithalatta gerçekleşecek 4 Milyon Dolarlık artışla 28,7 Milyon Dolar maliyet ile karşılanacaktır. AB ülkelerinden yapılan ithalatın 15,6 Milyon Dolar seviyelerinde gerçekleşmesi tahmin edilmektedir.

5.4.27. Yerfıstığı Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.31. Türkiye'nin Yerfıstığı Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,0*	%0,0*	%34,9
ROW	%33,0	%33,0	%0,0*
Türkiye	%67,0	%67,0	%0,0*
Toplam	%100,0	%100,0	%0,0*
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	1	1	%0,0*
ROW	32.584	32.584	%100,0
Toplam	32.585	32.585	

Not: * işaretli sayılar küçük olmalarından dolayı gösterilmemiştir.

Yurtiçi pazarının üçte birini oluşturan ithal yerfıstığı, çalışma konusunun gerçekleşmesi ile yeni durumda AB bölgesinden %24,5 oranında daha ucuz fiyatla ithal edebilecektir. Bu fiyat düşüşünün yaklaşık %35 oranında AB bölgesine talep yaratacaktır. AB bölgesinden ithal edilen yerfıstığının görece az olması nedeniyle simülasyon sonuçlarında önemli değişim çıkmamıştır.

5.4.28. Yulaf Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.32. Türkiye'nin Yulaf Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%1,0	%1,2	%21,3
ROW	%2,4	%2,4	-%0,2
Türkiye	%96,6	%96,4	-%0,2
Toplam	%100,0	%100,0	%0,0
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	706	856	%51,8
ROW	799	798	%48,2
Toplam	1.505	1.654	

Gümrük birliğinin kapsamının tarım ürünlerini içermesi durumunda AB bölgesinden yapılacak yulaf ithalatı sonucunda, yulafın ülkeye gümrüksüz olarak girmesiyle fiyatlarında %13 oranında düşüş meydana gelecektir. Bu düşüşü %21,3 oranında talep artışı destekleyecektir. Pazar payının getirisiyle fiyatlardaki düşüş, yulafın toplam pazar fiyatını %0,2 düşürürken, toplam talepte gözle görülür bir artış gerçekleşmemektedir. Toplam yulaf ithalatı 150 Bin Dolar artarak 1,6 Milyon Doları aşarken, AB 'den yapılan ithalatın 856 Bin Dolar seviyesinde gerçekleşmesi tahmin edilmiştir.

5.4.29. Yumurta Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.33. Türkiye'nin Yumurta Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,2	%0,2	%7,8
ROW	%0,1	%0,1	%0,1
Türkiye	%99,7	%99,7	%0,1
Toplam	%100,0		%0,1
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	13.215	14.244	%58,3
ROW	10.172	10.186	%41,7
Toplam	23.387	24.430	

AB ile geliştirilecek olan gümrük birliği sonrasında bölgeden ithal edilecek olan yumurtanın ülke pazarında %19 oranında daha ucuz olacaktır. Pazar payına oranla bu fiyat düşüşü, toplam pazar fiyatını %0,2 oranıyla düşürmekle sınırlı bir etki yaratacaktır. Düşen fiyat ile %7,8 civarında AB ürünlerine talebin artacağı tahmin sonuçları içinde yer almaktadır. Ortaya çıkan %0,1 oranında toplam talep artışıyla ülke içindeki talebin %0,3'ü ithalat ile karşılanacak olup, bu ithalat talebi baz yıla göre 1 Milyon Dolar artışla 24 Milyon Dolarlık ithalat ile karşılanacaktır. AB bölgesinden bu ithalat tutarının 14 Milyon Dolarlık kısmının ithal edecek olması öngörülmektedir.

5.4.30. Zeytin Ürününe Ait Simülasyon Sonuçları

Çizelge 5.34. Türkiye'nin Zeytin Ticaretindeki Değişim

Bölgeler	Pazar Payı		Talepteki Değişim
	Baz Yıl	Benzetim Sonucu	
AB	%0,0	%0,0	%6,7
ROW	%0,0	%0,0	%0,0
Türkiye	%100,0	%100,0	%0,0
Toplam	%100,0	%100,0	%0,0
Bölgeler	Baz Yıl İthalat	Benzetim Sonrası İthalat	
	Tutarı (Bin \$)	Tutarı (Bin \$)	Payı
AB	116	124	%63,3
ROW	72	72	%36,7
Toplam	188	196	

Zeytin için iç pazarda ithal ürün oranı toplam talebin %0,1'i gibi az bir seviyede gerçekleşmektedir. AB ile tarım ürünlerinin gümrük birliği kapsamına alınması yönünde yapılacak anlaşma sonrasında ürünün, iç pazara %16,3 daha ucuz giriş yapacağı hesaplanmıştır. Bu fiyat düşüşü, bölge ürününe %6,7 oranında talep artışı sağlayacaktır. Baz yılda gerçekleşmiş olan zeytin ithalatı göz önüne alındığın yeni durumla birlikte ürünün ithalatının 8 Bin Dolar artması öngörülmektedir.

5.5. Ampirik Yazın ile Karşılaştırma

Eruygur ve Çakmak (2005) tarafından yapılan benzer konulu çalışmada 1994-2003 yıllarına ait veriler kullanılmış, 2003 yılı baz yıl olarak ele alınmış olup gümrük birliğine tarım ürünlerinin dahil edilmesi durumu ele alınmıştır. Çalışmada toplamda %12,5 oranın Türkiye'nin tarım ürünleri ithalatının artacağı ve en çok faydayı AB ülkelerinin elde edeceğini sonucuna ulaşılmıştır.

Bektaş ve Eruygur (2018) tarafından yapılan çalışmada AB ile Türkiye'nin de taraf olarak içlerinde bulunduğu 12 Akdeniz ülkesi arasında imzalanan Barcelona Anlaşmasının tarım ürünlerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi durumunda Türkiye'nin tarımsal dış ticaretinin

ne yönde değişime uğrayacağı tahmin edilmiştir. 1998-2013 yılları arasındaki verilerle yapılan ve 2013 yılı baz yıl olarak alınan çalışmada HS-4 sınıflandırmasına tabii 209 tarım ürünü modele dahil edilmiş olup Türkiye için %9,7 oranında ithalat artışı hesaplanmıştır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarım sektörü hem nüfusun beslenmesi, geleceği, sağlığı gibi unsurlarda hem de ekonomi, sosyolojik yapı gibi temel konular açısından stratejik öneme sahiptir. Türkiye gibi gelişme olan ülkelerde istihdam sağlama açısından tarım sektörünün önemli bir yeri vardır. Tarım sektöründeki istihdam yapısının yaygın ve hemen hemen tüm ülke coğrafyasına yayılmış olması uygulanacak politikaların etkisinin tüm ülkede görülebilmesine sağlamaktadır. Tarım politikalarının yaratacağı etkilerin önemli bir boyuta ulaşabileceğinden dolayı uygulanmak istenen politikaların etki analizlerinin önceden hesaplanması gereklidir.

2. Dünya Savaşı sonrası dönemde ülkeler arasında esen barış rüzgarlarıyla birlikte oluşturulan uluslararası kuruluşlar aracılığıyla dış ticaret gelişmekle kalmamış, dış ticaretin önündeki engellerin kaldırılması yoluna gidilmiştir. Küreselleşme olarak tanımlanabilecek olan ticaretin önündeki engellerin kaldırılarak serbest bir ticarete olanak sağlanması beraberinde ticaret anlaşmalarını getirmiştir. Tercihli ticaret anlaşmalarının tarih boyunca gelişme kaydetmesiyle boyut atlaması sonucunda ortaya çıkan bir türü olan gümrük birliklerinden bir tanesine de Türkiye ortaklık etmektedir. 1995 yılında imzalanan ve 1996 yılı itibarıyla AB ile kurulu olan gümrük birliği, AB'nin tarım politikalarında uygulamakta olduğu farklı politikalar ve Türkiye'nin tarım sektörünün rekabet için yeterli görülmemesi nedeniyle sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest ticaretiyle sınırlı kalmıştır.

Gümrük birliklerinin iki yönlü ekonomik etkileri statik ve dinamik olarak ayrılmaktadır. Statik etkiler herhangi bir yapıda değişim olmadan ticaretin nasıl bir hacme ulaşacağını kapsarken, dinamik etkiler gümrük birliklerinin yaratacağı yeni durumun getirileriyle ilgilenmektedir. Bu etkiler ölçek ekonomileri, ileri geri bağlantılar verim sağlayan getirilerdir. Çalışmada gümrük birliği kapsamına tarım ürünlerinin dahil edilmesi durumunda ortaya çıkacak olan statik etkiler hesaplanacaktır. Statik etkiler ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkiler çalışma konumuzu oluşturmaktadır.

Ürünlerin coğrafi şartlardan etkilenmesi nedeniyle birbirlerinden farklı olacağı varsayımına dayanan Armington Modeli çalışmanın temelini oluşturmaktadır. İthal edilen malların

heterojen olduğu, tam ikamenin mümkün olmadığı ve bununla birlikte ithal malların birbirlerinden farklı oldukları kabul edilmektedir.

Çalışmada, AB ürünlerinin gümrük birliği dahilinde Türkiye'ye gümrüksüz şekilde ithal edilebilmesi şeklinde ortaya çıkacak olan görece fiyat avantajı sebebiyle gerçekleşecek ithalattaki değişim hesaplanmıştır. Fiyatlardaki düşüş ile ortaya çıkacak refah artışı ticaret yaratıcı etki olarak görülebilirken, görece fiyat değişikliği ile meydana gelecek ikame etkisi ticaret saptırıcı etki olarak ortaya çıkmaktadır. Bu iki etkinin toplanması ile çalışmamızın konusunu oluşturan statik etki hesaplanmıştır.

Modelimizde panel veri analizi yapılmıştır. Zaman kesiti 1995-2012 yılları iken, yatay kesit Türkiye, ROW ve AB olmak üzere 3 bölgeden oluşmaktadır. Toplam 30 ürün dahil edilen model, Armington modelinin varsayımı olan mal-ürün ayrımı ile 30 mal ve her mala ait 3 ürün şekline gelmektedir. Panel veri analizinde hem sabit etkiler hem de tesadüfi etkiler modelleri kullanılmış ve hangisinin seçilmesi gerektiğine Hausman Testi sonuçlarıyla karar verilmiştir.

Yapılan analiz sonucuna göre, gümrük birliğine tarım ürünlerinin dahil edilmesi durumunda model kapsamındaki ürünlerin ithalatında miktar olarak %10,8 oranında artışın meydana geleceği hesaplanmıştır. AB ülkelerinden modele dahil olan ürünlerin ithalat miktarı %36,9 artarken, ROW ülkelerinden yapılan ithalat miktarı %1,1 oranında azalmaktadır. Bu miktar değişimleriyle birlikte Türkiye'nin model kapsamındaki ürünlere olan ithalat hacmi %25,4 oranında artarak 2 Milyar Dolar seviyelerine ulaşmaktadır. Yapılacak olan yeni gümrük birliği kapsamının Türkiye'ye maliyeti 414 Milyon Dolarlık ek ithalat olarak tahmin edilmektedir. AB'den yapılacak olan tarımsal ürün ithalatı ise %63 oranında artarak 1 Milyar Dolar seviyelerinde olacaktır.

Ürün bazında bakıldığında en yüksek ithalat artışı %108,1 oranıyla 330,5 Milyon Dolarlık ek ithalat gerektiren süt ürünlerinde gerçekleşmektedir. Süt ürünlerinde AB ürünlerinin pazar payının yüksek olması nedeniyle bu sonucun ortaya çıkmasında etkindir. ROW ülkelerinden ithalatının %5,7 oranında azalmasıyla ikame etkisinin doğması sonucu ticaret saptırıcı etki doğmuş durumdadır. Bu durum DTÖ aracılığıyla saptırıcı etkinin giderilmesi şeklinde bir

tazminat talebine dönüşebilir. Gümrüksüz girişle beraber yurtiçi pazar fiyatı %7,7 oranında düşüş gösterecektir.

Süt ürünlerindeki %100'ü aşan bu talep artışı ile süt ürünleri, yumurtalar ve ballar olarak oluşturulan 4. Fasılda toplamda %106,3 oranında artış gerçekleşmektedir. AB'den yapılan fasıl ithalatında %107 oranında artış olurken, ROW ülkelerinden ise %0,1 oranında artışla talep artmaktadır.

Etler ve yenilen sakatatlar olarak çalışmada grup olarak yer alan büyükbaş ve kümes hayvanlarının etleri baz yılda pazar paylarının düşük olması sebebiyle toplamda %4,3 artış gerçekleşeceği hesaplanmış olup, AB'den yapılacak olan ithalatın artışı %34,3 olarak görünmektedir. ROW ülkeleri için ithalattaki değişim sıfıra yakın olarak hesaplanmıştır. Büyükbaş hayvanların etlerinde toplamda %63,2 oranında gerçekleşmesi tahmin edilen talep artışının AB ülkelerinden yapılacak olan ithalatında %126,4 artış olarak görülmektedir. %66,7 oranındaki fiyat düşüşüne olan talep artışının yüksek olması, ürünün esnekliğinin yüksek olduğunu da göstermektedir.

7. faslı oluşturan yenilen sebzeler grubunda toplamda %13 oranında artış beklenmektedir. AB ürünlerindeki artış %21,3 olurken, ROW ülkelerinde -%0,1 oranında değişim hesaplanmıştır. Bu grupta öne çıkan ürün toplamda %24,7 oranında artış ile soğan olmaktadır. AB kaynaklı talebi %38,6 oranında artarken fiyatlarında %33,1'lik düşüş gözlenmiştir.

8. faslı oluşturan meyveler grubuna dahil seçili ürünlerin ithalatında toplamda %17,3 oranında artış olacağı tahmin edilmektedir. AB ürünlerine yönelik artış %54 oranında olurken, ROW ürünlerine %0,1 oranında talep artışı gelmektedir. Grup içerisinde en yüksek talep artışı %55,6 ile portakal ve ardından %44,2 ile greyfurt ürünlerinde gerçekleşmektedir. Her iki ürünün de gümrük vergisinin aynı olması sebebiyle fiyatlarındaki düşüş oranı %35,1 olmuştur. Bu fiyat düşüşünün eşit olmasına rağmen ürünlerin kendi pazar paylarının farklı olması sebebiyle piyasa fiyatını etkilemeleri farklı gerçekleşmiştir. AB ürünlerinin payının düşük olduğu portakal için pazar fiyatlarını etkilemesi %1,1 oranıyla sınırlı kalırken, greyfurttaki fiyat düşüşü pazar

fiyatını %9,2 oranında düşürmüştür. Portakal için %0,3 oranında, greyfurt için %8,6 oranında ROW ülkelerinden ithalatın artacağı hesaplanmıştır.

Hububat ürün grubunu oluşturan ürünlerde toplam ithalat artışı %10,3 olarak hesaplanmıştır. Model içinde 7 tane ürünü bulunan hububat grubunun en çok ithalat artışı gerçekleşen ürünü mısırdır. Mısırın ithalatı toplamda %33,7 artarken bu artış AB'den yapılacak ithalatta birim başına %42,2'lik fiyat düşüşü sağlarken pazar fiyatlarını %1,4 oranında düşürmekte ve AB ülkelerinden yapılacak mısır ithalatının %67,2 oranında artacağı görülmektedir.

Son olarak 12. Fasıl içinde bulunan modele dahil olan ürünlere 9. Fasılda bulunan çay ürünü eklenerek hesaplamalar yapılmıştır. Yağlı tohumlar ve meyveleri içeren grup içine çalışma kapsamında eklenen çayı bulunduran grubun toplam ithalat değişimi %4 oranında artış şeklindedir. AB'den yapılan ithalatın artışı %18,4 olurken, ROW ülkelerinde %1,6 oranında daha az ithalatın yapılacağı yönünde benzetim sonucu ortaya çıkmaktadır. Grup içinde en yüksek ithalat artışı görülecek ürün ayçiçeği olarak öne çıkmaktadır. Toplam %13 oranında ithalatı artacak olan ürünün AB'den alınan birim fiyatlarında %14,3'lük bir düşüş ile birlikte AB'den ithali sağlanan kısmında %14,7 oranında artış olurken, ROW ülkelerinden yapılacak ithalata yönelik ise %1,62'lik talep artışı olacağı tahmin edilmektedir. Grup içinde bulunan diğer bir ürün olan soya fasulyesinde meydana gelecek olan %23 oranındaki birim fiyat düşüşüyle birlikte AB ülkelerinde sağlanan ürün miktarında %93,7 oranında artış olacağı hesaplanmıştır. İkame etkisinin görülmesiyle ROW ülkelerinden yapılacak ithalatın ise %2 oranında azalacak olması tahmin kapsamında bulunmuştur. Gruba eklenen çay için bakıldığında, ürünün AB'den ithalatında birim fiyatı %59,2 oranında azalacaktır ve bu pazar fiyatını %2,6 oranında düşürecektir. Fiyat düşüşüyle beraber AB'den yapılan ithalat %18,4 oranında artış görülecektir. Fiyat düşüşleriyle ortaya çıkacak olan alım gücü nedeniyle ROW ülkelerinden yapılacak ithalat %0,7 oranında artış olacağı model kapsamında tahmin edilmektedir.

Model kapsamında analize dahil edilmiş olan 30 tarım ürüne ait verilere göre AB ile Türkiye'nin tarafları olduğu gümrük birliğinin tarım ürünlerinin de kapsanacağı şeklinde genişletilmesi sonucunda ortaya çıkacak benzetimde AB'den ithal edilen ürünlerin fiyatları

ortalama %30,9 oranında ucuzlayacaktır. Bunun yanında AB ürünlerinin pazar paylarına oranla düşen birim fiyatları sonucunda yerli üretici fiyatları, AB'den ithal ürünlerin fiyatları ve ROW ülkeleri ithalat fiyatlarının ağırlıklandırılmış ortalaması olarak ortaya çıkacak ürün pazar fiyatlarının ortalama olarak %1,5 oranında düşeceği hesaplanmaktadır. Düşen AB ithal girdi fiyatları ve pazar fiyatlarının sonucunda AB ile yapılan 30 ürün kapsamındaki ticaret hacmi ortalama %39,7 oranında artış gösterecek olup ticaret yaratıcı etki olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiyat düşüşlerinin beraberinde ortaya çıkacak ikame etkisi sonucunda ROW ülkelerinden vazgeçilecek ürün ithalatı ortalama olarak %0,3 olarak hesaplanmıştır. Bazı ürünler için ROW ithalatı desteklenmişken örneğin ayçiçeği, çay, greyfurt gibi ürünler, bazı ürünler için, örneğin bezelye, çavdar, darı, mısır, pirinç, süt gibi, ithalat gümrük birliği konusu genişletilen ortağa yönelim göstermiştir. Genişletilen gümrük birliği sonucunda ticaret saptırıcı etkilerin ortaya çıkması nedeniyle tazminat ödenmesi söz konusu olabilir.

Türkiye tarım sektörünün dış ticarete net ihracatçı konumundadır. Çalışmada yapılan gümrük birliği konusunun genişletilmesi sonucunda ithalatın %25,4 oranında artış gösterecek olması net ihracatçı konumunun zayıflaması sonucunu doğurmakla birlikte AB ülkelerinin lehine ticaret yaratıcı bir etki niteliğindedir. Tarım ürünleri gibi stratejik önem sahip ürünlerin daha ucuz şekilde ülke içinde bulunması alım gücünün ve ülke içindeki rekabetin artması yönünde olumlu sonuçlar doğururken artacak olan ithalat oranı, pazar içindeki yabancı ürün oranı, düşen fiyatlardan ve korumacılıktan dolayı vazgeçilecek tarım üretimi ardından ortaya çıkacak işsizlik ekonomisi üzerinde ağır bir tehdit oluşturuyor olarak düşünülebilir. İncelenen tarım politikalarının genellikle siyaset temelli olarak dönemsel değişime uğramasının da neticesinde ekonomi içinde azalan tarım sektörünün, serbestleşen dış ticaret ile rekabet edebilecek gücünü yükseltecek uygulamaları içeren politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Serbestleşen tarımın getirisi olarak ucuzlayan ürünler sebebiyle tarım kesiminin ithalata yönelmesiyle sonucunda bazı değişimler ortaya çıkması muhtemel olarak görülebilir. Ortaya çıkması düşünülen sonuçlar olarak görece pahalı üretim yerine üretimden çekilen kesimin dışalım ile talebi karşılamayı amaçlayan hizmet sektörünün genişlemesine yönlendirilmesi gibi bir durumun söz konusu olabileceğini düşünülebilir. Ortaya çıkacak bu yeni durum tarımda dışa bağımlılığı artıracak gibi tarım alanı atıl kalmasına da yol açabilir. Tarım alanlarının atıl kalması ile üretime katkı sağlamaması negatif bir etki olarak değerlendirilirse, bu durumun çözüme ulaştırılarak tarımın

Üretim içindeki payının korunması ve hatta artırılması için gerekli politikaların uygulanması gerekmektedir. Rekabet sebebiyle üretimden çekilecek olan ürünlerin önceden tespit edilmesi ve bu ürünlerin üreticileri alternatif tarım ürünlerine yönlendirici politikalar ile üretim içinde tutulmalıdır. Tarımsal retim daha rekabetçi olması, gıda güvenliğinin korunması, dışa bağımlılığın azaltılması hususunda rekabetçi bir tarım sektörünün oluşturulması tarım sektörünün ihtiyaçları doğru belirlenmelidir. İhtiyaçların giderilmesi amacıyla girdi maliyetlerinin, desteklerin yeterli oranlarda ve doğru biçimde sektöre aktarılması genel olarak ekonominin durumunu, nüfusun yapısını ve sosyal yapının bozulmamasına yönelik önemli faydalar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Avrupa Birliği. (2019a). http://ec.europa.eu/budget/graphs/annual_life_cycle.html sayfasından 25 Ocak 2019 tarihinde erişilmiştir.
- Avrupa Birliği Bakanlığı. (2019b, 2017). Gümrük Birliği. https://www.ab.gov.tr/gumruk-birligi_46234.html sayfasından 25 Ocak 2019 tarihinde erişilmiştir.
- Abay, C., Olhan, E., Uysal, Y., Yavuz, F., ve Türkekul, B. (2005). Türkiye’de Tarım Politikalarında Değişim. *VI. Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası Teknik Kongresi Sonuç Bildirgesi*, 7.
- Avrupa Birliği Konseyi. (2019). <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/12/11/council-endorses-agreement-on-eu-budget-for-2019/> sayfasından 11 Şubat 2019 tarihinde erişilmiştir.
- Akder, A. H. (1998). Dünya Ticaret Örgütü’nün Tarım Anlaşması ve Türkiye. *Ekonomi Forumu/Wirtschaftsforum*.
- Aksu, M. (2007). *Marshall-Lerner Yaklaşımı Çerçevesinde Reel Döviz Kuru ve Ticaret Dengesi Arasındaki İlişki: Kuram ve Türkiye örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Armington, P. S. (1969). A Theory of Demand for Products Distinguished by Place of Production (Une théorie de la demande de produits différenciés d'après leur origine) (Una teoría de la demanda de productos distinguiéndolos según el lugar de producción). *Staff Papers (International Monetary Fund)*(1), 159. doi:10.2307/3866403
- Ay, A., ve Yapar, S. (2005). Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(13), 57-80.
- Aytüre, S. (2018). Türkiye-Avrupa Birliği Tarım İlişkileri ve Geleceği. 49-62.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*: John Wiley & Sons.

- Bayraç, H. N., ve Yenilmez, F. (2005). Türk Tarımının AB Ortak Tarım Politikasına Uyum Çalışmaları ve Olası Ekonomik Etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 23-42.
- Bektaş, V. (2016). *AB-Akdeniz Ülkeleri Arasındaki Tarımsal Ticaretin Serbestleştirilmesinin Etkileri: Bir Armington Modeli*. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bektaş, V., ve Eruygur, H. O. (2018). AB-Akdeniz Ülkeleri Arasındaki Tarımsal Ticaretin Serbestleştirilmesinin Türk Tarım Sektörü Dış Ticaretine Etkileri: Bir Armington Modeli. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 153-172.
- Boratav, K. (2013). *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2009*. Ankara:İmge Kitabevi.
- CVCE (2019). Statement by the E.C.A. Administrator at the 75th Council meeting on 31st October 1949. https://www.cvce.eu/en/obj/statement_by_paul_hoffman_at_the_75th_oeec_council_meeting_31_october_1949-en-840d9b55-4d17-4c33-8b09-7ea547b85b40.html sayfasından 15 Mart 2019 tarihinde erişilmiştir.
- Çakmak, E., Kasnakoğlu, H., ve Akder, H. (1999). Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye. *İstanbul: TÜSİAD Yayını*.
- Çelebi, E. (2001). Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000).
- Dünya Bankası. (2014). *AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi* (85830-TR).<http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-eu-customs-union-tr.pdf> sayfasından 16 Nisan 2019 tarihinde erişilmiştir.
- Dünya Bankası. (2019). <https://data.worldbank.org/> sayfasından çeşitli tarihlerde erişilmiştir.
- Demir, Y. (2009). 1960-1980 Dönemi Türk-Arap Ekonomik İlişkileri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(18), 209-227.
- Dernek, Z. (2006). Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler. *SDÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1-12.

- Doğan, S. (2011). Dünya Tarım Ürünleri Ticaretinin Liberalleşmesine Yönelik Düzenlemelerin Türk Tarımına Yansımaları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(7).
- Dünya Ticaret Örgütü. (2019). <https://data.wto.org/> sayfasından çeşitli tarihlerde erişilmiştir.
- Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (2019). <https://data.oecd.org/> sayfasından çeşitli tarihlerde erişilmiştir.
- Eraktan, G. (2006). Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasında Değişim Doğrultuları ve Türkiye için Önemi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 47-67.
- Erdinç, Z., & Erdinç, M. H. (2018). Türkiye’de Tarımın Ekonomideki Yeri ve İzlenen Tarım Politikaları. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 8(2), 69-84.
- Erkan, O. (2000). Türkiye Tarım Politikaları. *Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi*, 1. Cilt, 22-32.
- Ersun, N., & Arslan, K. (2010). İslam Ülkeleri Arasındaki Ticaretin Geliştirilmesinde" Çok Taraflı Kliring Birliği" Projesinin Rolü ve Önemi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(48), 172-190.
- Eruygur, H. O. (2008). Tarımda AB Ortak Dış Tarifesi ve Türkiye: Üçüncü Ülkelere Dış Ticaret Etkileri. *Iktisat Isletme ve Finans*, 23(265), 17-33.
- Eruygur, H. O. (2013). *Agricultural Trade Liberalization between the EU and Mediterranean Partner Countries: An Impact Analysis*. Paper presented at the EY International Congress on Economics I (EYC2013), October 24-25, 2013, Ankara, Turkey.
- Eruygur, H. O., & Çakmak, E. H. (2005). Trade Implications of Extending The Turkey-EU Customs Union Agreement to Agricultural Products.
- Birleşmiş Milletler Tarım Örgütü. (2019). <http://www.fao.org/faostat/en/#home> sayfasından çeşitli tarihlerde erişilmiştir.

- Gujarati, D. N. (2003). *Basic Econometrics*: Tata McGraw-Hill Education.
- Günaydın, G. (2006). *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye Kırsal ve Tarımsal Politikalar*. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gürler, A. Z. (2016). Tarım Ekonomisi ve Politikası. *Ankara, Nobel Yayın ve Dağıtım*.
- Hickman, B. G., & Lau, L. J. (1973). Elasticities of Substitution and Export Demands in a World Trade Model. *European Economic Review*, 4(4), 347-380.
- İktisadi Kalkınma Vakfı. (2019). https://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=28 sayfasından 18 Nisan 2019 tarihinde erişilmiştir.
- İnançlı, S., & Konak, A. (2011). Türkiye’de İhracatın İthalata Bağımlılığı: Otomotiv Sektörü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 343-362.
- Ingco, M., & Nash, J. D. (2004). *Agriculture and the WTO: Creating a Trading System for Development*: World Bank Publications.
- Issawi, C. (1981). Economic history of the Middle East, 1800-1914.
- Karluk, R. (2014). Avrupa Birliği: Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları: İstanbul: Beta Yayınları.
- Kepenek, Y., & Yentürk, N. (2014). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kilci, M. (1994). *Başlangıcından Bugüne Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları (1984-1994)*: DPT Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü.
- Kilit, G. (2012). Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Reform Çalışmaları. *İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu*, 52.

- Kurnaz Şahin, F. (2018). Cumhuriyet Dönemi Dış Ticaret Politikası ve Bir Örgütlenme Örneği: Türkofis ve Faaliyetleri (1934-1939). *History Studies* (13094688), 10(8).
- Narin, M. (2008). Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarında Değişim. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(Special), 183-225.
- Nasiri, N. (2016). *Türkiye–İran Arasında Ekonomik Bütünleşmenin Olası Etkileri*. (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Olca, C. A. (2016). Avrupa 2020 Stratejisi Doğrultusunda Ortak Tarım Politikasının Değişim Trendleri ve Yönelimleri.
- Özalp, B., & Ören, M. N. (2014). Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması Çerçevesinde İleri Tarım Müzakerelerindeki Gelişmeler ve Türkiye Tarımı Üzerine Etkileri. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 20(1 ve 2), 29-39.
- Öztürk, F., & Ardor, H. N. (2004). Tam Üyelik Öncesinde Türk Tarımının AB Tarımı Karşısında Durumu ve Ortak Tarım Politikasına Uyum Sorunu. *Ekonomik Yaklaşım*, 15(52-53), 209-233.
- Öztürk, Ş., Nas, F., & İçöz, E. (2008). 24 Ocak Kararları, Neo-Liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(2), 15-32.
- Şanlı, B. (2008). Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği’nin Olabilirliği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 13-30.
- Seyidoğlu, H. (2009). Uluslararası İktisat: Teori ve Politika Uygulama. *Güzem Can Yayınları, İstanbul*.
- Shiells, C. R., & Reinert, K. A. (1993). Armington Models and Terms-of-Trade Effects: Some Econometric Evidence for North America. *Canadian Journal of Economics*, 299-316.
- Taşkıran, R., & Özüdoğru, H. (2010). Türkiye’de Tarımsal Kredi Uygulamaları. *Journal of Commerce*(1), 151.

Tarım Mahsulleri Ofisi. (2019). <http://www.tmo.gov.tr/Main.aspx?ID=13> sayfasından 19 Nisan 2019 tarihinde erişilmiştir.

Tarım ve Orman Bakanlığı. (2019). <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler> sayfasından 20 Nisan 2019 tarihinde erişilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu (2019). İstatistiki Göstegeler. Çeşitli tarihlerde <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=istgosterge> sayfasından çeşitli tarihlerde erişilmiştir.

Tunçsiper, B., Sürekçi, D., & Kan, E. Ö. (2008). Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türk Tarımına Yansımaları: Balıkesir İli Örneği. 2. *Ulusal İktisat Kongresi*.

Uluslararası Para Fonu (2019). International Monetary Fund Factsheet <https://www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/imfwbt.pdf> sayfasından çeşitli tarihlerde erişilmiştir.

Viner, J. (1950). The Customs Union Issue. Carnegie Endowment for International Peace. *New York*.

EKLER

EK-1 ANALİZE DAHİL EDİLEN ÜRÜNLER

HS Kodu	Açıklama
0201/0202	Sığır Eti (taze/soğutulmuş)/(dondurulmuş)
0207	Kümes Hayvanlarının Etleri ve Yenilen Sakatatları (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)
0401	Süt ve Krema
0407	Kuş ve Kümes Hayvanlarının Kabuklu Yumurtaları
0409	Tabii Bal
0701	Patates
0702	Domates
070310	Soğanlar
071120	Zeytin
071310	Bezelye
071331	Fasulye
080310	Muz
080510	Portakal
080540	Greyfurt
080550	Limon
0806	Üzümler
080810	Elma
0902	Çay
1001	Buğday ve Mahlut
1002	Çavdar
100310	Arpa
1004	Yulaf
1005	Mısır
1006	Pirinç
100820	Darı
1201	Soya Fasulyesi
1202	Yer Fıstığı
1206	Ayçiçeği Tohumu
120720	Pamuk
120740	Susam

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ŞAKI Mert
Uyruğu : TC
Doğum tarihi ve yeri : 1991 Ankara
Medeni hali : Bekar
Telefon : 0530 081 9600
e-mail : sakimert@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Lisans	Gazi Üniversitesi İktisat	2014
Lise	ODTÜ Geliştirme Vakfı Özel Lisesi	2009

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2017- Halen	Artvin Çoruh Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

